

LELKIPÁSZTOR

• EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT •

Égi és földi dolgokról

4

PERCZE SÁNDOR

„Földi angyalok és mennyei emberek”. Tűnődések spiritualitásról, lelkeszi identitásról és a szerzetesi életről

CSEPREGI ANDRÁS

Látható és láthatatlan ellenállás Dietrich Bonhoeffer élettörténetében

NOVOTNY DÁNIEL

*Kóan és példázat
A szerzetesi kontempláció
távol-keleti és európai háttere*

Kedves Olvasó!

A lelkész az, amit tennie kell. Az egyházi közgondolkodás szinte teljes mértékben követi ezt az elképzelést. Percze Sándor tanulmányában arra mutat rá, hogy miként lehet a lelkészi hivatásról nem mint „egyházi funkcióról”, hanem a spiritualitás dimenziójában gondolkodni. Az értelmezési kereteket a sivatagi atyák önértelmezései és elbeszélései adják. Rájuk a keresztény lelkiségtörténetben az Istennel való együttélés úttörőiként tekintünk.

Eberhard Bethge Dietrich Bonhoefferől írott életrajza homályban tartja Bonhoeffer életének egyik fontos kérdését: a látható és a láthatatlan ellenállás kapcsolatát. Ennek oka, hogy Bethge családtagként írta meg a nyolcvan éve elhunyt teológus életrajzát, a család iránt meglehetősen elfogultságot tanúsítva. Dietrich volt a család egyetlen tagja, aki a Hitvalló Egyház tagjaként röviddel Hitler hatalomra kerülése után a látható ellenállást képviselte. Ugyanakkor, rejtőzködő és befolyásos családtagjainak köszönhetően, több védelmet élvezett, mint a Hitvalló Egyház egyszerű tagjai – fogalmaz dolgozatában Csepregi András. Hogyan kapcsolódik össze Bonhoeffer életében és teológiájában a látható és a láthatatlan ellenállás? Erre a kérdésre keres választ munkájában a szerző.

Kóan és példázat – A szerzetesi kontempláció távol-keleti és európai háttere című írásában Novotny Dániel megállapítja, hogy Jézus példázatai és a csan, illetve zenbuddhista kóanok közötti formai, szerkezeti, néha tartalmi hasonlóságok a spirituális tapasztalatiság szempontjából nyernek értelmet. A távol-keleti és európai szerzetesség hasonló kontemplációs gyakorlatának hátterét két irányból világítja meg a szerző. Egyfelől a valóságértelmezés különbségei révén, másfelől az európai és az indiai szubkontinens hasonló belső valóságlejlődési történetén keresztül.

Az igehirdetési előkészítők *húsvét ünnepe után 1. vasárnapjától húsvét ünnepe után 5. vasárnapig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Áprilisi számunk szerzői

Bartha István lelkész – Balassagyarmat
Csepregi András iskolalelkész, habilitált docens
– Budapest

D. Szebik Imre nyugalmazott püspök – Budapest
Felegyi-Németh Mihály lelkész – Orosháza
Hafenschner Károly nyugalmazott lelkész, professor
emeritus – Budapest

Kondor Péter püspök – Budapest
Novotny Dániel hitoktató lelkész – Gödöllő

Pápicsné Jakab Johanna Júlia lelkész, hitoktató

– Bakonyszentlászló

Percze Sándor lelkész, egyetemi adjunktus – Budapest

Sefcsik Zoltán esperes – Szekszárd

Stermeczki András lelkész, mérnök – Dunaújváros

A Lelkipásztorban publikált tartalmakra a
Creative Commons BY-NC-ND 4.0
licenc feltételei érvényesek.

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Szakács Tamás

ÖJS szerkesztő: Jasper-Makay Emese

A szerkesztőbizottság tagjai

Angyal-Cseke Csaba
Csáky-Pallavicini Zsófia
Fabiny Tamás
Johann Gyula
Kodácsy-Simon Eszter
Kondor Péter

Korányi András
Kőszeghy Miklós
László Virgil
Pángyánszky Ágnes
Percze Sándor
Szabó B. András
Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Borítóterv: Jánosi Nikolett

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 18 300 Ft; fél évre: 9150 Ft. Egy szám ára: 1750 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)
évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: a kft. ügyvezetője

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 133 282 1125043

Lángra lobbant szívek

Lk 24,32

■ BARTHA ISTVÁN

Első szín

Csend. Csend. Csend. Nem a nyugalom és béke csendje. Sokkal inkább a közönyé, az üressége, az érdektelensége. Senki se szól hozzám. Hátborzongató érzés. Átnéznék rajtam. Senki vagyok. Nem számítok, mert még csak útban sem vagyok senkinek. Ott lehetek bárhol, de észre se vesznek, hozzám se szólnak. Nem számítok. Egy más között persze beszélgetnek a többiek. Csacsognak, vihorásznak, szutyorognak. Élményeket beszélnek meg és tervezgetnek. Vagy csak higgadtan információt cserélnek egymással. Netán épp mérgeződnek, és egymást lovalják bele egyre jobban az elkeseredettségbe. Ketten egymás között. Néha többen. De mindebből én kimaradok. A kutya se szól hozzám – ahogy szokták mondani. Nem osztottak lapot. Magány.

Második szín

Hozzám beszél valaki. Mit akarhat mondani? Tájékoztat. Valamiről, ami szerintem számomra is fontos. Nem ártana figyelnem. Sőt akár jegyzetelnem.

Hozzám beszél valaki. Kérdez valamiről, amiről talán csak én tudhatok, de a válasz másra is tartozik. Össze kéne szedni a gondolataimat. Fontos lettem.

Hozzám beszél valaki. Kérdez valamit, amire a választ meg kellene mernem fogalmazni. Bátorságot kéne merítenem valahonnan. Végre önmagam lehetek.

Hozzám beszél valaki. Kérdez valamit, hogy végre kimondjam, ami nyilvánvaló: nem tudom, fogalmam sincs. Felszabadító érzés. Figyelnem kellene. És gondolkodnom sem ártana.

Beszélnek hozzám, és ez nagyon különféleképpen érinthet engem. Van, aki azért beszél hozzám, mert szüksége van rám. Érdeklí a véleményem. Segíthetek neki. Vagy ő nekem.

Közbevetés

A nyelv és a lángnyelv alaki hasonlósága nem pusztán játék. A szó valóban képes gyújtani. Jakab is azt írja, hogy bár a nyelv kicsi, de ahogy egy kicsi láng képes erdőtüzet okozni, ugyanúgy az emberi nyelv is felégethet mindent. De nem csak pusztíthat. Sőt. A kimondott szó lehet teremtő szó is. Ahogy kezdetben: „Legyen.” Lehet gyógyító, vigasztaló, bátorító is a szó. A szeretet szava. És a láng sem feltétlenül csak a pusztítást jelentheti. Hiszen pünkösdkor is lángnyelvek szálltak az apostolok fejére. Még profán, e világi értelemben is használjuk ezt a kifejezést: „gyújtó hangú szónoklat”. Felkelti a figyelmet, előreívó tettekre indít. Pláne, ha sokakkal történik ez meg, mint Péter pünkösdi beszéde után. És ne feledjük, a szeretetet is szoktuk lánghoz hasonlítani. Ez a láng nem eléget, hanem felmelegít, mozgásba hoz, élet-

re kelt. A csipkebokor sem égett el. Isten Igéje olyan, mint a tűz vagy mint a sziklazúzó pöröly. Ő a kezdeményező, ő cselekszik, ő tesz újjá mindent, de ő maga nem változik. Benne nem lehet kárt tenni. Őt nem lehet kioltani. Jegyezzük meg ezt a két fogalmat: a szeretet lángja és a Szentlélek tüze.

Harmadik szín

Nem vagyok egyedül. Van társam. Van kihez szóljak, és ő válaszol. Szól hozzám, és én meghallgatom. Beszélgetünk egymással. Miről beszélgetünk? Ugyan miről is beszélgethetnénk? Arról, ami körülvesz minket, ennél fogva arról is, ami bennünk van. Reménytelenség. Kilátástalanság. Csalódottság. Minden jónak a kudarca, minden reményt keltőnek a rosszra fordulása. Ezt tudjuk egymásban erősíteni. Erre tudunk rátromfolni a saját fájdalmunkkal. Talán eszébe sem jut egyikünknek sem, hogy volt már ennél rosszabb is. Az, amikor mindezt egyedül éltük meg. Még szólni sem volt kihez. És nem volt, aki szólt volna hozzánk. Ám a csalódottságon és kiábrándultságon kívül, a tehetetlen düh gesztikulációba és indulatos szavakba öltöztetésén kívül többre nem futja. De legalább beszélgetünk. És közben legalább úton vagyunk. Kérdés viszont, hogy hová és miért.

Negyedik szín

Valaki mellénk szegődik. Olyasvalaki, akit eddig észre sem vettünk. Egy idegen. Egy más közt sutyorogtunk, sopánkodtunk, de neki nem osztottunk lapot. Magunktól nem vontuk volna be a beszélgetésünkbe. Ám ő nem fordult saját magányába, önsajnáztatásába, hanem mellénk szegődik. Kezdeményez. Megszólít minket. Kérdez. Össze kéne szedni a gondolatainkat. Valakinek fontosak vagyunk. Valaki szól hozzánk. Egy kívülálló. Egy idegen. Kérdez minket, és kellene tudnunk válaszolni neki. Talán tényleg csak informálódni akar. Talán tényleg nem tud valamit. Felbátorodunk, hogy megfogalmazzuk, ami nekünk nyilvánvaló. Nem tudunk semmit. Nem ártana gondolkodnunk. Közösén is. Az idegen, aki mellénk szegődik, nem leckéztet, nem utasít, hanem kérdez. Aztán tájékoztat. Kicsit korhol is, de nem lekezelő. Egész pontosan rávilágít arra, ami az ő számára nyilvánvaló, de a mi figyelmünket valamiért eddig elkerülte. Mint ahogy a látásunk is akadályozva van, és nem ismerjük fel őt, aki kérdez és felvilágosít. Közben viszont valami furcsa érzés vesz erőt rajtunk. Amit csak utólag veszünk majd észre, miután világosság gyűlt az elménkben és a szívünkben. Hevült a szívünk? Helyesebb volna a *kaiomené* szót lángolóknak fordítani. Lángra gyújtotta a szívünket. Három úton lévő ember közül az egyik gyújtó hangú szónoklatot intéz a másik kettőhöz. Ahogyan lángra gyújtják a mécsest. És nem azért, hogy letakarják vagy eldugják, hanem hogy világítson mindenkinek a házban. Jézus a világ világossága. És akinek a szívét lángra gyújtja, ő is a világ világossága lesz. Ezek ketten, miután visszaemlékeznek a találkozásra, felfedezik magukban, hogy lángra lobbant a szívük attól, ahogyan az idegennek hitt Mesterük beszélt hozzájuk. A szeretet megelevenítő lángja, a Szentlélek kiolthatatlan tüze gyulladt meg a szívükben.

Utóhang

Most már nem félek egyedül sem. De nem is vagyok soha egyedül. Az Ige lángra gyújtotta a szívemet. Az Ige testté lett, és meghalt. Ennek így kellett történnie. Aki maga az élet: ha ő meghal, azzal a halálnak vet véget. Mert a tüzet nem lehet megsemmisíteni. A tűz, amely megsemmisít mindent, ami tűznek van fenntartva. Vagy lángra gyújtja azt, ami addig a reménytelenség miatt hideg, rest és élettelen volt. Mint a szívem. Ami most már lángol. Így odaléphetek én is egy magányos vándor mellé, és megkérdezhetem tőle: Miről tanakodsz magadban?

„Földi angyalok és mennyei emberek”

Tűnődések spiritualitásról, lelkési identitásról és a szerzetesi életéről

■ PERCZE SÁNDOR

Evangelikus Hittudományi Egyetem
adjunktus
E-mail: sandor.percze@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2025.100.4.1

- Az utóbbi évek gyakorlati teológiai reflexióiban egyre több szó esik a lelkési szolgálatról, a lelkészek sokféle megterheltségéről, a kiegész veszélyének okairól és problémáiról, valamint e hivatás lehetséges paradigmáiról. Feltűnő, hogy a tudományos gondolkodás alapvetően funkciója felől ragadja meg és definiálja a hivatást. Az egyházi közgondolkodás és gyakorlat teljes mértékben követi ezt a mintát: a lelkész az, amit tennie kell. Ez a tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a lelkési hivatásról ne az egyházi funkciók, hanem a spiritualitás dimenziójában gondolkodjon. Az értelmezés kereteit a sivatagi atyák öndefiníciói és megnyilatkozásai adják, akikre az Istennel való együttélés úttörőiként tekint a keresztény lelkiségtörténet.

Kulcsszavak: lelkési hivatás / lelkési eskü / spiritualitás / kiegész / sivatagi atyák

„Lin-csi kolostorába egy nap vendég érkezett. A városból jött, Mingnek hívták, öregember volt, és nem ismerte senki sem. Így szólt Lin-csihez az öreg Ming.

– Apát! Azért jöttem, mert nincs hitem. Voltam katona, harcoltam messi hegyekben, voltam kereskedő, hajóztam távoli tájakon, voltam tisztviselő nagyurak házában. Volt vagyonom, családom, tisztességben éltem mindenkor. Mégsem nyughattam sehol. Immár vége felé jár az életem, de a nyugalmam most sem lelem. Nincs hitem. Kérlek, Mester, taníts hát! Segíts rajtam!

– Ez a ruha, barátom, ez az én hitem – szólalt meg hosszabb szünet után Lin-csi, s szerzetesi öltözképe mutatott. – Ez az étkezőtál, barátom, az én ruhába bújtatott testem. Itt egy köntös, itt egy tál, vigyed! – mondta az apát, s az öreg elé tette a köntöst és a tálkát. Az öreg megpróbálta fölemelni a köntöst, de olyan nehéznek bizonyult, mint egy hegy. Épp így járt a tálkával is.

– Mester! Én a Tanításért jöttem, nem köntösért, tálkáért! – szól, fölhangyva az erőlködéssel. – Taníts hát!

– Mondd, jó öreg! Ki vagy te egyáltalán? – kérdezett újabb hosszú csend után az apát.

– Ming vagyok a városból, tudod jól. Az imént tártam fel előttem az életem.

– Nem hinném, hogy te Ming lennél valóban. És azt sem, hogy a városból jöttél. Ki vagy te? Mondd meg hát!

– Ming vagyok, apát. Hiszen mondtam már – szól az öreg elbizonytalanodva, kis töprengés után.

– Ne ragaszkodj a nevedhez, ha azt se tudod, ki vagy egyáltalán! – kiáltott rá Lin-csi akkorát, hogy majd összedőlt a ház. Az öreg megadta magát.

»Lehet, hogy nem is Ming vagyok? Lehet, hogy nem is voltam Ming soha? Mit akartam én Mingtől

e hosszú életen át? Mindig csak tőle, pedig nem is ismertem igazán. Nyughatatlan volt, s boldogtalan, vigaszt semmiben sem talált. Ennyit tudok róla, semmi mást» – gondolt vissza életére az öreg, majd váratlanul leborult Lin-csi elé.

– Köszönöm, apát! Megvilágosítottad elmémet, s megszabadítottál Mingtől! Ming csak katona volt, kereskedő, gazdag tisztviselő. Otthon ostoba rokon, maga körül tévelygő vénség. Én meg éltem az ő életét. Pedig magam vagyok a szépség, a végtelenség, a teljesség! – szólt a vén Ming, majd könnyedén felkapta tálkáját és köntösét. Örömeiben végigszökdécselte Lin-csi apát kolostorát, a Huo-to folyó partján.” (SÁRI 2017, 49–50. o.)

Idegen prófécia

Az öreg Ming története a lelkeszi hivatásról való töprengéseim során olyan lett számomra, mint egy „idegen prófécia”. Ez a kifejezés a neves katolikus teológus, Romano Guardini (1885–1968) nyomán vált használatossá német nyelvterületen a protestáns teológiai gondolkodásban.¹ Ő ugyanis a költészetben fedezett fel olyan gondolatokat, melyek egyháza számára kívülről érkező prófétikus üzenetet hordoztak. A *Lexikon für Theologie und Kirche* szerint Guardini a modern világ számára meghatározó „profán” koncepciókat (pl. pszichoanalízis) és mozgalmakat (pl. egyenjogúság) apologetikai reflexből nem ítéli ateista vagy nem keresztény tartalmaknak. Sokkal inkább Isten megtérésre való hívását [...] látja az idegen próféciaiban, amely arra „provokálja” a keresztényeket és az egyházakat, hogy szakadjanak el a minden újjal szembeni bűnös vakságuktól, ami a régivel való kritikátlan azonosulásukból fakad, és nyíljon rá újra a szemük arra, amit elveszítettek, amihez hűtlenné váltak (METTE 1995, 127–128. o.). Az idegen prófécia tehát olyasmire mutat rá Isten jeleként és szándékából, ami nagyon is a miénk. Az öreg Ming története ilyen üzenet – amennyiben nem fellengzősen legyintünk a keleti vallásokra, hanem alázattal elfogadjuk, hogy Isten a számunkra „idegenen” keresztül is szólhat hozzánk, és üzenhet valami nagyon igazat. Ahogy a zsoltáros is vall erről: „*Hatalmas tetteit megismertette népével, hogy nekik adja a pogányok örökségét.*” (Zsolt 111,6; Simon T. László ford.)

A cselekményt nézve egy egzisztenciális problémával küzdő hétköznapi ember kopogtat segítséget kérve a szerzetesi kolostor kapuján. Röviden elmondja élettörténetét, azt, hogy mivel foglalkozott elmúlt évei során. A felkínált segítséggel azonban nem tud mit kezdeni. A tanács emészthetetlen, érthetetlen a számára. A tál és a köntös nehéznek bizonyul, akár egy hegy. Kiderül: ő nem változást akar az életében, hanem csak egy tanításért jött. Olyan új gondolatokért, amelyek megnyugvást hoznak neki, és amelyek mentén nyugodtan élheti tovább az életét, kicsit jobban érezve magát. Az apát-ról ebben a helyzetben kiderül, hogy kitűnő emberismerő. Egy olyan alapvető kérdést szegez Mingnek, amelyet a hétköznapiakban egyáltalán nem tesz fel magának az ember: Ki vagy te? Az öreg erre rutinosan sorolni kezd, mi a neve, mi mindent csinált az életben, merre járt. Olyan erős védelmi falak ezek a hétköznapi szerepek, melyek csak az apát második ostromára kezdenek meginogni. Végül Ming rálát önmagára, szerepei célt tévesztettségére, s arra, hogy lényge legmélyén nem az, akinek hitte magát. Boldogság tölti el, és új irányt vesz az élete.

¹ Elsősorban a szépirodalom és a teológia párbeszédének mezsgyéjén lett használatos ez a fogalom. Guardini nyomán sokan tekintettek a költőkre úgy, mint akik Isten üzenetét közvetítik egy egyháztól elidegenedett világban. Georg Langenhorst joggal utal a kifejezés kritikájaként arra a tényre, hogy a „prófétának való titulálás” könnyen „azonnali bekebelezéssé” válhat. Vö. LANGENHORST 2004, 94. o.

A következőkben ezt a történetet hívom segítségül a lelkészi hivatás alapvető kérdéseinek tisztázásához.

„Nincs hitem” – Krízisről és kiégettségről

Sötét felhők gyülekeznek manapság a lelkészi hivatás egén. A szolgálatról és szolgáltóról megjelenő sok-sok pasztorálteológiai reflexió és a hivatás gyakorlásával kapcsolatos rengeteg kérdésfeltevés azt mutatja: a lelkészi hivatás krízisben van.² Gond van a feladatok mennyiségével, az idő beosztásának lehetetlenségével, a szolgáltók romló egészségével, a hétköznapiak tengernyi feszültségével és a háttérben gyakran a magánélettel. A krízisnek tehát sokféle arca van. Meglátásom szerint változatos formában tör a felszínre, és mutatja meg magát. Az a sokféle teher, amellyel a lelkész kimondva-kimondatlanul birkózik, véleményem szerint belesűríthető az öreg Ming tömör öndiagnózisába: „Nincs hitem.” Vagyis a hivatás gyakorlása során megélt és felmerülő krízisek negatívan hatnak viszsza az istenkapcsolatra. A szolgálat terhei közt megkopik, elveszik, eltorzul az elhivatottnak az a lelkesedése, amely az út kezdetén még megvolt. Erről számol be Ehrenfried SCHULZ is, amikor egy, a hivatását feladó lelkészeről beszél. Ilyen eset a tanulmánya írásának idején (1990) még külföldön is inkább szokatlannak számított, mára azonban itthon is keserű valósággá lett:

„Egy pap, akivel évek óta barátságban vagyok, és aki röviddel az ezüstmisék jubileuma előtt áll, nemrégiben arról beszélt nekem, hogy egy egyetemi társa huszonnégy év szolgálat után feladta hivatalát. Az ok: ez a pap hivatása hétköznapijaiban elvesztette hitét. Akik ismerték, döbbenet fogadták a hírt, hiszen nyitott, elkötelezett és szeretetre méltó lelkészként ismerték meg őt.” (SCHULZ 1990, 265. o.)

A lelkészi hivatás kríziseit elsősorban angolszász területen kutatják nagyon intenzíven és sokféle szempontból. Magyarországon 2022-ben Járay Márton végzett felmérést az evangélikus lelkészi kar lelki és fizikai egészségi állapotáról, melyben 148 lelkész (a megkérdezettek fele) válaszolt a feltett kérdésekre. 66,2 százalék érzett fáradtságot és energiahíányt, több mint 40 százalék panaszkodott fejf-, illetve derék- vagy hátfájásra, és 33,8 százalék jelzett alvási problémákat. Az elégedettségükkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszaikból az derül ki, hogy lelki életüket egy 10-es skálán mérve csupán 6,67-ra értékelték, teológiai fejlődésüket pedig 6,44-re.³ Ezek a számok összecsengenek a nemzetközi kutatások eredményeivel, melyekből megállapítható: „A lelkészek fizikai és lelki egészségük alapján egyaránt a veszélyeztetett foglalkoztatási csoporthoz tartoznak.” (JÁRAY 2023, 33. o.)

A lelkészi hivatás – akárcsak a többi segítő szakma – veszélyeztetettségét a „krónikus kifáradás” (VERSEGI 2017, 13. o.), más néven kiégés (burnout) jelenti. A kutatók egyetértenek abban, hogy a kiégést alapvetően két forrás táplálja: a „végtelen idealizmus” és a környezet felé való „bizonyítási kényszer” (HÉZSER 2001, 85. o.). Ezek hatására és a környezet ösztönzésére állandóan egy olyan túlhajszoltság, mely a „belvilággal való kapcsolat” megszűnéséhez, idegen kifejezéssel deperszonalizáció-

² Lásd pl. a *Sárospataki Füzetek* 2023/1. számát, mely szinte teljes terjedelmében erre a kérdéskörre fókuszál.

³ Még nem publikált és validált adatok Járay Márton szíves közlése alapján. A számokról érdemes tudni, hogy a segítő foglalkozások jellemzően „fölel pontoznak”, azaz jobb/magasabb értéket adnak meg, mint ami tényleges állapotuknak megfelel.

hoz (uo. 88. o.), megbetegedéshez, végül depresszióhoz vezet. Ilyen mélységekből fakadnak az ehhez hasonló, keserű vallomások: nincs hitem.

„Voltam katona...” – Szerepek és funkciók hálójában

A történetbeli Ming önkéntelenül kezd mesélni magáról az apátnak. De nem arról, ami foglalkoztatja, amiben örömet leli, hanem arról, mi mindent csinált eddigi életében. Feladatainak és tevékenységeinek lélegzetvétel nélküli felsorolása kísértetiesen egybecseng azokkal a pasztorálteológiai írásokkal, melyek az elmúlt ötven évben a lelkészi feladatokat vették sorra. Feltűnő bennük, hogy a lelkész identitását feladatainak definiálásával akarták meghatározni ezen mottó szerint: a lelkész az, amit tennie kell.

Manfred Josuttis ebből a szempontból két nagy paradigmát emel ki az egyházi-teológiai gondolkodásból. A reformáció nyomán a dialektikus teológia a *lelkészt mint tanút* állította középpontba, aki Keresztelő János mintájára prédikátorként meghirdeti az evangéliumot, elmondja az üdvtörténetet, rámutat a feltámadott Krisztusra, és „Krisztusnak az egyház és a világ feletti uralmát képviseli, és ennek megfelelő megbízatása van a társadalom felé” (JOSUTTIS 1996, 12. o.). Ez a szerep a lelkészt mint a tiszta tan őrzőjét definiálja, és ehhez a dogmatika nyelvezetét használja.

Az 1970-es évek németországi társadalmi változásai és az ezzel járó, egyházaktól való elidegenedés új paradigmát követeltek. A lelkész az emberi élet *segítője* lett (uo. 15. o.). Olyan valaki, aki támogatja a polgári kezdeményezéseket, a különböző béke- és ökológiai mozgalmakat. Ez a paradigma leginkább a lelkigondozói és támogató segítségnyújtásban valósult meg. Elméleti szinten olyan „humántudományok integrációjához vezetett a gyakorlati teológián keresztül” (uo.), mint a szociológia és a pszichológia. Ezek segítségével és módszereivel a lelkész olyan identitást alakított ki magában, amelyben „az emberi kapcsolatokat [...] a személyes hitelesség határozta meg” elsősorban. Josuttis hangsúlyozza, hogy a segítő modell olyan szolgálatot kínált a lelkészek számára, melyben érezhették a pasztorális munka iránti igényt (uo. 16. o.). „Segítők kellettek, mert a társadalomban megnőtt a segítségre utaltság.” (Uo. 17. o.) E modell kettős problémát hordoz magában. Egyrészt a lelkész-képzés szakmai megalapozottsága, hatékonysága messze elmarad a terápiás segítőkétől – ez a lelkészeknek kisebbségi komplexusra adhat okot –, másrészt megválaszolatlan marad a saját tevékenység speciális feladatának a meghatározása.

A lelkészi funkciók teológiai korszakokon átívelő változásait Volker Drehsennek sikerült egyetlen mondatban összesűrítenie:

„A felvilágosodás korában művelt népnevelő, a pietizmusban teljhatalmú lelkigondozó, az ébredési mozgalomban hazafias prédikátor, a liberális teológia idején intellektuális-jogalkotó tudós, a kultúr-protestantizmusban szociáletikai gyülekezetpedagógus, a dialektikus teológia korában teológus szakember és Isten igéjének hirdetője, a Német Keresztények idején népi egyházvezető, a háború utáni időszakban a kegyesség restauratív integrátora vagy innovatív egyházi akadémiaharcos, a hetvenes évek szociálliberális érájának demokratikus csapatvezetője, a nyolcvanas évek erkölcsi irányultságú polgári kezdeményezéseinek és szociális mozgalmainak elkötelezett szószólója, és a kilencvenes évekre hozzá lehetne fűzni, hogy a lelkész a különböző spirituális formákban jártas lelkigondozó és műsztagogikus főszereplő a protestantizmusban.” (DREHSEN 1998, 264. o.)

Az áttörést és a modern kori reflexió új irányvételét az a felismerés hozta, hogy a lelkész maga is a vallás (és nem feltétlenül csak az egyház intézményének) reprezentánsa. Hiszen „már nem a hivatal hordozza a személyt, hanem fordítva, a személynek kell viselnie a hivatalt” (KARLE 2020, 141. o.). Hitelességét a lelkész már rég nem az általa viselt hivataltól kapja – ezek az idők már elmúltak –, hanem „az egyéni vallásgyakorlat eleven megéléséből” (vö. RÖSSLER 1986, 141. o.).

Ezen szemlélet alapján a lelkészi szolgálat azokkal a hivatásokkal vethető össze leginkább, melyekben a hivatást gyakorló személyisége döntő szerepet játszik az adott foglalkozás végzésében. Így tekint Isolde KARLE német gyakorlati teológus a lelkészi munkára olyan hivatásként, „amelyben kulturálisan releváns tartalmakat individuálisan közvetítenek” (2020, 142. o.). Egyértelmű, hogy a gazdasági szférában az adott szakmát gyakorló személyiségének és világnézetének közel sincs akkora jelentősége a munka elvégzésében, mint egy orvosnak, tanárnak, színésznek vagy épp a lelkésznek. Egy szakmát vagy hivatást nem csupán az elvégzett munka hatékonysága vagy minősége tesz professzionálissá, hanem az, hogy „rendkívüli egzisztenciális és ezért kényes kérdésekkel (egészség, jog, vigasztalás/hit) foglalkozik” (uo. 143. o.).

„Ki vagy te egyáltalán?” – A spiritualitás elfelejtett dimenziója

A szerepeit és tevékenységeit vég nélkül soroló Minget és a magát szerepeivel azonosító lelkészt egy kérdés állíthatja meg igazán monoton önmaga körüli forgolódásában: „Ki vagy te valójában?” Ki vagy feladataidon, szerepeiden és mégoly fontosnak vélt funkcióidon túl? Ki vagy valójában, ha Isten előtt nézel önmagadra? Ezek a kérdések az önreflexión túl a spiritualitás világába hívják az öreg Minget – és a lelkészt.

Ugyanez Mózes kérdése is, amikor a pusztán túl, a Hóreb-hegynél találkozik Isten jelenvalóságával, aki az abszolút Vagyokként mutatkozik be neki és deklarálja magát (2Móz 3,1–5). Mire Mózes „eltakarta az arcát, mert félt rátekinteni az Istenre” (6b). Vagyis egész lényét és valóját rejtteni akarta az Örökkévaló elől. Miután elhangzik megbízatása népe kivezetésére az egyiptomi szolgaságból, ezt kérdezi: „*Ki vagyok én, hogy elmenjek a fáraóhoz, és kivezesse Egyiptomból Izrael fiait?*” (11) A Vagyok színe előtt megjelenik tehát a „ki vagyok én?” kérdése. Isten jelenlétében az ember rákérdez és ráébred új egzisztenciájára.

Csak ebben, az Isten jelenlétéből fakadó identitás dimenziójában érthetőek és értelmezhetőek Jézus „én vagyok” önkijelentései is az élet kenyeréről (Jn 6,35), a világ világosságáról (Jn 8,12), az ajtóról (Jn 10,9), a jó pásztorról (Jn 10,11), a feltámadásról és az életről (Jn 11,25). Jézus itt az Atyával megélt egységből definiálja magát.

Hogy az Isten jelenlétében megélt élet vagy az ő jelenlétéből fakadó identitás – az egyszerűség kedvéért így definiálom most a sokat emlegetett spiritualitásfogalmat – mennyire elfelejtett dimenziója a lelkészi szolgálatnak, azt mi sem mutatja jobban, mint a lelkészszentelés – protestáns kifejezéssel ordináció – esketési formulája. Az 1986-os Pröhle-féle *Agenda* liturgiai bevezetése tud ugyan arról, hogy „a lelkészavatás az evangélium szolgálatát *kizárólagos élethivatássá* teszi, amelynek elkötelezése kiterjed a lelkész *egész személyére és életének egész idejére*” (*Agenda*, 446. o. Kiemelések tölem – P. S.), az eskü szövegében azonban nem jelenik meg semmilyen módon, hogy a lelkész teljes valójával kapcsolódik (vö. JOSUTTIS 1982, 192. o.) Istenhez:

„Én, N. N., esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek egy igaz Isten, hogy evangélikus lelkészi hivatásomnak teljes erőmmel és minden tehetséggel megfelelni igyekezem, az Úr Jézus Krisztus evangéliumát a teljes Szentírás szerint egyházunk hitvallásai értelmében tisztán és igazán hirdetem; a szentségeket Krisztus rendelése szerint helyesen szolgáltatom ki; a reám bízottakat hiven pásztorolom, és a lelkipásztori titkot megőrzöm; egyházunk törvényes rendjét megtartom és védelmezem; egyházunk építésén nemcsak szóval, hanem példás élettel és szolgáló szeretettel munkálkodom; egész lelkészi szolgálatomat odaadó hűséggel végzem Isten dicsőségére és embertársaim üdvösségére. Isten engem úgy segéljen. Ámen.” (*Agenda*, 450. o.)

Ez az esküformula a lelkész feladatai és funkciói közé szorítja. A szöveg spirituális szempontjából (az istenkapcsolat megélése) inkább tűnik az egyház szervezete felé tett hűségeskünek,⁴ mint a Jézus Krisztus iránti, életre szóló elköteleződés nyilvánításának.

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy kicsoda a lelkész szerepei és funkciói nélkül, nem nagyon marad más válasz, mint amit a legtöbben és nagy általánosságban megfogalmaznak és el is várnak e hivatás gyakorlójától: legyen *Isten embere*. Olyan valaki, aki egész életét, gondolatait és tetteit Isten jelenlétében, a vele való közösségben szeretné élni. Olyan valaki, aki ezt a megélt istenközelséget annak tapasztalataival együtt közvetíteni is tudja a keresztény testvérei felé. Ahogy Manfred JOSUTTIS is megfogalmazta víziójában az 1990-es évek végén: „A lelkészek és lelkésznek a jövőben vezetőik lesznek. Embereket kísérnek egy különös valóságba [...] a Szent rejtett és tiltott zónájába.” (JOSUTTIS 1996, 18. o.)

Miért ne lehetne az evangélikus lelkész – mindenféle hivatalnoki, menedzseri stb. szerep nélkül – egyszerűen csak lelkész? Abban az értelemben, ahogy a magyar nyelv⁵ ezt páratlan módon kifejezi: lel-kész. A *lel* szótag finnugor eredetű és lelket, lehetetet, szelet jelent. A lelkész olyan valaki, aki az isteni és emberi lélek dolgainak avatott ismerője, (hozzá)értője. Aki érti a lelket és megérti annak rezdüléseit. Nem pedig „világtalanok vak vezetője” (vö. Mt 15,14).

„Felkapta tálkáját és köntösét” – Szerzetesi életforma és lelkészi identitás

Az öreg Ming egy kolostorba kopogott be segítségért. Valamiért úgy gondolta, ott biztosan választ talál kérdéseire és megoldást lelki gondjaira. Jó helyen kopogtatott... A lelkész, aki hasonló cipőben jár, kopogtathatna a szerzetesség ajtaján... Első pillanatban biztosan nehéznek bizonyul a köntös és a tálka (a szerzetesi élet szikárságának és végtelen egyszerűségének szimbólumai), mint egy hegy. Protestáns szemmel idegen és szokatlan ez a világ. De talán pont az idegenség az – erre utaltam e cikk bevezetésében –, ami próféciaivá is válhat, és megmutathatja azt, amire nagy szükségünk van. Még-hozzá az Istenhez való kapcsolódás hétköznapiakban való egyszerű, természetes és eleven megélésére.

Az eddigiekben a keresztény spiritualitásról, az Isten jelenlétéből fakadó életről esett szó. Ennek forrása a pusztai remeték vagy sivatagi atyák világában ered. Ide szeretném tanácsért és identitásával kapcsolatos útmutatásért irányítani a lelkészt. Az Isten jelenlétében folytatott élet kialakításának,

⁴ Az *Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv* 3. kötete kissé módosít az eskü szövegén, de csak a kötelesség és az egyházvezetőség iránti engedelmesség aspektusaival tágitja azt ki, hangsúlyozva a szolgatársi közösséget: „... evangélikus lelkészi hivatásomnak a szolgálók közösségében teljes erőmmel és minden tehetséggel megfelelni igyekezem. [...] Hivatali előljáróimnak készséggel és felelősséggel engedelmeskedem.” (21. o.)

⁵ A német *Pfarrer* szó gyökere a *Pfarre* főnév, mely a pap (szolgálati) területét, házát és hivatalát jelöli, és a latin *par(r)ochia* kifejezésből honosodott meg. Vö. <https://www.dwds.de/wb/Pfarrer>.

gyakorlásának és megtartásának ők a mesterei. A sivatagi atyák életfolytatásának titka – fogalmazza meg Manfred Seitz – „nem valamiféle ideál, amelyet utol kell érnie az embernek, hanem az apostoli értelemben vett példaadás (1Tim 1,16). [...] Így értelmezve [a szerzetesi élet] a mindenkinek szóló keresztény egzisztencia kirajzolódása.” (SEITZ 1994, 83. o.) Tehát tanácsaikat, példájukat nem szolgai módon kell lemásolni, hanem a Lélek szabadságában megszívlelni. Mai istenszolgákként nem az atyákat kell követni, hanem azt, amit az atyák követtek.

Az alábbiakban néhány olyan mondást szeretnék idézni, melyekből szépen kitűnik, mennyi közös pont van a szerzetesi és a lelkészi életforma között. Az első rögtön az Isten jelenlétében való szüntelen tartózkodásról és a Szentíráshoz való kötődésről szól:

„Egyszer megkérdezte valaki Antal abbát: »Mire ügyeljek, hogy Istennek tetsszek?« Az öreg így felelt: »Tartsd be, amit meghagyok neked: bárhová mész, mindig Isten legyen szemed előtt; bármit tegyél vagy mondj is, a szent írásokból bizonyítsd; és ahol egyszer letelepszel, ne távozz onnan hamarosan. Erre a három dologra ügyelj, és üdvözülni fogsz!«” (A szent öregek könyve 2022, 28. o.)

Mindig minden helyzetben és minden körülmények között Istenre figyelni nem magától értődő dolog. Jézus szerint erre egyedül a tiszta szívűek képesek (vö. Mt 5,8).⁶ A tiszta szív a feltétele annak is, hogy a Szentírás igéi jó földbe hulljanak (vö. Mt 13,1–9), és megmaradjanak az emberben, irányt mutassanak neki minden élethelyzetben. A sivatag remetéi szívüknek ezzel a tisztaságával igyekeztek befogadni a szentírási igéket. Baán Izsák bencés szerzetes szerint ezáltal olyan „élő Szentírássá” váltak tanítványaik számára, „aki[k] képes[ek] minden pillanatban az üdvösségre vezető Igét adni, mondani vagy mutatni [...], [tekintélyük pedig] az életre váltott evangélium hitelességéből fakadt” (A paradicsom könyve 2020, 10. o.).

A helyben maradás, illetve az egy helyen való kitartás pedig iránymutató lehet a lelkész számára abból a szempontból, hogy a szolgálati hely váltogatása nem minden esetben és nem mindenre a végső megoldás...

A szerzetes igyekszik Istent mindig a szeme előtt tartani, imádságban folyamatos párbeszédben áll vele:

„Egyszer Pambó abba a testvérekkel Egyiptom vidékére ment, s amikor világiakat látott ott ülni, azt mondta nekik: »Keljetek fel és üdvözöljétek a szerzeteseket, hogy áldást nyerjete, mert szüntelenül beszélnek az Istennel, és szájuk szent.«” (A szent öregek könyve 2022, 286. o.)

Az Istennel folytatott intenzív párbeszéd megszenteli az imádkozó ajkát és szavait. A lelkész igehirdetésének sikeréhez az alapos készülésen túl, annak részeként elengedhetetlen az elmélyült és rendszeres imádság. Máshogy fogalmazva: ahhoz, hogy a lelkész a közösséghez szóljon, feltétlenül szükséges, hogy Istennel is beszéljen, őt is hallgassa.

Az evangélikus lelkészi hivatás gyakorlásának területe a gyülekezet közössége, amelynek hűséges pásztrolására (lásd az eskü szövegét) a lelkész rendeltetett. A lelkészi szolgálat kríziseiről fent leírtak abba a valós tapasztalatba engednek bepillantást, hogy a lelkész könnyen felmorzsolódik ebben

⁶ A szív tisztaságáért végzett lelki munka a szerzetesi élet egyik legfontosabb törekvése, mely a gondolatok és a rendezetlen vágyak feltárásából, megismeréséből és az ellenük folytatott küzdelemből áll. Ehhez a témához lásd PERCZE 2017, 155–162. o.

a gyakran ereje feletti feladatban, és úgy érzi: csak az állandó tevékeny szolgálatban léttel tehet eleget Krisztus parancsának.

A sivatagi öregek tudtak a szolgálat nehézségeiről és árnyoldalairól:

„Poimén abba kérte József abbát: »Mondd, hogyan legyek szerzetes?« Azt válaszolta: »Ha nyugalmat akarsz találni itt is, ott is, akkor minden körülmények között mondd ezt: Hát kicsoda vagyok én? És ne ítéld el senkit sem!«” (A *szent öregek könyve* 2022, 162. o.)

A szolgálat zavartalan végzéséhez kettős fókuszú figyelemre van szükség. Modern kifejezésekkel élve: önreflexióra és másokkal szembeni elfogadásra. Aki szerzetesi lelkülettel él és munkálkodik, folyamatosan figyeli önmagát, hogy egy-egy adott helyzetben belső érzésvilága korrelál-e azzal, amit kifelé mutat vagy cselekszik.⁷ Ez a folyamatosan befelé irányuló figyelem Isten jelenlétét és tekintetét is megidézi az ember számára. A „hát kicsoda vagyok én?” kérdéssel ugyanakkor a szerzetes önmaga kicsiségére, alázatának szükségességére is emlékezteti magát. Csak aki alázatban (Isten előtti kicsiségének tudatában) él, képes másokra ítéletmentesen tekinteni (vö. Lk 6,37).

Az éber figyelem, a jelenlét tudatossága az Istenre irányult, csendből fakadó élet talán legnagyobb ajándéka:

„Haldokolva így szólt Bészárion abba: »A szerzetesnek csupa szemnek kell lennie, mint a kerúboknak és szeráfoknak.«” (A *szent öregek könyve* 2022, 84. o.)

A kerúbok és szeráfok állandóan Istenre néznek. Őt látják mindenekben és mindenek mögött. Aki minden tettében, gondolataiban és minden szavában Istent figyelve él, maga is olyanná lesz ebben a szolgálatban, mint az angyalok. És illik rá annak a névtelen öregnek a mondása, aki a lélek útján tapasztalt társainak ezt mondta:

„Legszívesebben földi angyaloknak és mennyei embereknek mondalak titeket.” (Weisung der Väter 1986, 334. o.)

Boldog az a lelkész, akin Krisztus jó illata érződik Isten dicsőségére (vö. 2Kor 2,15). Az ilyen ember két lábbal él a földön, szívével pedig a mennyben. Földi angyal és mennyei ember egyszerre.

“Earthly Angels and Heavenly Men”

Reflections on Spirituality, Priestly Identity and Monastic Life

► **Practical theological reflections in recent years have increasingly focused on the ministry of pastors, the diverse workload of ministers, the causes and problems of burnout, and the possible paradigms for this profession. It is striking that academic thinking basically captures and defines the profession in terms of its function. The public thinking and practice of the**

⁷ A külső tettek és belső gondolatok közötti fontos különbségtételhez lásd PERCZE 2017, 375–376. o.

church fully follows this pattern: the pastor is what he or she does. This study attempts to think about pastoral vocation not in the dimension of ecclesial functions, but in the dimension of spirituality. The framework for interpretation is provided by the self-definitions and statements of the desert fathers, who are regarded as pioneers of a life with God in Christian spiritual history.

Keywords: pastoral vocation / pastoral vows / spirituality / burnout / desert fathers

Bibliográfia

Felhasznált irodalom

- Agenda. A Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára.* Összeáll. D. dr. Pröhle Károly. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1986.
- A szent öregek könyve. A szerzetes atyák mondásainak ábécésorrendes gyűjteménye.* Ford., bev., bibl., jegyz. Baán István. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2022.
- A paradicsom könyve. Tematikus apoftegmagyűjtemény.* 1. köt. Ford., bev. Baán Izsák OSB. Sarutlan Kármelita Nővérek, Magyarszék, 2020.
- DREHSEN, Volker 1998. Vom Amt zur Person: Wandlungen in der Amtsstruktur der protestantischen Volkskirche. Eine Standortbestimmung des Pfarrberufs aus praktisch-theologischer Sicht. *International Journal of Practical Theology*, 2. évf. 2. sz. 263–280. o. <https://doi.org/10.1515/ijpt.1998.2.2.263>
- Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv.* 3. köt. Szentelések és áldó szolgálatok. Szerk. Agendaszerkesztő és Liturgiai Bizottság. Luther Kiadó, Budapest, 2022.
- HÉZSER GÁBOR: *Miért? Rendszerelmélet és lelkigondozói gyakorlat. Pasztorálpszichológiai Tanulmányok.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2001.
- JÁRAY Márton 2023. A papok és lelkészek lelki egészségének és lelkigondozásának sajátos kihívásai. Példázat az elveszett pásztorról. *Sárospataki Füzetek*, 27. évf. 1. sz. 33–45. o.
- JOSUTTIS, Manfred 1982. *Der Pfarrer ist anders. Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie.* Chr. Kaiser, München.
- JOSUTTIS, Manfred 1996. *Die Einführung in das Leben. Pastoraltheologie zwischen Phänomenologie und Spiritualität.* Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- KARLE, Isolde 2020. *Praktische Theologie.* Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig. <https://doi.org/10.5771/9783374054893>
- LANGENHORST, Georg 2004. „Fremdprophetie“ oder „Schulung des Möglichkeitssinns“? Zum Stellenwert von literarischen Texten in Seelsorge und Theologie. *Lebendige Seelsorge*, 55. évf. 2. sz. 93–97. o.
- METTE, Norbert 1995. Fremdprophetie. In: *Lexikon für Theologie und Kirche.* 4. köt. Herder, Freiburg–Basel–Rome–Wien, 127–128. o.
- PERCZE Sándor 2017a. A nyolc gondolat. In: Béres Tamás (szerk.): *Hit, tapasztalat, hittapasztalat. Takácsné Kovácsné Zelmának tanítványai, kollegái és beszélgetőtársai, kik nélküle meglepően sokan járnának másfelé.* Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest. 155–162. o.
- PERCZE Sándor 2017b. Kis evangélikus önismeret. *Lelkipásztor*, 92. évf. 10. sz. 375–376. o.
- RÖSSLER, Dietrich 1986. *Grundriss der Praktischen Theologie.* Walter de Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783111343617>

- SCHULZ, Ehrenfried 1990. Gebet und Meditation als Wege zur pastoralen Identität. In: Isidor Baumgartner (szerk.): *Handbuch der Pastoralpsychologie*. Pustet, Regensburg. 265–284. o.
- SEITZ, Manfred 1994. Wüstenmönche. Menschen, die den Eindruck machen, dass sie beten. In: Christian Möller (szerk.): *Geschichte der Seelsorge in Einzelporträts*. 1. köt. *Von Hiob bis Thomas von Kempten*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 81–111. o.
- SÁRI László (Su-la-ce) 2017. *Lin-csi apát minden szava*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- VERSEGI Beáta-Mária 2017. *Lehetőségek a kiégésen innen és túl*. Új Ember, Budapest.
- Weisung der Väter. Apophthegmata Patrum, auch Gerontikon oder Alphabeticum genannt*. Ford. Bonifaz Miller. Paulinus Verlag, Trier, 1986.
- Zsoltárok könyve*. Ford. Simon Tamás László. Pannonhalmi Főapátság – Bencés Kiadó, 2020.

Internetes források

- Der Deutsche Wortschatz von 1600 bis heute*. <https://www.dwds.de/wb/Pfarrer>. (Megtekintés: 2025. február 10.)
- Lexikon für Theologie und Kirche*. <https://archive.org/details/Lexikon-fur-Theologie-und-Kirche/Lexikon-fur-Theologie-und-Kirche-LThK3---Band-1,-eds.-Michael-Buchberger,-Walter-Kasper,1993/> (Megtekintés: 2025. február 8.)

Látható és láthatatlan ellenállás

Dietrich Bonhoeffer élettörténetében

■ CSEPREGI ANDRÁS

Wesley János Lelkészképző Főiskola,
Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium
habilitált docens, iskolailelkész
E-mail: andras.csepregi@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2025.100.4.2

- Eberhard Bethge Dietrich Bonhoefferről írott életrajza homályban tartja Bonhoeffer életének egyik fontos kérdését: a látható és a láthatatlan ellenállás kapcsolatát. A homály oka, hogy Bethge családtagként írja meg az életrajzot, a család iránt meglehetősen elfogultságot tanúsítva. A Bonhoeffer családot úgy mutatja be, mint akik kezdettől fogva határozottan szemben álltak Hitlerrel. A család tagjai viszont, Dietrich kivételével, a náci hatóságok szemében a rezsim megbízható támaszainak tűntek, ellenállásukra majd csak az 1944. július 20-i merénylet kudarca után derült fény. Dietrich volt a család egyetlen tagja, aki a Hitvalló Egyház tagjaként röviddel Hitler hatalomra kerülése után a látható ellenállást képviselte. Ugyanakkor, rejtőzködő és befolyásos családtagjainak köszönhetően, több védelmet élvezett, mint a Hitvalló Egyház egyszerű tagjai. Bonhoeffer teológiája arról tanúskodik, hogy foglalkoztatta őt a láthatóság és a láthatatlanság kérdése. Hogy ez pontosan milyen nyomot hagyott a legfontosabb teológiai írásain, azt egy következő tanulmányban fogjuk megvizsgálni.

Kulcsszavak: Dietrich Bonhoeffer / Eberhard Bethge / ellenállás / Hitvalló Egyház / életrajz

Bonhoeffer életével és teológiájával kapcsolatban ebben a tanulmányban az a kérdés foglalkoztat, hogy hogyan kapcsolódik benne össze a látható és a láthatatlan ellenállás. Látható ellenállásnak azt nevezem, ami a Harmadik Birodalom nyilvánossága előtt, a náci hatalom szeme láttára történt, és amire a náci kormány reagált is. Láthatatlan ellenállásnak azt nevezem, amiről sem a szélesebb nyilvánosság, sem a náci hatalom nem tudott. Az elsőbe tartoznak a náciikkal szemben álló pártok, szakszervezetek, a náciikkal szembeni nyilvános kritika gyakorlói és a Hitvalló Egyház nyilvános cselekedetei is. A másodikba tartoznak, más közösségek mellett, a Bonhoeffer élettörténetét is érintő konspirációnak a résztvevői, akiknek a kilétét és szerepét a náci hatalom csak az 1944. július 20-i merényletkísérlet kudarca után tudta felfedni. Bonhoeffer kezdettől fogva részt vett a Hitvalló Egyház nyilvános tiltakozásaiban, később pedig csatlakozott a titkos konspirációhoz is. Hogyan formálták ezek a különböző szerepek a gondolkodását a környezetéről és önmagáról? Formálták-e a teológiáját? Ezekre a kérdésekre ennek a tanulmánynak a keretében nem fogok tudni válaszolni, a válasz nagyobb terjedelmet, a forráselemzés pedig több időt igényelne, mint ami most a rendelkezésemre áll. Ebben a tanulmányban azt fogom megmutatni, hogy a látható és a láthatatlan ellenállás kapcsolata Bonhoeffer élettörténetében jelentős kérdés, amelyre reflektálnunk kell, ha életének fordulatait és gondolkodásának néha különleges útjait meg akarjuk érteni.

Nyolcvan évvel Bonhoeffer kivégzése után számunkra magától értetődő feltenni ezt a kérdést. Évtizedek óta olyan demokráciában élünk, ahol a látható ellenállás az egymással versenyző pártok elemtárgya, alkalmazzák a civil szervezetek és más társadalmi vagy politikai mozgalmak, és néha még az egyházak is a látható ellenállás formájában fejezik ki a véleményüket. Bonhoeffer és a hoz-

zá hasonlóan gondolkodó kortársai viszont nem tették fel ilyen magától értetődő módon a látható és a láthatatlan ellenállás kérdését. Ennek az első és legfontosabb oka, hogy Bonhoeffer korában az ellenállás gondolata fel sem merült, sem a Hitvalló Egyházban, sem Bonhoeffer családi és társadalmi környezetében. Amit mi utólag ellenállásnak látunk, azt ők nem annak élték meg, és nem használták az „ellenállás” kifejezést sem. Eberhard Bethge 1984-ben egy konferencián arról beszélt, hogy a Hitvalló Egyházban kezdettől fogva következetesen hitvalló helyzetről (*status confessionis*) és hitvallásról beszéltek, és még a titkos konspiráció résztvevői sem tartották a tevékenységüket politikai ellenállásnak. Amikor korabeli angol vagy amerikai lapokban a Hitvalló Egyházról mint ellenálló közösségről írtak, a német lelkészek és teológusok visszaütötték ezt a besorolást, és úgy vélték, hogy odaát nem értik az ő hitvalló magatartásukat. Bonhoeffer annyiban kivétel volt, hogy magánlevélben használta az egyházzal kapcsolatban az ellenállás kifejezést. Hogy ő mit értett az ellenálláson, azt fiatal lelkész tanítványai is csak lassan értették meg (BETHGE 1995). A második világháború után viszont egyre természetesebb lett ellenállóként beszélni az egyházról is, és a konspirátorokról is. Ehhez Bethge is hozzájárult azzal, hogy Bonhoeffer börtönleveleit *Widerstand und Ergebung* (Ellenállás és megadás) címen adta ki. Jegyezzük meg, hogy Bonhoeffer az 1944. február 21-i levelében, amelynek mondataiból Bethge a címet képezte, nem politikai ellenállásra vagy a hatalmi erőszakkal szembeni megadásra gondol, hanem a sorssal szembeni ellenállásra és megadásra, amelyben az Isten akarata iránti engedelmességet keresi (BONHOEFFER 2021, 105. o.).

Bonhoeffert zavarta a láthatatlanság, Isten láthatatlansága és az egyház láthatatlansága – a láthatatlanság elpusztít bennünket, írta egy barátjának még 1931-ben.¹ A *Követésben* egész fejezetet szentel a látható gyülekezet témájának, benne ilyen mondatokkal: „A láthatatlanságba menekülés a hívás megtagadása. Jézus olyan gyülekezete, amely láthatatlan gyülekezet akar lenni, már nem Krisztuskövető gyülekezet.” (BONHOEFFER 2022, 94. o.) Annak nem találtam nyomát, hogy a konspiráció láthatatlansága foglalkoztatta volna. Talán azért nem, mert a konspiráció eleve láthatatlan. Talán azért nem, mert mire ő a konspirációról tudomást szerzett, csak biztonsága kockáztatásával lehetett volna róla bármit is írni. Az *Etikában* és a *Börtönlevelekben* sem találunk közvetlen utalást a konspirációra – olyan szövegeket találunk, amelyekről azt feltételezzük, hogy Bonhoeffer a konspirációra gondolva fogalmazta őket meg. Ilyen például a *Mit jelent igazat mondani?* című esszéje,² amelyet 1943 november–decemberében a börtönben írt, és amelyben arra reflektál, hogy bár kihallgatói a konspirációval kapcsolatban félrevezeti, ezzel mégis az igazság ügyét szolgálja. Ha tehát tudni szeretnénk, hogy mit gondolhatott Bonhoeffer a látható és a láthatatlan ellenállás természetéről, amelyekben ő részt is vett, a sorai között kell olvasnunk.

A látható és a láthatatlan ellenállás megkülönböztetése nehézségének másik fontos oka, hogy Eberhard Bethge életrajzi konstrukciójában sem kap reflexiót ez a különbség: ezt az életrajz olvasójának is a sorok közül kell kiolvasnia. Bethge elbeszélését már nem a szókészlet hiányai gátolták, mint Bonhoeffer és a hozzá hasonlóan gondolkodó kortársai megfogalmazásait még az 1930-as és '40-es években. Bethgét sajátos írói érdek vezethette abban, hogy eltüntesse a különbséget a látható és a láthatatlan ellenállás között. Lássuk most, hogyan született meg az életrajz, amely minden későbbi Bonhoeffer-értelmezés elemi kerete lett!

¹ Helmuth Rösslernek írta 1931 októberében, az amerikai tanulmányútja után. Felvetődik a kérdés, hogy vajon nem tapasztalta-e Bonhoeffer Amerikában Istent láthatóbbnak, mint a szülőföldjén. Az utalás lelőhelye: BETHGE 1999, 173. o.

² Az esszé nem a *Börtönlevelekben*, hanem az *Etika* függelékében jelenik meg. BONHOEFFER 2015, 283–290. o.

Eberhard Bethge életrajzi konstrukciója

Dietrich halála után Eberhard kezelte barátja írott hagyatékát, és az ő szerkesztésében jelent meg először az *Etika*, majd a *Börtönlevelek*. A *Börtönlevelek* tették Bonhoeffer nevét szélesebb körben ismertté, és a *Börtönlevelek* szerzőjének az élete iránt jelent meg az a nemzetközi érdeklődés, amelynek Bethge először egy rövidebb életrajzi kísérlettel tett eleget. A *Dietrich Bonhoeffer életének és teológiájának kihívása* című angol nyelvű esszé (BETHGE 1967) eredetileg egy háromrészes előadás, amelyet Bethge a Chicago Theological Seminary szervezésében adott elő 1961 januárjában, és a következő hónapban az egyetem folyóiratában meg is jelent. Itt találkozunk először Bonhoeffer életútja hármasságával: alapozás (Foundation) 1927–1933, koncentráció (Concentration) 1933–1940 és felszabadulás (Liberation) 1940–1945. A harmadik szakaszt Bethge ezekkel a szavakkal jellemzi: élete harmadik periódusában Bonhoeffer áttört a polgári (angol eredetiben: bourgeois) és lutheránus öröksége korlátain azáltal, hogy a konspiráció sötét útjaira lépett. Ezzel nemcsak törvényen kívülre (outcast) lett, hanem elveszítette az ő szeretett Hitvalló Egyházának a lelki támogatását is, és morálisan teljesen magányossá, elszigeteltté vált. Rögtön ezután, mintegy alátámasztandó ezt az értelmezést. Bethge idéz néhány mondatot Bonhoeffer 1943. november 18-i leveléből. Ez az első levél, amelyet Dietrich csempész segítségével juttatott el Eberhardhoz, amelynek írásakor nem kellett számolnia a levelet olvasó börtönhivatalnokkal. Így ír: „Kezdetben az a kérdés is nyugtalanított, hogy valóban Krisztus ügye miatt okozok-e mindannyiótoknak ennyi szomorúságot; ám ezt a gondolatot mint kísértést csakhamar kivertem a fejemből, s arra a meggyőződésre jutottam: a feladatom pontosan az, hogy ezt a háttérhelyzetet minden nehézségével együtt kiálljam.” (BONHOEFFER 2021, 65. o.) A konspirációra természetesen a cenzort megkerülő levelekben sem történik közvetlen utalás.

Bonhoeffer tehát háttérhelyzetről beszél, de igen kétséges, hogy abban az értelemben-e, amint ezt Bethge 1961-ben gondolta és láttatta. Az élete harmadik periódusában született írásai, ideértve a börtönben született leveleket, feljegyzéseket, verseket, dráma- és novellatörödékeket, végül pedig a jövő egyházáról szóló könyvtervet, arról győznek meg bennünket, hogy Bonhoeffer sem a polgári családjától, sem a Hitvalló Egyháztól nem szakadt el. Ellenkezőleg, mindkét emberi és lelki közösségével elmélyült a kapcsolata, amelyet minden rendelkezésére álló eszközzel ápolni is igyekezett. Bethge is érezhette a kijelentése problematikus voltát, ezért az 1967-ben megjelent nagy életrajzában részben módosít rajta. Itt már azt hangsúlyozza, hogy Dietrich végig szoros kapcsolatban áll a családjával, amely kezdettől fogva szemben áll Hitlerrel. Ez a kapcsolat töretlen akkor is, amikor a Hitvalló Egyház látható ellenállásának résztvevőjeként Bonhoeffer olyan utakon jár, amelyeken a családtagjai nem járnak, a konspirációban pedig a családtagjaival való eleve szoros kapcsolat kapott még egy – sokáig láthatatlan – megerősítést. Ez a módosítás jelentősen közelíti a valósághoz Bonhoeffer pályája ábrázolását, viszont elmaradt az eredeti kijelentés másik problematikus részletének a módosítása: a Hitvalló Egyházzal való kapcsolatának az árnyaltabb bemutatása. Bethge szerint, míg Bonhoeffer kapcsolata a családtagjaival inkább harmonikus, a Hitvalló Egyház vezetőivel és a lelkészképző szemináriumokban tanított lelkészjelöltekkel inkább konfliktusos. Életrajzában arra kerül a hangsúly, hogy Bonhoeffer, aki a családja világ- és értékszemlélete szerint él, jellemzően tisztábban látó, radikálisabb és bátrabb, mint a Hitvalló Egyház tagjai. Végül pedig olyan útra lép, több családtagjával együtt, ahová a Hitvalló Egyház legtöbb tagja nem tudja őt követni.

Bethge életrajzi konstrukciójának oka lehet, hogy amikor a második világháború után kiderült Bonhoeffer részvétele a konspirációban, a Harmadik Birodalmat túlélő Hitvalló Egyházban a meg-

ítélése nem volt egyértelműen pozitív. Voltak, akik vitatták, hogy a titkos összeesküvésben való részvétele keresztény hitéből fakadt, és azt is, hogy halálát mártírhalálnak lehet-e tekinteni. Bethge életrajzi konstrukciója részben ezekre a kritikákra válasz: szerinte Bonhoeffer igenis keresztény meggyőződése szerint járta különleges útját, kritikusainak pedig a hite nem elég erős vagy a teológiai látása nem elég tágas ahhoz, hogy ezt felfogják. A Bonhoeffer halála utáni vitát, véleményem szerint, Bethge visszavetíti magába az életútba. Ehhez segítséget kap Bonhoeffer néhány, a Hitvalló Egyházat érintő kritikus mondatától is, amelyeket szerintem túlhangsúlyoz, míg a Bonhoeffert és a Hitvalló Egyházat összekötő lelki és egzisztenciális közösséget kevésbé veszi figyelembe. Ennek a folyamatnak a során egy sajátos versenyt is teremt Bonhoeffer és a Hitvalló Egyház tagjai között. Ebben a versenyben Bonhoeffer, mint különleges családjának a tagja, kezdettől fogva élen jár, és a történet során egyre nő a távolság, egészen addig, hogy a Hitvalló Egyház legtöbb tagja már sem egzisztenciálisan, sem gondolatban nem tudja követni Bonhoeffert.

Bonhoeffer családjának a szerepe Bethge életrajza szerint – a család láthatatlanságának láthatatlansága

Eberhard Bethge életrajza nyomán az ellenálló teológusról az a benyomás alakul ki, hogy a náci rezsimmel szembeni ellenállás inspirációit a családi körben kell keresnünk. Bethge elbeszélése szerint Dietrich már a családjában az ellenállásra nevelődött, később pedig a Hitlerrel szemben szerveződő egyházi ellenállás egyik legelszántabb szereplője lesz. Amikor az egyházi ellenállás felörlődik, Dietrich továbblép, és csatlakozik a katonai titkosszolgálat (Abwehr) és a hadsereg (Wehrmacht) magas rangú tisztjei körül szerveződő titkos ellenálláshoz, amelyben két sógora és fiatalabb bátyja is részt vesz. Miután ezt a titkos ellenállást leleplezték, a két testvért és a két sógort is halálra ítélték és kivégezték. A titkos ellenállás Bethge narratívája szerint értékesebb, mint az egyházi ellenállás, Bonhoeffer pedig a Hitvalló Egyház tagjai között azon nagyon kevesek közé tartozik, akik vállalták az ellenállásnak ezt az értékesebb útját.

Bethge életrajzi konstrukciójának ebben a szálában véleményem szerint nem kap elég hangsúlyt az az egyszerű tény, hogy míg az egyházi ellenállás az első perctől az utolsó percig látható ellenállás volt, addig a harmincas évek végén formálódni kezdő titkos ellenállás tagjai egészen a lelepleződésük pillanatáig láthatatlanok maradtak. Annak a náci hatalomnak a szemében voltak láthatatlanok, amely Hitler hatalomra jutásának a napjától kezdve kutatót az ellenfelei után, akiket megtalált, vagy meggyilkolta, vagy koncentrációs táborba zárta, jobb esetben emigrációra kényszerítette. A majdani titkos ellenállás tagjait a náci rezsim nemcsak nem találta meg, hanem kifejezetten bízott bennük, így lehettek az Abwehr, a Wehrmacht vagy más kormányzervek magas rangú tisztviselői. Dietrich bátyjáról, Klaus Bonhoefferről, sógorairól, Hans von Dohnányiról és Rüdiger Schleicherről, anyja unokatestéről, Paul von Haséról, de akár apjáról, a Berlieni Egyetem pszichológia tanszékét vezető Karl Bonhoefferről a szűk családi és baráti körükön kívül senki sem sejtette, hogy kritikusan gondolkodnak Hitlerről. A külső látszat szerint a Harmadik Birodalom támaszai voltak, és ebből adódóan azokban a privilégiumokban is részesültek, amelyek a rendszer hűséges támogatóinak jártak. Ebben a körben Dietrich volt az egyetlen, aki a Hitvalló Egyház lelkészeként részt vett a látható ellenállásban is. Ő volt az egyetlen, aki már 1933-tól kezdve személyes kockázatot vállalt – nem mint a családja tagja, hanem mint a Hitvalló Egyház lelkésze.

Láthatatlan ellenállás, három életpálya

Hogy mit jelentettek ezek a privilégiumok, azt a legegyszerűbben akkor láthatjuk meg, ha rápillantunk az apja, Karl Bonhoeffer, Ursula nővérének a férje, Rüdiger Schleicher (Eberhard Bethge apósa), valamint Paul von Hase, anyja unokatestvére pályájára.

Lássunk először egy fényképet a Bethge által szerkesztett *Dietrich Bonhoeffer élete képekben* című könyvből, amelyen a berlini Marienburger Allee 43. és 42. számú házai láthatók (BETHGE–BETHGE–GREMMELS 1986, 150. o.). A képhez mellélt szövegből megtudjuk, hogy a nyugdíjba készülődő Karl Bonhoeffer és felesége feladták a nagy házukat, ahol nyolc gyermeküket felnevelték, és a saját terveik szerint építettek maguknak egy kisebb házat, ahová 1935. október 1-jén költöztek be. Ez a 43. számú épület, a mellette álló 42. számú, majdnem ugyanolyan ház ugyanabban az időben a vő, Rüdiger Schleicher és családja számára épült. A „kisebb” házak a maguk három szintjével szemlátomást elég nagyok. A Bonhoeffer gyerekek közül addigra már csak Dietrich élt egyedül, az ő szobája a szülei háza harmadik szintjén volt, itt lakott a letartóztatása napjáig. Az apának, aki a Harmadik Birodalom legtekintélyesebb pszichológiai tanszékét vezette, nem kellett az akkori szabályok szerint, hatvannyolc évesen nyugdíjba mennie, hanem 1938-ig, hetvenéves koráig taníthatott. 1937-ben kollégáival együtt megünnepelték a pszichiátriai klinika igazgatói tisztségében eltöltött huszonöt évét, 1938 júliusában pedig nagy nyilvánosság előtt tartotta meg a búcsúelőadását.³ Öt évvel később, a hetvenötödik születésnapján, öt nappal Dietrich letartóztatása előtt Karl Bonhoeffer megkapta a Goethe-érdemrendet (Goethe-Medaille für Kunst und Wissenschaft). Ezt a magas kitüntetést Hindenburg elnök alapította. Az elnök 1934-ben bekövetkezett halála után az elnöki jogokkal együtt a díjazás joga is Hitlerre szállt, aki az ő szemében érdemesek számára mintegy személyes ajándékként adományozta a díjat.⁴ A Karl Bonhoeffernek kiállított és Hitler által aláírt ajánlást Bethge is megemlíti, a díjátadásról is kapunk képeket (BETHGE–BETHGE–GREMMELS 1986, 196., 198. o.).

Rüdiger Schleicherrel Bethge Bonhoeffer-életrajzában abban a helyzetben találkozunk, amikor 1933. január 30-án Hitler hatalomra kerül, Schleicher este hazaér, és azt mondja: „Ez háborút jelent!” Bethge hozzáteszi, hogy ezzel a Bonhoeffer család minden tagja egyetértett, beleértve Dietrichet is. Majd idézi az apa, Karl Bonhoeffer 1948-ban, tizenöt évvel később született visszaemlékezését, amely szerint a családja minden tagja számára kezdettől fogva világos volt, hogy Hitler hatalomra kerülése nagy szerencsétlenséget jelent (BETHGE 1999, 257–258. o.).

Más forrásból tudhatjuk meg, hogy Schleicher 1933 májusában belépett a náci pártba. Életrajzírója szerint nincsenek tőle származó forrásaink arra nézve, hogy erről ő mit gondolt (a fent idézett rövid mondat emléke is az 1933-ban kilencéves fiától származik), a párthoz való csatlakozása mindezenre megnyitotta a jól képzett légügyi jogász számára az utat a Birodalmi Légiközlekedési Minisztériumba, ahol Hermann Göring magas beosztású munkatársa lett. 1939-ig dolgozott itt, munkája egyre jobban kapcsolódott Németország újrafelfegyverzéséhez és a Luftwaffe megszervezéséhez. Néhány hónappal Lengyelország lerohanása előtt viszont eltávolították a minisztériumból, mert ragaszkodott azokhoz a nemzetközi jogi előírásokhoz, amelyeket Göring és munkatársai inkább megkerültek. Nem maradt munka nélkül: a Légügyi Hivatalban (Allgemeines Luftamt) kapott tanácsadói beosztást, és az utazási jog címzetes egyetemi tanára címével tüntették ki. 1944. októberi letartóztatás

³ A búcsúelőadásról is látunk képet: BETHGE–BETHGE–GREMMELS 1986, 151. o.

⁴ A kitüntetésről lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Goethe-Medaille_f%C3%BCr_Kunst_und_Wissenschaft. Németül, benne a kitüntetettek névsorával: https://de.wikipedia.org/wiki/Goethe-Medaille_f%C3%BCr_Kunst_und_Wissenschaft.

tásáig ezeket a posztokat töltötte be. Sógorával, Klaus Bonhoefferrel együtt akkor vette fel a kapcsolatot az ellenállással, miután 1943 áprilisában Dietrichet és Dohnányit letartóztatták.⁵

Paul von Hase 1885-ben született, húszévesen katonai pályára lépett, végigharcolta az első világháborút, számos kitüntetést kapott (kezdve 1914-ben a Vaskereszttel), a háború végére századosi rangot ért el. Egész életében katona maradt. A világháború után a Freikorps harcosaként küzdött, 1920-tól a Reichwehr, később a Wehrmacht katonája. 1933-tól egyre magasabb rangokat ért el és egyre fontosabb beosztásokat kapott, gyakran ki is tüntették. 1940-ben egy betegség miatt kivonták a frontszolgálatból, és Berlin város katonai parancsnokává nevezték ki. Utolsó kitüntetése a Hitler által alapított Német Kereszt, amelyet unokaöccse letartóztatása után háromnegyed évvel, 1943. december 30-án kap meg. Az Abwehrben szervezett ellenállással, amelyben unokaöccsei sógora, Dohnányi is részt vett, 1938-ban került kapcsolatba. Fontos szerepet kapott az 1944. július 20-i merénylet után tervezett hatalomátvételi kísérletben, neki kellett volna katonáival lezáratni a berlini kormányzati negyed. Alárendeltje viszont megtagadta a parancsát, feljelentette, már a merénylet estéjén letartóztatták. Másokkal együtt 1944. augusztus 8-án ítélték halálra, és aznap ki is végezték.⁶ Nem egészen másfél hónappal korábban meglátogatta a börtönben Dietrichet. A börtönparancsnoknak előre bejelentett látogatásról Dietrich az 1944. június 30-i levelében lelkes beszámolót küldött Eberhardnak. A két börtöntiszt jelenlétében zajló ötórás beszélgetésen négy üveg pezsgő fogyott el. Dietrichre mély benyomást tett unokabátyja nagyvonalúsága, kedvessége, parancsnoki magabiztossága. Találgatta, hogy a látogatás milyen változást fog hozni börtönbeli életében, és azt a reményét fejezte ki barátjának, hogy ősszel már újra együtt lehetnek... (BONHOEFFER 2021, 158–161. o.)

A láthatatlan ellenállás hatékony védelmében

A láthatatlan ellenállás tagjai közül Dietrich Bonhoeffer és Hans von Dohnányi voltak az elsők, akiket letartóztattak 1943. április 5-én. (Április végéig Dohnányi felesége, Christine is fogságban volt.) A velük szemben megfogalmazott első gyanú pénzügyi visszaélés volt. A vizsgálat később azt igyekezett bebizonyítani, hogy Bonhoeffer valójában lelkiismereti szolgálatmegtagadó, Dohnányi pedig azért alkalmazta őt az Abwehrről, hogy elkerülhesse a katonai szolgálatot. A vizsgálat a láthatatlan ellenállásnak nem bukkant a nyomára. A következő letartóztatási hullám már az 1944. július 20-i megghiúsult merénylet után jött el, ekkor tartóztatták le például Wilhelm Canaris tábornokot, az Abwehr vezetőjét és Hans Ostert, Canaris helyettesét is. Canaris részvételét nem látták bizonyítottnak, őt szabadon engedték, és csak 1945. április 5-én, a naplója felfedezésekor sorolták az ellenállók közé. Ismét másokat, például Klaus Bonhoeffert és Rüdiger Schleichert csak 1944. szeptember 22., Hans von Dohnányi titkos aktáinak megtalálása után tartóztattak le – ezekben az aktákban találták meg a Dietrich és Hans részvételére utaló bizonyítékokat is.

1944. szeptember 22. előtt tehát Dietrich Bonhoeffer is biztonságban volt, a vizsgálati fogságban sem derült ki róla semmi ilyen, az ellenállással kapcsolatos terhelő adat. Egészen eddig a napig a lát-

⁵ Lásd: GERRENS 2009. Barry A. Jackisch recenziója: https://perspectivia.net/publikationen/francia/francia-recensio/2010-4/zg/gerrens_jackisch.

⁶ Ezeket az oldalakon tájékoztam: https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_von_Hase és https://www.gdw-berlin.de/en/recess/biographies/index_of_persons/biographie/view-bio/paul-von-hase/, valamint https://spartacus-educational.com/Paul_Von_Hase.htm.

hatatlan ellenálláshoz tartozó befolyásos rokonai és barátai hatékony segítséget tudtak neki nyújtani. De még ezután sem történt vádemelés, Dietrich joggal remélhette, hogy a szövetségesek előbb elériek Berlint, mint hogy megszületne a bírósági ítélet (MARSH 2014, 382–384. o.).

Canaris naplójának április 4-i felfedezése volt az utolsó csepp Hitler poharában, egyes források szerint annak gúnyos stílusa miatt (MARSH 2014, 388–389. o.). Maga a napló, amelyet Canaris éven át vezetett, máig ismeretlen. Hitler feldühödött, és egyetlen paranccsal rendelkezett mindenkinek a kivégzéséről, aki Canarissal kapcsolatban volt – de a parancs érintett másokat is, akik Hitler életére törtek. Eberhard Bethgét, akit 1944. október 30-án börtönöztek be, nem érte el ez a parancs, őt majd április 25-én szabadon engedték.

Lássuk egymás mellett a látható és láthatatlan ellenállást

A Hitvalló Egyházhoz tartozó és a látható ellenállásban élő lelkészek és civil egyházvezetők kezdettől fogva kitették magukat a náci rezsim retorzióinak. Martin Niemöllert már 1934-ben is letartóztatták, 1937 nyarán kezdődő utolsó fogsága a háború végéig tartott. (Itt nincs helyünk Niemöller fogságának részleteit tárgyalni, de annyit meg kell jegyeznünk, hogy Hitler kifejezetten gondoskodott arról, hogy a koncentrációs táborban ne érje bántódás: értékes fogolynak tartotta, vagy egykori náci múltja miatt, vagy egy esetleges fogolycsere vagy béketárgyalás alkalmából beváltható értéke miatt.)

1936-ban, a berlini olimpia évében történt, hogy a Hitvalló Egyház egy testülete, a márciusban újjáalakult ideiglenes vezetés memorandumot fogalmazott Hitler számára, amelyet személyesen juttattak el hozzá. Az volt a céljuk, hogy párbeszédbe vonják be Hitlert, olyan kérdésekről, amelyek nemcsak az egyház belső életét érintették, hanem a szélesebb német társadalom sérelmeit is kifejezték. A problémák és kérdések megfogalmazása konkrét volt. A memorandum hét témája között ilyenekkel találkozunk: A német nép dekriztianizálása a kormány politikája-e? Mit ért a náci párt az általa használt „pozitív kereszténység” fogalmán? Egy másik jelszó, a dekonfesszionizálás valójában nem erőszakos dekriztianizálást jelent-e az oktatás és a társadalmi élet sok területén? A memorandum jelzi, hogy a zsidóellenes törvények (egy évvel vagyunk a nürnbergi törvények után) a hétköznapi életben zsidógyűlölethez vezetnek, amivel számos szülő és iskolás gyerek találkozik, valamint szóvá teszi a materialista közérkölcst, a választások befolyásolását, a koncentrációs táborokat, a Gestapo működését, végül a kiterjedt megfigyeléseket és lehallgatásokat. Bethge értékelése szerint ez a memorandum volt a Hitvalló Egyház első és utolsó olyan nyílt kritikája a náci rezsimmel szemben, amely túlment az egyház belső életét érintő erőszakos beavatkozások elleni tiltakozáson (BETHGE 1999, 531–533. o.). Ehhez azt teszem hozzá, hogy a memorandum ismeretében nem tartom megalapozottnak Bonhoeffernek évekkel később a börtönben papírra vetett és gyakran idézett ítéletét arról, hogy a Hitvalló Egyház soha nem vállalt kockázatot másokért (BONHOEFFER 2021, 182. o.).

A memorandumra Hitler soha nem válaszolt. Hat héttel később, július 17-én egy londoni lapban megjelent egy tudósítás a memorandumról, július 23-án pedig egy svájci lap közölte az egész szöveget. Augusztus 3-án a Hitvalló Egyház testületei – sok belső vita után – arról döntöttek, hogy a memorandum módosított változatát a lelkészek augusztus 23-án fel fogják olvasni a szószékről. Emellett egymillió példányban szórólapra nyomtatták és birodalomszerte terjesztették a szöveg részleteit. A szószéki felolvasás terve természetesen kiderült. Kerrl, az egyházi ügyekért felelős birodalmi miniszter utasította a püspököket, hogy tiltsák meg a memorandum felolvasását. A többség enged-

meskedett, de elég sokan, köztük Bonhoeffer tanítványai is, felolvasták a memorandumot. A Gestapo azt az utasítást kapta, hogy – az olimpiára és a nemzetközi figyelemre való tekintettel – ne tartóztassanak le senkit, így akkor csak megjegyezték a felolvasókat (BETHGE 1999, 533–539. o.).

Természetesen nyomoztak azok után, akik külföldre juttatták a szöveget, és végül három embert tartóztattak le október és november folyamán: két fiatal lelkészt, Ernst Tillichet és Werner Kochot, valamint a Hitvalló Egyház jogászát, az ideiglenes vezetés hivatalának zsidó származású vezetőjét, Friedrich Weisslert. Mint Koch évekkel később elmondta, Tillich egy éjszakára kölcsönözte Weisslertől a memorandum szövegét, amelyet szóról szóra lemásolt. Mind Koch, mind Weissler abban a hiszemben voltak, hogy Tillich csak néhány részletet fog külföldre juttatni. Tillich viszont azt hitte, hogy a Hitvalló Egyház igazodni fog Hitler hallgatásához, és az egész szöveg közzététele mellett döntött. Letartóztatásuk után kihallgatták, majd 1937 februárjában a sachsenhauseni koncentrációs táborba vitték őket. Onnan Koch 1938 decemberében, Tillich pedig 1939-ben szabadult. Weisslert viszont 1937 februárjában agyonverték a koncentrációs táborban. Bethge egy kicsit eufemisztikusan fogalmaz: hat nappal a táborba érkezése után belehalt a rossz bánásmódba (BETHGE 1999, 535. o.). Ennél fogva, véleményem szerint, Weissler a Hitvalló Egyház első mártírja. Őt követi majd Paul Schneider lelkész, akit 1937-ben vittek Buchenwaldba, és 1939-ben gyilkoltak meg.

Mindeközben Bonhoeffert hatékonyan védelmezik befolyásos rokonai a nagyobb bajokkal szemben. A korlátozások, amelyeket életrajzaiban szokás hangsúlyozni, a Hitvalló Egyház lelkészeivel szemben alkalmazott rutin eljárások voltak. 1936-ban megfosztják berlini egyetemi oktatói jogosultságától – évekkel azután, hogy például Erich Fromm vagy Paul Tillich kényszerűen elhagyta Németországot, Karl Barthot pedig kiutasították –, de 1937-ben nagy példányszámban megjelenik a *Követés* című könyve. 1938 januárjában kitiltják Berlinből, de apja eléri, hogy magánlátogatásokat tehessen, így gyakran találkozhat a szüleiével. Jelen volt apja korábban említett nyilvános búcsúelőadásán is, és ez év őszén Dohnányival és titkos ellenálló köre tagjaival is Berlinben találkozott. Ugyanebben az évben apja közbenjárására egy évvel elhalasztják a katonai behívóját. Ennek köszönhetően nem kell meghoznia azt a nehéz döntést, amellyel a Hitvalló Egyház minden lelkésze szembesült, hogy leteszi-e a Führer nevére a hűségeskü, vagy kiteszi-e magát annak, hogy háború esetén nem tábori lelkészi beosztást kap, hanem egyenesen frontszolgálatra kerül. 1939-ben három kiadásban is megjelenik a *Közösségben*, a negyedik kiadás majd 1940-ben kerül a boltokba, s még ugyanebben az évben megjelenik a *Szentírás imádságoskönyve* is. 1940 nyarán tiltják el a nyilvános beszédétől, majd 1941 tavaszán sújtják publikációs tilalommal, de előtte, 1941 januárjában az Abwehrnél betöltött szolgálatára való tekintettel mint „nélkülözhetetlent” felmentik a katonai szolgálat alól. Mindeközben több fiatal lelkész, akit a Hitvalló Egyház szemináriumaiiban tanított, elesett a keleti fronton.⁷ Dietrich még a börtönben is kivételes bánásmódban részesül, amikor kiderül, hogy kicsoda ő. Így ír: „Tizenkét nap múltán [a letartóztatásom után] a fegyházban tudomást szereztek rokonai kapcsolataimról. Személyes sorsomat ez nagyon megkönnyítette, ám megszégyenítő volt látni, hogy egy pillanat alatt mennyire megváltozott minden. Nyomban áthelyeztek egy tágasabb cellába, amelyet naponta takarítottak, az ételből nagyobb adagot kínáltak föl, amit következetesen visszautasítottam, mert nem akartam a többi fogoly rovására elfogadni, a kapitány vitt el a napi sétára, aminek az lett a következménye, hogy a fegyőrök megkülönböztetett udvariassággal bántak velem, néhányan még bocsánatot is kértek: »Nem is tudtuk, hogy stb. stb.« Kínos!» (BONHOEFFER 2021, 60. o.)

⁷ Lásd például Bonhoeffer egykori szeminaristáknak írt körlevelét 1942. március 1-jén. (BONHOEFFER 2006, 253–255. o.)

Lássuk Bonhoeffert az életrajzi konstrukció mögött

Bethge életrajzában a családtagok láthatatlansága nem kap hangsúlyt, hiszen azt sugallja, nyilvánvaló, hogy a családtagok ellenállók. Bethge életrajzi konstrukciója így a történet elemi megértését akadályozó homályt teremt, ezzel elrejtí Bonhoeffer életének és teológiájának olyan aspektusait is, amelyekhez a mai olvasója is kapcsolódhatna a saját dilemmáival. Bonhoeffer számára viszont szerintem nagyon is kézzelfogható volt ez a dilemma. Életútjának tárgyilagos szemlélője láthatja, hogy kezdettől fogva egészen az erőszakos halál lehetőségének a tudomásulvételéig jellemző volt rá egyfajta mérlegelés, sőt bizonytalanság. A reménye, hogy ha okosan viselkedik, életben maradhat, mint láttuk, még 1944. július 20., sőt a leleplező bizonyítékok felfedezése, szeptember 22. után is kitartott. Ennek pedig az a háttere, hogy bár világosan látta, hogy a látható, nyilvános ellenállás lehet igazán hatékony, sőt teológiai írásaiban beszélt a Jézus-követő halált is vállaló engedelmességéről is, családi és társadalmi helyzete megengedte számára, hogy – hasonlóan a többi családtagjához – a láthatatlanságot és az ezzel járó egzisztenciális biztonságot válassza. Most csak egy példát hozok erre. 1933 tavaszán világosan beszélt arról, hogy mit kell tennie az egyháznak a zsidóüldözés idején: figyelmeztetni az államot, bekötözni a sebeket, a kerék küllői közé vetni magát. Április 11-én meghalt ikernővére zsidó apósa. Az elhunyt családja igehirdetésre kérte Dietrichet a temetésen. Elbizonytalanodott, tanácsot kért az egyházi elöljárójától, annak határozott kérésére nem vállalta a zsidó temetésen a nyilvános igehirdetést. Fél év múltán levélben kért bocsánatot a sógorától, mint írja, nem tudja, miért nem merte vállalni az igehirdetést (BETHGE 1999, 272–276. o.). Érdekes, hogy Bethge nem ír arról, hogy a családtagok szóltak-e ehhez valamit. Dietrich mindenesetre azt a családi mintát követte, hogy megengedhetjük magunknak, hogy láthatatlannak maradjunk.

Erre is gondolhat Bonhoeffer, amikor 1942 végén megfogalmazza a gondolatait a még mindig láthatatlan ellenállásban élő családtagjai és barátai számára:

„Bátorságot és önfeláldozást sok helyen láthattunk az utóbbi években, de civil kurázsival jószerivel sehol sem találkozhattunk, még a saját köreinkben sem. Lélektani naivitás lenne a hiányt egyszerűen személyes gyávaságból eredeztetni. Egészen más okok rejlenek mögötte. Nekünk, németeknek, történelmünk hosszú ideje alatt meg kellett ismernünk az engedelmesség szükségességét és erejét. Életünk értelmét és nagyszerűségét láttuk meg abban, hogy személyes vágyainkat és gondolatainkat alárendeljük a sajátunkként elfogadott feladatnak. Tekintetünk fölfelé irányult, nem szolgai rettegésben, hanem önkéntes bizalomban, amely a feladatban hivatást látott, a hivatásban pedig elhívást. A saját szívünkben való jogos bizalmatlanságból fakad a készség, hogy inkább a »felülről« jövő parancsot kövessük, mintsem a magunk feje után járjunk. [...] A németek csak mostanában kezdték felfedezni azt, hogy mit is jelent a szabad felelősség.” (BONHOEFFER 2021, 11–12. o.)

Tematizáltuk a látható és láthatatlan ellenállás problémáját Dietrich Bonhoeffer élettörténetében. Tisztáztuk, hogy míg Eberhard Bethge életrajzi konstrukciója ezt a problémát igyekezett elrejtetni, maga Bonhoeffer világosan látta és mélyen átérezte. Legközelebb azt is megvizsgáljuk, hogy milyen nyomot hagyhatott ez a probléma a teológiáján.

Visible and invisible resistance in the life story of Dietrich Bonhoeffer

- Eberhard Bethge's biography of Dietrich Bonhoeffer sheds no light on a major dilemma of Bonhoeffer's life, namely the connection between visible and invisible resistance. The reason for this unclear treatment is that Bethge wrote the biography as a member of the Bonhoeffer family, thus from a rather biased perspective. Bethge portrays the Bonhoeffer family as one resisting Hitler from early on. However, in the eyes of the Nazi authorities, the members of the family, with the sole exception of Dietrich, appeared to be loyal supporters of the regime. The resistance of the other family members would be discovered only after the failed coup on 20 July 1944. Dietrich was the only member of the family, who, also being a member of the Confessing Church, represented the visible resistance right after Hitler came to power. At the same time, due to his invisible and influential family members, Bonhoeffer enjoyed a much more effective protection than ordinary members of the Confessing Church did. Bonhoeffer's theology bears witness to his consideration of the dilemma of visibility and invisibility. Exactly how this influenced his most important theological writings will be examined in a forthcoming study.

Keywords: Dietrich Bonhoeffer / Eberhard Bethge / resistance / Confessing Church / biography

Bibliográfia

Felhasznált irodalom

- BETHGE, Eberhard 1967. The Challenge of Dietrich Bonhoeffer's Life and Theology. In: Ronald Gregor Smith (szerk.): *World Come of Age. A Symposium on Dietrich Bonhoeffer*. Collins, London. 22–88. o.
- BETHGE, Eberhard – BETHGE, Renate – GREMMELS, Christian (szerk.) 1986. *Dietrich Bonhoeffer. A Life in Pictures*. Fortress Press, Philadelphia.
- BETHGE, Eberhard 1995. Between Confession and Resistance. Experiences in the Old Prussian Union. In: uő: *Friendship and Resistance. Essays on Dietrich Bonhoeffer*. WCC Publications, Geneva – Eerdmans, Grand Rapids. 15–29. o.
- BETHGE, Eberhard 1999. *Dietrich Bonhoeffer. A Biography*. Fortress Press, Minneapolis. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1hqdhbb>
- BONHOEFFER, Dietrich 2006. *Conspiracy and Imprisonment 1940–1945*. Fortress Press, Minneapolis. (Dietrich Bonhoeffer Works 16.)
- BONHOEFFER, Dietrich 2015. *Etika. Útkészítés és bevonulás*. Ford. Visky S. Béla. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- BONHOEFFER, Dietrich 2021. *Börtönlevelek*. Ford. Boros Attila. Harmat Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.
- BONHOEFFER, Dietrich 2022. *Követés*. Ford. Böröcz Enikő. Harmat Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.
- GERRENS, Uwe 2009. *Rüdiger Schleicher. Leben zwischen Staatsdienst und Verschwörung*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- MARSH, Charles 2014. *Strange Glory. A Life of Dietrich Bonhoeffer*. Alfred A. Knopf, New York.

Internetes hivatkozások

- Goethe-Medaille für Kunst und Wissenschaft. https://en.wikipedia.org/wiki/Goethe-Medaille_f%C3%BCr_Kunst_und_Wissenschaft (angol). https://de.wikipedia.org/wiki/Goethe-Medaille_f%C3%BCr_Kunst_und_Wissenschaft (német). (Megtekintés: 2025. január 11.)
- Barry A. Jakisch recenzója Uwe Gerrens könyvéről (Gerrens 2009). https://perspectivia.net/publikationen/francia/francia-recensio/2010-4/zg/gerrens_jackisch. (Megtekintés: 2025. január 11.)
- Paul von Hase. https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_von_Hase. (Megtekintés: 2025. január 11.)
- Gedenkstätte Deutscher Widerstand (German Resistance Memorial Center) – Paul von Hase. https://www.gdw-berlin.de/en/recess/biographies/index_of_persons/biographie/view-bio/paul-von-hase/. (Megtekintés: 2025. január 11.)
- Spartacus Educational – Paul von Hase. https://spartacus-educational.com/Paul_Von_Hase.htm. (Megtekintés: 2025. január 11.)

Kóan és példázat

A szerzetesi kontempláció távol-keleti és európai háttere

■ NOVOTNY DÁNIEL

Gödöllői Evangélikus Egyházközség
hitoktató lelkész
E-mail: n.daniel@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2025.100.4.3

- Amennyiben felvállaljuk, hogy kiszabadulunk az európai kereszténység zömében arisztoteliánus meghatározottságából, a bibliai történetek új távlatokra tudnak ablakot nyitni. Tézisem, hogy Jézus példázatai és a csan, illetve zen buddhista kóanok közötti formai, szerkezeti, néha tartalmi hasonlóságok a spirituális tapasztalatiság szempontjából nyernek értelmet. A távol-keleti és európai szerzetesség hasonló kontemplációs gyakorlatának háttérét két irányból igyekszem megvilágítani. Egyfelől a valóságértelmezés különbségei révén, másfelől az európai és az indiai szubkontinens hasonló belső vallásfejlődési történetén keresztül, amennyiben a társadalmi léptékű strukturális vallásszervezetekkel szükségszerűen szembekerülnek az egyéni istentapasztalást és megvilágosodást valló szerzetesi gyakorlatok.

Kulcsszavak: spiritualitás / szerzetesség / meditáció / buddhizmus / zen

Mosd el a csészédet!

Egy szerzetes megszólította Csao-csou testvérét:

– Én csak most érkeztem a kolostorba. Kérlek, mester, taníts engem!

Csao-csou: – Megetted a rizskását?

A szerzetes: – Igen, megettem.

Csao-csou: – Akkor eredj, és mosd el a csészédet!

A szerzetes nyomban észhez tért. (HUJ-KAJ 1994; 53. o.; 7. kóan)

Valóságfogalom

A jelen tanulmány terjedelméhez szükségszerűen leegyszerűsített gondolatmenetem több ponton kapcsolódik azzal, amit Paul Tillich kifejt a valóságfogalmak kapcsán, elsősorban a *The Eternal Now* című könyvében, ahol mindkét gondolati világot elemzi (TILICH 1963). Wolfhart PANNENBERG (1985), Feierabend és Vaszubandhu szintén hasonlóan ír erről.

Nyilván általánosítás, de elmondható, hogy az európai és a távol-keleti gondolkodásmód, valóságértelmezés között alapvető különbség van, szinte ellentétei egymásnak. A nyugati közgondolkodás

alapvetően materialista: azt tartjuk valóságosnak, amit valamely tulajdonsága alapján le tudunk mérni. Valóságos, aminek tömege, kiterjedése, hőfoka, színe, fényessége, halmazállapota és alakja van. Ez az alapgondolat ugyanúgy kiindulópont a materializmus, a pozitivizmus számára, mint az idealizmus vagy más platonista gyökerű világképek számára. A valóság leírhatósága, mérhetősége, definiálhatósága az alap, a nyugati tudományok, a tudományos gondolkodás módszere és célkitűzése mind ilyen racionális, furcsán függetlenül attól, hogy természet-, társadalom- vagy bölcsészettudományról van szó.

A fogalmak az európai tudatunkban automatikusan materiális képeket hívnak elő. A „asztal” szó hallatán nyilván azonnal bekapcsol az agyunkban a definíció, hogy valami vízszintes felület, amelyet lábak tartanak megfelelő magasságban, hogy tárgyakat pakolhassunk rá. De ha csak pár másodpercig van időnk eltűnődni, akkor máris automatikusan egy konkrét asztal jelenik meg a gondolatunkban, egy megtapasztalt asztal élménye. Az otthoni ebédlőasztal vagy egy másik a gyerekkorból, egy számunkra fontos vagy gyönyörű bútordarab, mondjuk a nagymama nappalijából. És máris konkrét formája, színe, mérete, súlya van az „asztal” fogalomnak, felrémlik az érintése, a lekopott festék vagy a karcolások, sérülések helye. Viszont egy kis lelki dimenzió is hozzáadódhat: eszembe jut, hogy kikkel vagyok az asztal körül, ki ül szemben és mellettem, milyen érzések töltönek el. Az „asztal” általános és konkrét fogalma alig választható ketté, a leírásunk, definíciónk felszínességének vagy alaposágának mértékében lehet csak különbség.

Ehhez képest a távol-keleti valóságértelmezés egészen másnak tűnik, mintha mindent folyamatban szemlélne. Pont azok a dolgok, amelyek számunkra valóságosnak vannak definiálva, ebben a keleti gondolkodásban annyira alapvetően a mulandóságnak vannak alávetve, hogy nem is érdemes „komolyan venni” őket. A védikus iratokból eredő, de hindu és buddhista filozófiában is sajátosan megjelenő szanszkrit *maja* [māyā] fogalom szó szerint illúziót, varázslatot jelent, de természetesen ennél összetettebb a jelentése. Leegyszerűsítve ezek a mulandó, materiális dolgok csak tűnő illúziók a szemünk és más érzékszerveink előtt, a maja valamiféle látszólagos valóságból szőtt fátyol,¹ amely eltakarja szemünk elől az igazi valóságot. Ez a valóság pedig a pillanatban megvalósuló örökkévaló attribútum, amely nincs kitéve időnek és pusztulásnak.

Egy virágzó rózsaaág meglehetősen sokrétűen megtapasztalható. Látjuk a színeit és a formáját a virágnak, a szárnak, a leveleknek. Érezzük a virág illatát, kiütözik a környező szagokból. Ha hozzáérünk, különböző tapintásélményeink lehetnek, a szirmok selymes érintése egészen ellentétes azzal az éles fájdalommal, ha megszúr a rózsatűske. Felmérhetjük a rózsaaág könnyűségét, rugalmasságát, hajlékonyságát, esetleg még az ágak közt neszező szél hangja is eljuthat hozzánk. Alaposabb vizsgálattal felfedezhetők a tökéletlenségek, a sérülések, megfelelő mikroszkóppal molekulaszervezetig bontható le a rózsaaág struktúrája. A keleti gondolkodás számára mindez csak illúzió, a mulandóság jelképe, nemrég nőtt ki és hamarosan el is porlad, semmi nem marad belőle, nemrég hajtásnak és bimbónak neveztük, csak most éppen rózsaaág, nonszokára száraz gally, por és hamu lesz. Viszont amikor itt és most rápillantunk, akkor a szépség és a harmónia inkarnációjává válik, az illata valami olyan örömet indukál, amelynek átélése a pillanat tökéletességét hordozza magában. Ez a szépség és harmónia, a megtapasztalás összhangja örökkévaló, sokféle tűnő, illékony formában megjelenik, de lényegét tekintve ugyanaz az örök valóság. Pont azok a fogalmak, amelyek az európai gondolkodásban megfoghatatlanok, az álmok, az érzelmek, a fantázia, ezek válnak alapvető valósággá a keleti világ-

¹ Ez a koncepció sokféle formában jelenik meg a 20. század végi, 21. századi populáris médiában, legdirektebb módon a *Mátrix* univerzumában, de a szöttesmotívum konkrétan Clive Barker *Korbács* című regényében.

látásban. A buddhista logika a lételemek énnélküliségéig igyekszik eljutni, amit *csak-tudatosságnak* nevez (VASZUBANDHU 1995, 69. o.).

A keleti kultúrából három jellemző példát szoktam erre felhozni.

1. A tibeti buddhizmus sajátossága a mandalakészítés. Színes homokból középpontosan szimmetrikus ábrát alkotnak a szerzetesek lassú, aprólékos munkával. A színeiben és formáiban lenyűgöző alkotást az elkészülte után egyetlen lendületes mozdulattal söpri le a tábláról az alkotói. Az örökkévalóság materiális, egzisztenciális vetülete teljesen érdektelen, a maradandóság illúzió, de a folyamat maga, a szépség és a harmónia (folyamatfilozófia) mégis valóság tud maradni. A mandala ráirányíthatja a figyelmünket, hogy az egyetemesen gyermeki őszinteség még ismeri ezt a lelkeséget. Az aprólékos figyelemmel elkészített homokvárat, az építőkockák tornyát a játékszakaszhoz végén össze is kell dönteni, ez ugyanúgy hozzátartozik az építéshez. A gyermek még nem akar az örökkévalóságnak alkotni.

2. A Kínában fél évezreddel korábban feltalált puskaport eredetileg éppen gyógyításra használták, igazából csak mi, nyugatiak aknáztuk ki tömegpusztító lehetőségeit. Keleten évszázadokon keresztül a tűzijáték volt a szinte kizárólagos felhasználása. Egy pillanatnyi csoda, amely másodperceken belül elenyészik, fény, színek és alakzatok az égen, és csak a befogadó érzékelésében, lelkében válik lenyomattá. A tünékeny valóság lényege gyönyörűen megjelenik a tűzijátékban.² A nyugati és a keleti gondolkodás közti szakadékot szerintem szépen mutatja, hogy manapság rengetegen fotózzák a tűzijátékot, és feltöltik a közösségi platformokra, megvalósítva azt a krónikus nyugati belső kényszert, hogy az esszenciálisan tünékeny szépséget maradandóvá tegyék.³

3. Számomra a legkedvesebb a kínai köztéren a kövezetre vízzel író művészek aktusa. A kalligráfia lenyűgöző művészetét gyakorló idős emberek hatalmas ecsettel szent szövegeket, költeményeket, bölcsességeket festenek a kövezetre. Az írásjegyek szépsége és üzenete nyilvánvalóvá válik – miközben a nap felszárítja a vizet, és távolabb a szövegek elhalványulnak és megsemmisülnek. Maga az írás folyamata, az üzenet megszólaltatása, a művészi alkotás aktusa válik valósággá, közben a maradandóság szándékos megtagadása igazi keleti hitvallás.⁴

Egyén és közösség

Érdekes viszonyokban húzódó párhuzamot látok a buddhizmus megjelenése, vallástörténete és a keresztény szerzetesség, illetve a lutheri reformáció között. Az összehasonlításom természetesen rendkívül elnagyolt, de az egyéni és a közösségi vallásosság, ennek társadalmi megjelenése szempontjából a kettős tendencia szépen tetten érhető.

Az indiai szubkontinens vallásai csak egymással szoros összefüggésben értelmezhetők, annyira keresztül-kasul összefonódva jöttek létre és alakultak, alakították egymást, hogy még az egymással ellentétes koncepciók is csak a folyamat történetében ragadhatók meg. A Kr. e. 15. századig visszanyúló védikus szövegektől kezdődően jellegzetes vallási, spirituális és logikai rendszer alakult ki Indiában. A brahma-

² Személyes vallomás: a tűzijátékban egyszerre vonz ez a pillanatfilozófia és az évezredek távolának üzenete, ugyanakkor az állatkínzást és főleg a madarak idegi kikészítését nyilván visszautasítom.

³ Az internet tökéletes helye ennek a nyugati kényszernek, innen soha többé nem vész el semmi. De ez egy másik eszmefuttatás kiindulópontja.

⁴ A szó szerint leírt prédikációk, kiadott prédikációs kötetek szerintem lényegi problémákat vetnek föl: a hangzó ige valami lényegileg egészen más, pont a tünékenysége miatt.

nizmus szakaszában már egészen korán egy letisztult, triteista teológia jön létre. Kísérteties a párhuzamosság látszata: Brahma, a világot megteremtő és fenntartó; Visnu, az embereket megmentő, ennek érdekében emberi formát (avatar) magára vevő; és Siva, a pusztítva újjáteremtő: éppenséggel eszünkbe juttathatja a mi keresztény Szentháromság-fogalmunkat. A hinduizmus sok szempontból a brahmanizmus devalválódása, a feudalista politikai rendszer tökéletes kiszolgálásával mindenképpen. A hinduizmusban egyre jobban megerősödő kasztrendszer, megtámogatva az eredetihez képest eltorzult karma eszméjével, egyre ijesztőbb és kiszolgáltatottabb helyzetbe hozta a legnagyobb és legszegényebb tömegeket.

Ebben a vallási támogatással konzervált feudalista társadalomban szinte szükségszerűnek tűnik Gautama Sziddhárta fellépése, aki megtartva az eredeti védikus gyökerű hindu vallási alapelveket, mégis egy tökéletesen individualista, intim és bensőséges vallásosságot hirdet meg, az egyéni megvilágosodás, a karmakörből való szabadulás útját. Érdekes, hogy Buddha sem akart új vallást alapítani, a meglévő hinduizmus reménytelenségét, politikai okokból szándékosan konzervált stagnálásának gyöttrődését akarta megoldani. Számunkra is ismerősen csengő kulcsszava a *szabadság*, a megszabadulás – Buddha a dharma törvényét átokként élte meg, és minden ember számára elérhető szabadságot igyekezett elérni.

Külön izgalmas, hogy a kezdetben Indiában futótűzként terjedő buddhizmus megkérdőjelezte a hinduizmus társadalmi jelentőségét, aminek az lett a következménye, hogy nagyon hamar módszeresen, gyakorlatilag teljesen kiirtották a buddhizmust Indiából. Az egyéni megvilágosodást, aszkézist és meditációt kereső vallás így menekült Tibetbe (lámaizmus), Kínába (Lin-csi apát [Su-la-ce], csan buddhizmus [Kapujanincs átjáró]⁵), majd Japánba (zen buddhizmus). Gyakorlatilag csak a 20. században térhetett vissza a buddhizmus Indiába, elsősorban Mahátma Gandhinak köszönhetően, aki tudatosan választotta magának ezt a vallást.

A párhuzamos európai vallástörténet véleményem szerint járulékosan meg van terhelve a dualista világkép keresztjével, amely a gyakorlatban mindig politikai-társadalmi hatásokban és függésekben ölt alakot. Az immanens és transzcendens világ kettőssége egyértelműen ősi pogány, egyiptomi-perzsa gyökerekről ered, de a kereszténységben mégsem vagyunk képesek tőle szabadulni. A keresztény misztika, az ókeresztény atyák spirituális gyakorlata, a szerzetesi lelkiség és Luther újplatonista világszemlélete adja ennek a masszív dualista világképnek a legerősebb feloldásait.

Úgy látom, hogy az európai teológiatörténet két egymással szembenálló tendencia feszültségében kínálódik. A társadalomban tekintélyt, hatalmat és világi vagyont felhalmozni kívánó egyház számára létkérdés, hogy fenntartsa és megszilárdítsa a két létsík elválasztását. Így egyedül az egyház lehet az a kapu (gate),⁶ amelyen keresztül a folyamatos pusztulásra és szenvedésre kárhozottatott immanens világból hozzá lehet férni (access) az örökkévaló, béke- és örömteli transzcendens világhoz. És amíg kizárólag az egyház őrzi ezt az átjárót, addig olyan vámot szed, amelyet csak akar. Pontos és főleg tetszőleges feltételeket szabhat, hogy kit enged át ezen a kapun, vagy akár csak kinek enged pillanatnyi bepillantást a mennyországba adott elvárások teljesítéséért cserébe. Gyönyörűen és megdöbbentően hamar ki is épült ez a struktúra, amellyel kézben lehetett tartani ezt az elsősorban társadalmi-hatalmi üzletet. A lényeg, hogy mindent meg kell tenni, hogy a két világot jó távol tartsuk egymástól.

Ennek a nyugati gondolkodásnak az egyik legerősebb példája a keresztesháborúk történelmi korszaka, amely II. Orbán narratívájában direkt módon kifejezi, hogy az immanens világ borzalmi (pestis, éhezés, elnyomás – szenvedő Európa) csak annak köszönhető, hogy Jeruzsálem muszlim kézben

⁵ Kínai csan buddhista példázatok gyűjteménye.

⁶ A virtuális, párhuzamos valóságok közti kizárólagos átjáró terminusa.

van, és így megsérült az átjáró az immanens világ (aka Európa) és a transzcendens közt, Jeruzsálem visszafoglalásával pedig ez helyreállítható.⁷

A kezdetektől fogva létezik – sőt Jézust magát is feltétlenül ide sorolom – egy másik tendencia, amely élesen szembemegy a távolinak őrzött két létsík közötti kaput őrző intézmény koncepciójával. Bár számában és társadalmi jelentőségében messze alulmarad, de a remete- és szerzetesi spiritualitás, a misztika mégis minden korban megjelent, érdekes módon a koroktól függetlenül, egymáshoz nagyon hasonló módokon. Ez a másik tendencia a hívó egyén számára kínált közvetlen elérhetést Istenhez és a transzcendenshez. Ahhoz, hogy a két létsík közti határ elmosódjon, feloldódjon, sőt egyesüljön, nem szükséges az egyház struktúrája, hanem elegendő hozzá az egyén tapasztalata, hogy létrejöhessen a közvetlen, személyes találkozás Istennel.

A teológiatörténet során jó páran lépnek erre az útra, de az egyéni spiritualitás tapasztalatiságának fókusza mégis maga Jézus. A 9. századi szír egyházatya, Abdiso bar Bariz így vall erről:

„Most, hogy a legmagasabb és legalacsonyabb teremtmények eggyé lettek, nincs többé magas és alacsony. Isten éppen megjelent a földön, és emberi természetünk felment a mennybe. Amikor Isten lejött hozzánk, a föld mennyé lett, és amikor a hozzánk hasonló Fiú feltámadt, a menny földdé lett. Ekkor eggyé lett a menny és a föld.” (ABDISO 2025, 35. o.)

Természetesen itt is az a helyzet, hogy az evangélium szavaira hivatkozva mindkét, egymással ellentétes koncepció remekül tudja önmagát igazolni, mégis elmondható, hogy Jézus élete és szavai egyértelműen az egyéni spiritualitás útját erősítik. Ezt igyekszem később megmutatni a példázatok esetén keresztül. A kapuőr egyház érvelése erősebben tud épülni Pál és Péter leveleinek teológiájára.

Abdiso hitvallásában inkarnációjával és feltámadásával, mennybemenetelével Jézus maga vonja egybe az immanens és a transzcendens létsíkot. Isten maga szünteti meg a szférákat, hogy közvetlen találkozásunk lehessen Istennel Jézusban.

A sivatagi atyák önreflektáló meditációja, az el Camino már a 9. századtól kezdve, ahogy Assisi Szent Ferenc felfedezi Istent a természet csodáiban, Avilai Szent Teréz *Belső várkastélya* (SZENT TERÉZ 2024) és a középkori miszticizmus, illetve ahogy Eckhart mester a skolasztikus tomizmust kézen fogva átvezeti a misztikába (ECKHART 1993), mind ennek a személyes tapasztalatiságnak egy-egy különböző megközelítése. De hadd tegyem hozzá a felsoroláshoz Luthert is, aki mégiscsak eleve az új-platonista ágostoni szerzetesi lelkiségből érkezett. A *Kis káté* első mondata: „A családfő ilyen egyszerűen tanítsa reá háza népét!” (LUTHER 2023, 11. o.) Ez a mindössze praktikus használati utasításnak tűnő felszólítás szerintem közvetlen támadás az átjárót őrző intézményes egyház monopolhelyzete ellen: saját, egyéni módokon közvetlenül is lehet találkozni Istennel, az üdvösségre vezető úton az egyházi struktúra megkerülhető. És nyilván ezt a szemléletet erősíti Luthernél a személyes hit jelentőségének felfedezése, az anyanyelvű Szentírás, az énekek, a mise és sok minden másnak a reformja is.

Miközben a nyugati és a keleti valóságértelmezések közt egyértelműen különböző irányultságot látunk, addig a vallás strukturáltsága és azzal szemben az individuális spiritualitás lehetősége tekintetében érdekesen egyező párhuzamokat fedezhetünk fel az európai és a távol-keleti vallástörténetben. A vallás adott politikai érdekeket kiszolgáló, társadalmi *status quót* konzerváló intézményesüléssel itt is, ott is szemben áll egy egyéni spiritualitást megfogalmazó másik út.

⁷ A keresztes háborúk és az európai társadalmi átalakulások vallásfilozófiai elemzésére van egy érdekes előadásom.

Irányítsuk most figyelmünket a „közösség” kifejezésre. Olyan különös, hogy bizonyos szavakhoz, fogalmakhoz hogyan ragadnak súlyos értékítéletek adott korszakokban, ideológiai környezetekben. Döbbenetes, ahogy a „szabadság” gyakorlatilag pejoratív szitokszóvá vált az utóbbi évtizedben, miközben a „közösség” fogalom szentsége érinthetetlené vált. A „szabad” ember rendbontó, pocsék csapatjátékos – mert az az érték, ha csapatjátékosok vagyunk. Ami azt jelenti, hogy mindig van egy csapatkapitány vagy edző, aki kiadja az utasítást, és a többiek együtt szépen végrehajtják azt. Menynyit hallani, hogy az ember közösségi lény, hogy csak közösségekben tudunk létezni. A közösség pedig azt jelenti, hogy egymással egyetértő emberek csoportja. Igaz ez világi vagy egyházi közösségekre is. A közösségépítés, csoportdinamika, mediátor a kor kulcsszavaivá váltak. Az a gond, hogy az ilyen idealizáltan engedelmes, egyetértő közösségek sajnos szörnyű korszakok szélsőséges csoportjait is eszünkbe juttathatják, ahogy csillogó szemű Hitler-jugendek csodálják a Führer beszédét, vagy ahogy Jim Jones prédikációjára 918 férfi, nő és gyermek követ el öngyilkosságot...

Nem az egyéni és a közösségi vallásosságot akarom kijátszani egymás ellen. A szerzetesek is főleg közösségekben élnek, és sokak életmódjának lényege a környező emberek közti sokféle szolgálat. Az intézményes egyház ereje is helyesen csatornázódik, amikor kritikus tud lenni az adott társadalmi-politikai folyamatokkal, és figyelmét a bajba jutott kicsik és gyengék segítésére tudja fókuszálni. A „közösség” fogalmát egy fokkal óvatosabban kellene kezelni, legalábbis szembenézni a benne rejlő veszélyekkel. Az utóbbi években nagyon tetszik nekem a keresztény organikus pedagógia Bibliából vett „szövetség” fogalma, amellyel szándékosan helyettesítik a közösség szót. A szövetség azért szimpatikus, mert magában foglalja, hogy minden tekintetben egészen különböző egyének együttműködéséről van szó, egymásnak tett ígéretekről, kifejezetten a másik fél megbecsüléséről.

Példázatok

A kínai csan buddhizmus a spirituális tapasztalatiság három gyakorlati szintjét különbözteti meg. Az első szint a koncentráció, amely valamilyen külső tárgyra, eszményre összpontosít. A második a meditáció, amely az önszemlélet intenzív formája, és a racionális gondolat felfüggesztését kívánja. A harmadik szint a *szamádhi*, a kontempláció, a buddhista elmélkedés legmagasabbra értékelt formája (HUJ-KAJ 1994, 156. o.). Ennek a kontemplációnak a fókuszában rendszerint a *kung-anok* állnak, vagy közismertebb rájuk a zen buddhizmusból vett japán *kóan* szó (HUJ-KAJ 1994, 155. o.). Magyar orientalisták ezt a szót *példázat*nak fordítják.

Visszaulva a keleti és a nyugati valóságfogalom különbségeire, alaptételek, hogy a Szentírás nem a nyugati, hanem a keleti gondolkodásmód talaján, kultúrkörnyezetében született és értelmezendő. Egészen döbbenetes, hogy ezen a módon miként tárulnak fel a Biblia mélyebb értelmezései, nem véletlenül. Az európai gondolkodást gyökeresen, a zsigereinkig meghatározó két görög filozófiai irányzat, Arisztotelész, illetve Platón öröksége közül a római katolikus teológia kifejezetten az arisztotelianus, skolasztikus vonalat érvényesítette erőteljesen a teológiai gondolkodásban. Aquinói Tamás rajongása a „Philosophus” iránt mindmáig fundamentálisan meghatározza a keresztény teológiát és persze benne a Szentírás értelmezését is. Ez a tomista skolasztikus rendszer már önmagában is valami hálónak, rácsnak látszik, amelyben az észérvek összefonódnak, és egymást tartják fenn. Ezután erősen elgondolkodtató, hogy mi történik azzal, amit átszűrünk, átpréselünk ezen a rácson. A Biblia skolasztikus értelmezésével gyakran az az érzésünk, hogy számunkra csak valami európai agyunkra kondicionált,

pépes, elég könnyen fogyasztható, logikusan értelmezhető, fekete-fehér üzenet jön át. Minden igének, minden történetnek szépen megtanultuk, megszoktuk a sematikus értelmezését. Tökéletesen megfelelőnek érezzük ezek hangoztatását szószékről, vagy még nagyobb pusztítást okozva, hittanórán mihamarabb a gyermekeink fejébe verni. Miközben Szent Tamás szűrőjén átpasszíroztuk a Szentírást, elég sok olyan dolog is fennakad, amelyek egyszerűen értelmetlenek maradnak. Folytatva az allegorikus beszédet, pont a rost marad vissza, ami nem pépes, hanem muszáj megrágni, és ráadásul egészséges, nagyon jól tenne az egész szervezetnek – mégis kidobásra kerül, jobb esetben a komposztra...

A Biblia értelmezésének kitágítása a keleti gondolkodásmóddal persze nem új gondolat. Tulajdonképpen már a keresztény teológiában meglehetősen ritka platonista megközelítések behozák ezt a szempontot, az ideatan bizonyos vonatkozásokban hasonlóságokat mutat a védikus majakonceptióval. A keleti kultúrkörhöz erősebben tartozó, szír vagy örmény keresztény egyházatyák (például Abdiso) számukra természetes módon tekintenek ilyen módon az igékre. A kezdetektől fogva megjelenő keleti misszió, amelyben kizárólag szerzetesek (főleg jezsuiták) vettek részt, jellemzően nem kívánt semmilyen erőszakos térítést, hanem időt és energiát áldoztak a keleti vallások megismerésére, hogy az ő szakrális nyelvükön beszélhessenek Jézusról. Ezek a keleti misszionáriusok is hoztak hazá Európa apró szilánkokat a keleti szemléletből, amelyek a szerzetesi lelkiség gyakorlathoz kis mértékben hozzáadódtak. A 20. századra kialakult, hogy Schleiermacher, Küng és Tillich nyomán a keresztény teológia már közvetlen és szándékos módon törekedett a keleti vallásokkal való párbeszédre, amitől az európai teológia megújulását is remélték. Ennek a folyamatnak a következő lépcsője volt, amikor keleti gondolkodók maguk nyitották fel a Szentírásunk kincseit, mint a zseniális koreai Kim Yong-Bock vagy a máig óriási hatású és eredeti, indiai Anthony de Mello.

A Szentírás értelmezésének egészére nézve hasznosnak bizonyul a keleti gondolkodás behozatala, de érdekes módon kifejezetten az evangéliumok, Jézus élete és tanításai tekintetében lehetnek zavarbaejtők a keleti spiritualitással, különösen a buddhizmus egyes ágaival való párhuzamosságok. Különösen igaz ez Jézus több mint negyven példázataira és a csan, illetve zen buddhista kóanokra. Szó sincs valami értelmetlen textológiai provokációról a példázatok eredetét illetően. De a hasonló *funkció* kérdése mégis felmerülhet, legalábbis elgondolkodtató. Nem is beszélve a hasonló szerkezetről, egyszerű körülményekről, meglepő fordulatokról és a hallgatóra bízott befejezésekről.

Az evangéliumokban semmilyen utalás nincs Jézus példázatainak a hallgatóságra tett közvetlen vagy későbbi hatására, közvetve is csak annyi, hogy elgondolkodtak rajtuk. Mi az, ami nincs benne, de ha megtörtént volna, biztos leírják? Senki sem kezd el Jézussal vitatkozni a történetről, nem kérdez bele, nem vár magyarázatot. A tanítványok nem mesélik fünek-fának a példázatokot, pedig némelyik kifejezetten humoros. Az egyetlen ilyen teoretikus párbeszédszerűség a példázatokról Mt 13,10–17.

„A tanítványok odamentek hozzá, és megkérdezték tőle: Miért beszélsz nekik példázatokban? Ő így válaszolt: Mert nektek megadatott, hogy ismerjétek a mennyek országának titkait, azoknak pedig nem adatott meg. [...] Azért beszélek nekik példázatokban, mert látván nem látnak, és hallván nem hallanak, és nem értenek, és beteljesedik rajtuk Ézsaiás jóvendőlése: »Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjétek! Mert megköveredett e nép szíve, fülükkel nehezen hallanak, szemüket behunyták, hogy szemükkel ne lássanak, fülükkel ne halljanak, szívükkel ne értsenek« [...]»

Mintha a megvilágosodásról vagy valami hasonlóról beszélne Jézus? A *szamádhí*, a kontempláció erőfeszítést kíván, nem megy magától, más nem végezheti el helyetted, más nem is segíthet el a megvilá-

gosodáshoz. A japán zen buddhista kontempláció gerincét a *Kapujanincs átjáró* kóanjai adják. Huj-kaj a *Csao-Csou kutyája* kóan magyarázata végén ezt írja: „Hogyan jutsz el végül is idáig? Minden erőddel munkálkodjál ezen az egy szón...”. (HUI-KAJ 1994, 48. o.) Mintha Jézus szerint pont azoknak lenne szükségük a példázatokra, akik nem értenek semmit, és akik előtt még nagy út van, hogy ugyanoda jussanak, mint ahol a tanítványok vannak. Fogniuk kell ezeket a történeteket, és dolgozniuk kell rajtuk, hogy nyilvánvalóvá váljon számukra az üzenet, a „mennyeik országának titkai”. Nyilván nincsen szó magabiztos kijelentésről, de annak lehetőségét, hogy Jézus a példázatokot szándékosan egyfajta kontempláció alapanyagaként fogalmazta meg az őt hallgatók számára, mindenképpen fenntartom.

Ha csak a sivatagi atyáktól számoljuk, akkor is tizennyolc évszázad tapasztalata és személyes élményem is igazolja, hogy a példázatokon való elmélkedés a keresztény tapasztalatiság, a személyes, spirituális istentapasztalat járható útja. A remete- és szerzetesi kontempláció egyik működő eszköze. Ez persze nem a könnyű út, a mentális és spirituális tisztaság, üresség elérése céltudatosítást és kitartható gyakorlást igényel. Különösen lehetetlennek tűnik a jelen hang- és fényorgiában tobzódó, állandóan eszeveszetten rohanó korunkban. A nyugati, európai kultúrában gyakorlatilag sosem volt érték a csönd, a nyugalom, az egyszerűség, a lemondás. Talán érdemes korszakokon keresztül kipróbált keleti technikákkal megismerkednünk, amelyek segíthetnek az összpontosításban.

A két világ találkozásának egyik legkedvesebb alakja Hugo M. Enomiya-Lassalle jezsuita atya, vallásfilozófia-professzor, az ő élete és munkássága. Testén és lelkén viselte a nyomait, hogy Hirosimában tartózkodott, amikor ledobták az atombombát. A hirosimai Béke-templom, most római katolikus püspöki székesegyház felépítése az egyik szívügye volt. A II. vatikáni zsinat előtti időkben sok kritika érte a zen buddhizmussal és a meditációval való intenzív viszonyát, de rendíthetetlenül kitartott. Később az egyik zsinati nyilatkozat a más vallások iránti nyitottságot és tiszteletet, illetve a vallások közti párbeszédet szorgalmazta (ENOMIYA-LASSALLE 1995, 6. o.), ami után Enomiya testvér gyakorlatilag zöld utat kapott a katolikus egyházban.

Már a II. vatikáni zsinat előtt sikerült létrehoznia Tokió közelében a lelkigyakorlatos házát (Sinmeikucu), ahol zen meditációval egybekötött keresztény lelkigyakorlatokat vezetett. Az ima, az elmélkedés és a liturgia alkalmait egyszerű zen gyakorlatokkal tette koncentrálttá. A zen szó gyakorlatilag egy ülésfajtát jelent: a *zazen* póz elősegíti a meditáció során a tudat elengedését. A gondolkozást kell leállítani, úgy, hogy ne legyen bambulás, alvás belőle. Enomiya testvér érzéketlenül mesél a saját tapasztalatairól, amikor egy zen kolostorban először vett részt egy zen gyakorlati héten (uo. 12–20. o.). A kereszténységben a kezdetektől jelen lévő aszkézis és elmélkedés tökéletesen egybecsengett a *zazen* hozta tapasztalatokkal. A kereszténységben az aszkézis a misztika előfeltétele. A zen gyakorlatok aszkézise révén ugyanígy megélhető apró lépésekben a megvilágosodás felé való haladás. Enomiya testvér arról vall, hogy a katolicizmusát is mélyebben megismerte, mintha a zen meditáció révén a kétdimenziós teológiai ismeretei háromdimenzióssá váltak volna (uo. 98. o.). Mára a keresztény lelkigyakorlatok során bevett gyakorlattá vált, hogy távol-keleti meditációs technikák elemeit is alkalmazva Jézus példázatait helyezzük a kontempláció fókuszába. A példázatok olyan módon elevenednek meg az istentapasztalatban, amely erősíti a feltételezést, hogy Jézus eredeti szándéka is elsősorban erre a funkcióra vonatkozhat.

A „mosd el a csészédet!” kóának semmiképpen sincs arisztotelianus sematikus megoldása. De kontempláció révén valamit mondani szeretne türelemről, egyszerűségről és tanulásról, fejlődésről. És erre személyesen nekünk is, de globálisan is kétségbeejtően nagy szükségünk lenne.⁸

⁸ A cikk írása idején zajló, mélyen aggasztó világpolitikai események, átalakulások közepette hatványozottan is ez a meggyőződés.

Koan and Parable

Asian and European Background of Monastic Contemplation

- As long as we accomplish the escape from the mostly Aristotelian definiteness of European Christianity, Bible stories can open up new perspectives. This paper asserts that the formal, structural and sometimes connotative similarities between the parables of Jesus and the koans of Chan and Zen Buddhism make sense in terms of spiritual experience. The author aims to highlight the background of similar contemplative practices of Asian and European monasticism from two perspectives. On the one hand, through the differences in the interpretation of reality, on the other hand, through the similar internal history of religious development in Europe and the Indian subcontinent, insofar as monastic practices of individual experience of God and enlightenment necessarily confront the structural religious organization on a social scale.

Keywords: spirituality / monasticism / meditation / Buddhism / Zen

Felhasznált irodalom

- 101 zen történet. Ford. Bánfalvi András. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- ABDISO, Bariz bar 2025. Kommentár az egyház ünnepeiről. In: *Imahét a Krisztus-hívők egységéért*. MEÖT, Budapest. 35. o.
- ECKHART mester 1993. *Útmutató beszédek*. Ford. Bányai Ferenc. T-Twins Kiadó, Budapest.
- ENOMIYA-LASSALLE, Hugo M. SJ 1995. *Zen. Út a megvilágosodáshoz. Bevezető és útmutatás*. Ford. Marghescu Sándor. Medio Kiadó, Szentendre.
- HUJ-KAJ, Vu-men 1994. Kapujanincs átjáró (Vu-men Kuan) 1229. In: *Kapujanincs átjáró. Kínai csan-buddhista példázatok*. Szerk., ford. Miklós Pál. Helikon Kiadó, Kaposvár. 43–84. o.
- LUTHER Márton 2023. *Kis káté*. Ford. Pröhle Károly. Luther Kiadó, Budapest.
- PANNENBERG, Wolfhart 1985. *Anthropology in Theological Perspective*. T&T Clark, Edinburgh. <https://doi.org/10.5040/9780567691064>
- SU-LA-CE 2000. *Reggeli beszélgetések Lin-csi apát kolostorában*. Ford. Sári László. Magyar Könyvklub, Budapest.
- SU-LA-CE 2004. *Az ifjú Lin-csi vándorlásai*. Ford. Sári László. Írás Kiadó, Budapest.
- SZENT TERÉZ, Avilai 2024. *A belső várkastély*. Ford. Sajó Tamás – Templom Kata. Jel Kiadó, Budapest.
- TILICH, Paul 1963. *The Eternal Now*. Charles Scribner's Sons, New York.
- VASZUBANDHU 1995. A hús versszak kommentárja (Vimsatiká). In: *Buddhista logika*. Orientalisztikai Munkaközösség – Balassi Kiadó, Budapest. 63–90. o.

Emlékezés D. dr. Harmati Béla evangélikus püspök szolgálatára

1936–2024*

■ D. SZEBIK IMRE

Püspöktársam, Harmati Béla világot látott, családot szerető, sok tapasztalatot gyűjtő, ökumenikus gondolkodású lutheránus teológus volt. Szülőhelye az ósagárdi paplak volt, édesapja egykori gyülekezetében már gimnazista diákként orgonált. Teológiai tanulmányaink idejéből ismertük egymást, két évet együtt töltöttünk az akkor Budapesten, a Lendvay utcában működő teológiai akadémián. Ez idő alatt állami kényszer hatására három professzort száműztek, majd öt teológiai hallgatót távolítottak el közülünk. Mindnyájan politikai áldozatok voltak. A megfélemlítés korszaka volt ez (1957–1960) egész társadalmunkban.

Béla testvérünknek megadatott, hogy miután megnyerte a Magyar Televízió Shakespeare-vetélkedőjét, az Egyházak Világtanácsának (EVT) ösztöndíjával Svájcban folytathatta teológiai tanulmányait. Ennek eredményeként később a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) teológiai munkatársa lett. Hosszabb idő után itt találkoztunk Bélával és feleségével, Rózsával, genfi otthonukban, ahol részletesen ismertette az LVSZ szolgálatát és saját feladatait, és felejthetetlen vendéglátásban részesített bennünket. Évek múltán itt érte a hívó szó az itthoni püspöki szolgálatra, amelyet hosszú belső lelki tusakodás után vállalt el.

Püspöktársként – hároméves „előnyével” – 1990-ben segített új szolgálati megbízatásom betöltésében. Elsősorban a külügyi kapcsolatok ápolásában, az egyházdiplomáciai feladatok végzésében szerzett tapasztalataival bővítette közös szolgálatunkat. Az EVT-ben éppúgy otthonosan mozgott, mint az LVSZ-ben. Később fontos szerepe volt a Bajorországi Evangélikus Egyházzal kialakított testvéregyházi kapcsolatok ápolásában. Számontartotta, melyik vezető személy milyen ajándéknak örül, az illető püspök felesége melyik virágot kedveli. Ahogy a hazai politikai viszonyok kedvezően változtak, akként bővült evangélikus egyházunk külföldi testvéregyházi hálózata a skandináv egyházakkal is. Örömmel éltünk a lehetőségekkel, amelyek az evangélium külső kereteinek szélesítését és biztosítását szolgálták.

Teológiai jártassága, jó nyelvtudása, diplomáciai érzéke, felkészültsége, igehirdetői szolgálata maradandó gyümölcsöket termett egész egyházunkban. Szolgálati idejére esett a volt egyházi ingatlanok további sorsának tárgyalássorozata, egyházi középiskoláinknak – élükön a fasori evangélikus gim-

* Eredeti megjelenés: <https://www.evangelikus.hu/hireink/publicisztika/kollegialis-szubjektiv-emlekezés-harmati-bela-puspokre>.

náziummal – az újraindítása. Közös előzetes döntések nyomán együtt kértük a lehetséges jó megoldásokat az akkori két egyházkerület gyülekezeti épületeinek jövőjéről, egyetértésben a helyi egyház-községek érdekével. Véleményünket mindig kikérte fontos ügyekben, de – főként kényes személyi kérdésekben – egyházkerületében saját maga döntött. 1999-ben ellenezte a három egyházkerület létrejöttét, véleményével azonban kisebbségben maradt. (A finom somogyi rétes jó ízét évek múltán is „fájdalmas veszteségként” emlegette.) Jó társalgó volt, fehér asztalnál gyakran könnyebb volt egyességre jutni vele, mint hivatalos tárgyaláson.

Nyugdíjas évei elején még hívott telefonon, ha egy-egy kérdésben más véleménye volt, mint amiről tudomást szerzett. Féltőn szerette egyházunkat, és imádkozott érte. Krisztus-központú gondolkodása iránymutató lehet minden időben. Már régóta készült az atyai házba. Legyen áldott elvégzett szolgálata és emléke!

Részlet Harmati Béla életrajzából*

Az Egyházak Világtanácsa és a Svájci Református Egyház ösztöndíjasaként 1966–1967-ben egy szemesztart a Genf-Bossey-i Ökumenikus Főiskolán és egy szemesztart a Zürichi Egyetemen töltött. Posztgraduális tanulmányokat folytatott a rendszeres és az ökumenikus teológia, a filozófia és a szociológia területén.

A Lutheránus Világszövetség meghívására 1967 ősztől 1970 tavaszáig a genfi iroda teológiai osztályán asszisztensként dolgozott. Feladata volt többek között az 1970-es világgyűlés tanulmányi előkészítésében való részvétel.

1970–1973 között Budapesten egyházunk ökumenikus és külügyi titkára, és egyházunk teológiáján előadó volt, majd a rendszeres teológiai tanszék helyettes tanárának nevezték ki. 1976. szeptember 19-én a Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközsége Keken András halálával megüresedett lelkészi állására hívta meg, és a teológián is megtartotta tanári megbízatását.

Korábbi genfi tevékenységéhez kapcsolódva a Lutheránus Világszövetség számos konferenciára hívta hallgatónak és előadónak, és részt vehetett nemzetközi tanulmányi programokban.

A Lutheránus Világszövetség tanulmányi osztálya egy nemzetközi pályázat nyerteseként a szociáletikai osztály titkárának hívta meg Genfben 1980-ban. Feladata volt nemzetközi teológiai tanulmányi programok és konferenciák szervezése és azok eredményeinek közzététele. Számos tanulmányt és könyvet jelentetett meg.

Svájci tartózkodása idején, 1980 és 1987 között rendszeresen végzett egyházi szolgálatokat, prédikált Genf és Lausanne magyar protestáns gyülekezeteiben.

1987. augusztus 14-én a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerületének gyülekezeti Káldy Zoltán püspök halála után 88,1%-os szavazati aránnyal püspökké választották. Beiktatása 1987. október 24-én volt Budapesten, a Deák téri templomban Nagy Gyula püspök-elnök, Johannes Hanselmann bajor püspök, a Lutheránus Világszövetség elnöke és Solyom Károly esperes szolgálatával. Püspöki tevékenysége új korszakot jelentett egyházunk történelmében.

A Kelet és a Nyugat közötti feszültségek, a hidegháború évtizedei után Közép-Kelet-Európában a

* D. dr. Harmati Béla maga által írt életrajza. Megjelent az egyházunk honlapján közzétett híradásban: <https://www.evangelikus.hu/hireink/itthon/bucsut-vettek-d-dr-harmati-bela-nyugalmazott-puspoktol>.

volt szocialista országok számára elnyert szabadság új távlatokat nyitott egyházunk számára. A rendszerváltoztatási kísérletek lehetővé tették az erőszakkal államosított egyházi iskolák, intézmények, egyesületek újraindulását. Püspöki szolgálatának tizenhat éve alatt, 1987. október 24. és 2003. szeptember 6. között egyházunk spirituális és anyagi újjáépítésén fáradozott. A lelki megújítás folyamatában újraindultak a gyülekezeti, egyházmegyei és országos hitébresztő és hitmélyítő rendezvények, gyermek- és ifjúsági munkánk újra megszerveződött. A lelkész- és hitoktatóképzés számára megépült az új teológiai akadémia, a mai Evangélikus Hittudományi Egyetem.

Az államosított egyházi ingatlanok és iskolák visszaadásáról szóló új törvények végrehajtása óriási feladatot jelentett. A Déli Egyházkerületben hat gimnázium indult újra, Budapesten a fasori és a Deák téri gimnázium, majd Bonyhád, Békéscsaba, Orosháza és Aszód nagy múltú oktatási intézményei, országos szinten összesen tizenkét gimnázium. Az iskolák újraindítása nem diadalmenet volt, sokkal inkább emberpróbáló küzdelmet jelentett a helyi és az országos adminisztrációban és a tanári karokban megmaradt egyházellenes erőkkal.

Szolgálatára idején elkezdődött és befejeződött egyházunk törvényeinek, szabályrendeleteinek újragondolása a törvényalkotó zsinat 1991-ben történt összehívásával. A fővárosban és több városban fórumok, országos egyházi találkozók rendezvényein tisztázták olyan kérdések, mint például a múltban egyházunkat meghatározó „diakóniai teológia” öröksége vagy az evangélikus egyházi nevelés. Új templomok, parókiák, gyülekezeti termek, orgonák, óvodák, általános iskolák, szeretetotthonok, diakotthonok épültek, harangok készültek.

Püspöki szolgálatára alatt százhat lelkészt avatott, hatvanegy férfit és negyvenöt nőt indított egyházi szolgálatra. Sok helyen végzett igehirdetői szolgálatot a Deák téri templom falain kívül is az egyházkerületben, illetve ökumenikus meghívásokra itthon és külföldön egyaránt. Tudományos munkáját sem szüneteltette, számos tanulmányt, értekezést közölt hazai és nemzetközi fórumokon. Vendégelőadóként tartott előadást számos külföldi egyetemen az Amerikai Egyesült Államokban, Finnországban, Németországban, a Partiumban, valamint Rómában, a Gregorianum Pápai Egyetemen.

1992-ben a Schweinfurtban tartott zsinaton írta alá a Bajorországi Evangélikus Egyházzal azt a testvéregyházi megállapodást, amely igen előnyös feltételeket és testvéri kapcsolatokat biztosított a magyar egyház számára. 1990 és 2000 között egyházunk püspök-elnökeként szolgált, 1991 és 2001 között a Magyar Bibliatanácsot vezette, 1992-ben elnökének választotta a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, majd 1993 és 2003 között a Keresztény–Zsidó Társaság társelnöki tisztét töltötte be. Az egyház apostoli szerepéről folytatott párbeszéd keretében a Lutheránus Világszövetség megbízásából 1995 és 2006 között Walter Kasper bíborossal közösen vezették a Római Katolikus Egyház Nemzetközi Dialógusbizottságát. A Lutheránus Világszövetség 1997-ben Hongkongban tartott nagygyűlésén a végrehajtó bizottság és a tanács tagjává választották. Nyugalomba vonulása után 2004 és 2006 között a wittenbergi Luther Centrum hívta meg közép-kelet-európai tanácsadónak.

Egyéb tisztségei is mutatják széles körű érdeklődését és tevékenységét. 1988-tól a Magyar Környezetvédelmi Egyesület alapító tagja, majd tiszteletbeli elnöke. 1991-ben a Johannita Lovagrend tagjává avatták a genfi katedrálisban. A Pest-budai Petőfi Egyesület elnöke volt 1995-től.

Kitüntetései: 1995. november 14-én a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tiszteletbeli doktora. 1996. április 26-án nemzetközileg is elismert egyházi és teológiai munkásságáért a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést kapta. 1996-ban Harta nagyközség díszpolgárává avatta.

Püspöki választott vezérigéje a 119. zsoltár 105. verse volt: „*Uram, lábam előtt mécses a te igéd, ösvényem világossága.*”

Igehirdetés Harmati Béla (1936–2024) nyugalmazott püspök gyászistentiszteletén*

Lk 2,29–30

■ KONDOR PÉTER

„Most bocsátd el, Uram, szolgálát beszéded szerint békességgel, mert meglátta szemem üdvösségedet.”
(Lk 2,29–30)

A születés öröme és a halál gyásza azzal a közös tulajdonsággal rendelkezik, hogy összegyűjti az embereket. Szívesen megosztjuk örömeinket, és ezzel megsokszorozzuk őket, és megosztjuk gyászunkat, mert így könnyebben hordozzuk.

Itt és most egy szeretett édesapa, nagypapa, lelkész, püspök testvér halála, az életére való emlékezés egyesíti gondolatainkat, a búcsúzás fájdalma hozza közös nevezőre érzéseinket.

Akarata szerint búcsúzunk tőle. Immár tizenöt éve rendelkezett temetése rendjéről, kijelölve benne a felolvasott igehirdetési alapigét, mert egészségi állapotának egy megrendült helyzetében fokozottan úgy érezte, hogy az élete könyvében megint átfordult egy lap, és tudta, hogy minden egyes lapozásnál közelebb kerül az utolsó oldalhoz. Az ember szíve nagyot dobban arra a gondolatra, hogy olyan úton vagyunk kénytelenek haladni, amelyen csak előre lehet menni, visszafelé nem. De Harmati Béla püspök testvérünk az út legvégére tekintve nem egy tátongó sötét kaput látott, amelyik előtt sok ember ösztönszerűen visszahúzódik, hanem reménységgel nézett előre, mert tudta, hogy a halál nem valami tragikus hajótörés, hanem megérkezés az örök élet kikötőjébe.

Egész életét, minden szolgálatát meghatározta Istenbe vetett hite, nógrádi kegyessége. Minden percét tudatosan Isten színe előtt élte, és erre hívott, tanított bennünket is.

Tanított, nemcsak a hetvenes években teológiai tanárként, amikor egészen friss szellemiség jelent meg általa az egyetemen, hanem püspökként is, amikor sokak várakozására megkezdte egyházvezetői szolgálatát.

Rendkívül gazdag pályáját Isten kezéből vette, tudva, hogy a történelem s az idő kerekét sem siettetni, sem megállítani nem lehet, de az adott időben kell betölteni hivatásunkat. Hálás volt Isten-től kapott szolgálatáért, és hálás volt családjáért. Felesége, Rózsa asszony szeretetéért, amely megteremtette az otthon békéjét, a családi fészek melegét, szeretett fiaik, majd később a kiteljesedő család, az unokák számára is. Püspöki szolgálata mellett is igyekezett megmaradni családjá számára mindig elérhető, bölcs édesapának, és igyekezett segíteni felesége alkotóművészi pályáját. Tudta, honnan jön, és Istenre figyelve tudta, hová tart. Még nyugdíjas éveiben is számos terv foglalkoztatta, miközben megtapasztalta, hogy az idő könyörtelenül vágat, rohan, mint a lejtőre került nehéz kocsi. És rohantában itt is, ott is lemarad róla valami. A biztos járásunk, a tiszta látásunk, hallásunk, az egészségünk, a fiatalságunk. Tudta, hogy életünk homokórájának szemei egyszer leperregnek, hogy mindennek rendelt ideje van. Az utóbbi években kétszer is beszélgettünk erről.

* Elhangzott Celldömölkön 2024. augusztus 9-én.

„Memento mori” – emlékezz a halálra! – mondta. Emlékezzél! Mert egyáltalán nem közömbös, Testvérek, hogy miként halunk majd meg egyszer! Ezért olyan fontos számunkra az agg Simeon halála. Számára a halál gondolata nem mint baljós sejtelen lebeg, hanem már biztosan tudja, hogy az a kéz, amely életének könyvét becsukja, fel van emelve. Mégis milyen békességgel, milyen nyugodtan néz szembe még a halállal is! Nem próbálja ezt a gondolatot elfelejteni, elnyomni magában, nem akarja túlharsogni, nincs benne semmi félelem, sőt szinte szívesen megy, mint reggel az éjszakai műszakból elbocsátott őr, aki végre hazamehet.

Vajon mi lehet a titka ennek a békés, szinte boldog meghalni tudásnak? Mindenesetre az, hogy mielőtt ez az öregember meglátta volna a halált, meglátta Jézust, és a szívébe zárta. A szívéhez szorította azt a csodálatos Valakit, akiben megtestesült az isteni győzelem a bűn és a halál felett. Gondoljátok, hogy ez az öreg Simeon nem ugyanolyan ember volt, mint akárki más? Nem érezte volna a halálra gondolva saját vétkeinek a lelkére nehezedő terhét éppen úgy, mint bármely ember? Egész biztos, hogy érezte. De ez az ember előbb az isteni Üdvözítőre nézett, és csak azután a sír enyészetére. Előbb az isteni gyermekre emelte a tekintetét, és csak azután az örök Bíróra. A halált és az életet, annak minden problémáját ezen a csodálatos Gyermeken keresztül szemlélte. És íme, a halál és az élet elvesztik számára a rettentésüket. Simeon és a halál között mintegy páncélként ott van ez a gyermek. Ebben a gyermekben Isten üdvözítő kegyelmét öleli magához, ezért tudja a saját sírja szélén is ilyen boldogan dicsérni Istent: *„Most bocsátod el, Uram, szolgálodat beszéded szerint békességgel, mert meglátta szemem üdvösségedet!”* Így meghalni tudni, ez a legnagyobb művészet ezen a világon, amit egy ember megtanulhat. És Testvérek, aki így hal meg, az boldogan hal meg. Van tehát ilyen békesség, ilyen nyugalom, bizonyosság a halállal szemben is.

Aki így látta Jézust, az békességgel nézhet szembe a halállal. Ez az a bizonyosság, amit valóban csak Jézus adhat egy ember számára.

Ugye értjük már, milyen hallatlan ígéretet kapott Simeon, hogy nem lát halált, amíg meg nem látja az Úr Krisztusát? Mert valóban félelmetes dolog előbb meglátni a halált és azután Jézust. Élni még csak lehet Jézus nélkül valahogy, de meghalni: rettenetes nélküle. *„Meglátta szemem üdvösségedet!”* – így ment el Simeon. Az elmúlt években többször is beszélt nekem Béla püspök arról, hogy közeledik az óra, amelyen menni kell. Péterkém, mondta, te temetsz el. És tudott bizonyosságot tenni arról, hogy mennyivel többet láthatnak már a mi szereink, mint Simeoné egykor. Hiszen ő csak a gyermek Jézust látta, mi azonban láthattuk a golgotai halált, a húsvéti feltámadást, és hallhattuk a szavát: *„Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz én bennem, ha meghal is, él!”*

Elhunyt püspök testvérünk a temetési szertartásáról szóló végrendeletével és ezzel az általa kért igével is bizonyosságot akart tenni és Krisztust akarta láttatni, mert aki látta a szívével, a lelkével, a hitével Jézust, az már nyugodtan meghalhat, mert úgyis tudja, hogy ha meghal is, él.

Aki így tud meghalni, ilyen félelem nélkül, remegés nélkül, az tud igazán félelem és remegés nélkül élni is. Aki úgy látta meg Jézust, mint Simeon – tehát meglátta a Názáreti Jézusban a Krisztust, Isten Fiát, az Isten által készített üdvösséget –, az megízlelte az örökkévalóságot. Annak a számára az idő többé nem múlik, hanem telik. Mert ha az idő múlik, akkor azt jelenti, hogy minden nappal, minden órával, minden elmúlt esztendővel rövidebb lett, egyre kevesebb van még belőle hátra, és egyszer egészen elmúlik. De ha telik, ez azt jelenti, hogy nő: minden nappal közelebb van a kiteljesedéshez. Telik, azaz telítődik, mint ahogy telik egy pohár, egy edény, azután egyszer egészen megtelik. Teljesen tele lesz, kiteljesedik benne az élet. A múltó idő viszi az életet el, egyre messzebb. A telő idő hozza az életet, az örök életet egyre közelebb. Aki felett múlik az idő, az rendszerint hátrafelé néz a múltba. Aki

számára telik az idő, az előre néz, még a halálon át is a jövő, az örökkévalóság felé. A múlt idő öregít, a telő idő pedig megérlel. Az idő múlása nyugtalanít, és szomorúvá teszi az embert. Az idő telése pedig megbékéltet és vigasztal. Aki számára telik az idő, az ősz hajjal nem az ifjúsága elmúlását, hanem a közelgő örökkévalóság fényét láthatja már. A múlt időben a halál kapuzárás, érthető hát előtte a pánik. A telő időben a halál kapunyitás, érthető tehát előtte a nyugalom. A múlt időben a halál az életünk vége, a telő időben pedig a halál csak a mulandóság vége és az örök életnek a kiteljesedése.

Elhunyt püspök testvérünk soha nem kifelé ment az életből, hanem egyre jobban befelé az életbe. Betegen is, fáradtan is mindig tervekkel, beszélgetésre és szolgálatra készséggel.

Hogy az élet mögöttünk van már, vagy pedig még előttünk, ez nem egyszerűen szemlélet kérdés, hanem a hité, mert kizárólag attól függ, hogy el tudjuk-e mondani Jézusra vonatkozólag Simeonnal: „Meglátta szemem üdvösségedet.”

És még valamit. Ez a hit, ami jó arra, hogy benne meghaljunk, jó arra is, hogy benne éljünk. Aki nyugodtan tud meghalni, az tud igazán élni is. Hiszen a legnagyobb probléma, a halál már el van intézve, megoldódott Jézus halála és feltámadása által. Így hát teljes energiáját belevetheti mindannak a feladatnak a teljesítésébe, ami ezen a világon várja. Nem marad le semmiről, hiszen az Élet még előtte van, a legnagyobb jó még ezután következik a számára. Teljes erejével élhet hát annak, hogy másokon segítsen, hiszen őrajta már segített Isten. Teljes erejével élhet azért, hogy mások javáról gondoskodjon, hiszen az ő legfőbb javáról már gondoskodott Jézus!

Harmati Béla így tudott történelmi időkben, a rendszerváltozás püspökeként, az Istentől kapott felhatalmazással élni, átvezetni egyházunkat az elnyomás, a diktatúra évtizedeiből egy új korba. Így tudott megküzdeni az első iskoláink visszavétele kapcsán nemcsak a külső ellenállással, de az egyházon belül is meglévő dermedtséggel és félelmekkel, és tudott az egyház- és gyülekezetépítés egy új útján elindítani. Előre, a jövő egyházára is tekintő figyelemmel tudta az egyházi oktatási és diakóniai szolgálat új működésének rendjét támogatni. A testvéregyházakkal való kapcsolatot, az egymást építő ökumené ügyét szíven hordozni, a külkapcsolatokat újra szervezni, köztük is kiemelten a sok-sok gyülekezeti, intézményi és baráti kapcsolattal gazdagító bajor–magyar testvéregyházi kapcsolatot újtára indítani. Tudott egy életen át hite szerint harcolni, s miközben az életét lassan felemészítő nehéz püspöki szolgálatát teljesítette, úgy rajzolódott ki még inkább nógrádi, ősaárdi kegyessége, biznyságtétele. Talán velem együtt őrzitek sokan, amint mutatóujját idős napjaiban is felemelte, és mondta: Tartsátok az irányt! Krisztushoz!

Testvérek! Aki a halál utáni üdvösséget ilyen komolyan veszi, csak az tudja igazán komolyan venni a halálon inneni időszakot is, hiszen az élet után élet következik, ezért érdemes jól tenni, szeretni, szolgálni, mert van örökkévalóság, és értelme van minden jótettnek, igaz szónak, türesemnek és szenvedésnek.

És Pál apostollal hisszük, tudjuk, munkálkodásunk „nem hiábavaló az Úrban”. Igen, testvérek, az a hit, ami jó arra, hogy benne meghaljunk, jó arra is, hogy benne éljünk. Amilyen hitben szeretnél meghalni, olyan hitben élj!

Amint Simeon tette a kis Jézussal, úgy tette Harmati Béla püspök testvérünk az Úr Jézussal: a hit karjával átölelte, magához szorította, szívébe zárta, várva Isten hazahívó szavára. „Isten kezében vagyunk” – mondta.

Hiszük, hogy most is ott van, csupán Isten áttette egyik kezéből a másikba. Hiszen, amint a zsoltáros mondja: „az Úr szemében drága híveinek halála”.

Szeretett Testvéreim! Az idő betelt, a pálya véget ért, Isten hazahívta szolgáját, megpróbált gyermekét. Nyugodjék békében! Mi pedig őrizzük emlékét a feltámadás reménységében! Ámen.

Emlékezés Kovács Pál evangélikus lelkész szolgálatára

1928–2024*

■ KONDOR PÉTER

Kovács Pál 1928. február 4-én született Szarvason, a Szentesi úton lévő tanyán, Kovács Mihály gazdálkodó és Bjelik Mária gyermekeként. A tanyán nőtt fel, onnan járt be iskolába Szarvasra. Édesanyját nyolcéves korában elveszítette. Tanítója kísérte figyelemmel az értelmes fiú sorsát, és bár nem könnyen, de elérte, hogy apja hozzájáruljon gimnáziumi továbbtanulásához. Pál Szarvason érettségizett, majd Sopronban, a Pécsi Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán kezdte meg teológiai tanulmányait 1948-ban. Ez idő alatt költözött a teológia Budapestre, így ott végzett 1953-ban. Egy azóta is híres évfolyam tagja volt, amelyből egyházunk több jeles lelkésze indult a szolgálatba.

Segédlelkészként több helyen is szolgált: Albertiben, Békéscsabán, Kondoroson, Szarvason. 1965-től 1980-ig a Szarvas-Ótemplomi Evangélikus Egyházközség tagjait pásztorolta, majd 1980-tól nyugdíjba vonulásáig a Békéscsabai Evangélikus Egyházközség lelkészeként szolgált alázattal, lelkiismeretesen. Az 1978-as földrengés következtében megrongálódott Nagytemplom helyreállítási munkáinak lebonyolításából nagyban kivette részét, sokat tett azért, hogy a templom újra a gyülekezet otthona lehessen.

Bár szlovákul beszélő magyarnak vallotta magát, a szlovák nyelv szeretete és használata végigkísérte életét, mindkét nyelven végezte a lelkési szolgálatot. Elmondása szerint magyarul az elemi iskolában tanult meg. A szlovák nyelv és az egyházas „tót” közeg természetes volt számára Szarvason és Békéscsabán egyaránt. A szlovák liturgiában éppen olyan otthonos volt, mint a magyar nyelvűben.

Lelkési hivatása mellett mindig is érdekelte az egyháztörténet. Aktív lelkési szolgálatára idején több szakirányú képzésen és konferencián vett részt. Már nyugdíjas korában Békéscsabán az evangélikus levéltárát vezette, kutatóknak adott értékes segítséget, támogatást. Aktív tudományos munkája során sok írása és cikke jelent meg könyvekben és újságokban, előadásokat is tartott, elsősorban egyháztörténeti témák kapcsán vagy a szlovákság szokásaival, hitéletével kapcsolatban. Munkáját több világi és egyházi kitüntetéssel is elismerték.

Kovács Pál nagyon szerette hivatását, lelkésztársaival is ápolta a testvéri közösséget Szarvason és Békéscsabán is. Idős korában is értékes tagja volt a lelkési munkaközösség üléseinek, ahova mindig felkészülten érkezett, igeközpontú hozzászólásaiból a lelkésztársak tanulhattak, épülhettek. Szolgálatára során a gyülekezeti tagokhoz is gyakran eljutott, feleségével együtt látogatták őket.

1956-ban kötött házasságot Varga Évával. Feleségének 2004-ben bekövetkezett haláláig nagy szeretetben és a közös szolgálat örömeivel éltek. Egy gyermekük van, László, akivel együtt örültek unokaik születésének, növekedésének.

Felesége halála után húsz évet élt egyedül, de nem magányosan. Nagy öröme volt a következő generáció, két dédunokája érkezése, fejlődése. Amíg csak egészségi állapota engedte, aktív, tevékeny életet élt. Gyakran helyettesítette lelkésztársait Békéscsabán és a város tágabb környezetében is. A levéltári munka is fontos elfoglaltsága volt. A templomban még idős korában is felfigyeltek határozott és szép énekhangjára. A bibliaórák alkalmainak állandó tagja volt.

* Eredeti megjelenés: <https://www.evangelikus.hu/hireink/itthon/emlekezés-kovács-pál-lelkészre-1928-2024>.

Egykori évfolyamtársaival rendszeres találkozókon és levélben is példamutatóan tartották a kapcsolatot. Közvetlenül halála előtt is örömmel vette kézbe a karácsonyra kapott üdvözlőleveket, szeme különösen csillogott egy-egy régi név hallatán.

Nagyon jószívű, precíz, megbízható ember volt. Bármikor lehetett rá számítani. Hite és élete szinkronban volt egymással.

Bár korábban volt két súlyos betegsége, meggyógyult, és lényegében egészséges volt. Két éve költözött az evangélikus szeretetotthonba, ahol nagy szeretettel és tisztelettel gondozták. A látszólag már céltalanul múló idő kitüntetett pontjait még ott is az igei alkalmak, az imádság és ének csendes percei adták. December 26-án került kórházba, másnap fia még meglátogathatta. Mindenható Urunk december 28-án szólította magához.

Igehirdetés Kovács Pál (1928–2024) temetésén*

2Tim 4,7–8

■ KONDOR PÉTER

„Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam, végül eltételek nekem az igazság koronája, amelyet megad nekem az Úr, az igaz bírő azon a napon; de nemcsak nekem, hanem mindazoknak is, akik várva várják az ő megjelenését.” (2Tim 4,7–8)

Gyászoló Család! Gyászoló Gyülekezet!

Kovács Pál lelkész testvérünk gyászjelentésén Pál apostolnak az a gondolata olvasható, amellyel egy mozgalmas, gazdag, eredményes élet után visszatekint földi vándorútjára, és értékeli azt.

Nagyon határozott kijelentés ez a mondat. Tárgyilagos szavak hangzanak. Nincs benne keserűség, csak boldog csodálkozás, hogy hogyan hordozta egy hosszú életen át Isten ereje azt, aki küldetésben járt, és közösségeket gazdagított a szolgálata. Nincs a szavaiban érzélgősség, nem hatásadás, nem akar megkönnyeztetni és elkeseríteni sem, mégis megilletődve hallgathatjuk ezt a vallomást, mert egyszerű nekünk is el kell számolnunk mindennel.

Illik ez a jelentéstétel Pál bácsi immár lezárt földi életútjához, fegyelmezett, testben és lélekben egyenes, mindig igyekvő, útra kelő és kitartó személyiségéhez. Az ige segítségével kibontakozik előtünk élete, munkássága, habitusa. Illik azért is, mert mindennap elszámolt Isten előtt az idejével, és mindig készült a következő napra, a következő szolgálatra feljegyzéseivel. Mint aki dombra ér, megáll, körülnéz, egy kicsit visszatekint, és ugyanakkor előre is néz. Így állunk és tekintünk ezen az órán most mi is vissza lelkész testvérünk életére, és tekintünk előre – mert a hívő embernek van tovább is, mint a halál – a reményteli jövőbe.

„Ama nemes harcot megharcoltam...” – kezdődik Pál apostol visszatekintése. Nem egy bizonyos csatára, nem csupán a hivatásra, hanem egész életére mondja, hogy az összképet tekintve nemesen

* Elhangzott a békéscsabai evangélikus Kistemplomban 2025. január 25-én.

szép volt. Arról vall, hogy életének értelme, így egész „Krisztusban” élt élete egyetlen harc volt. Sohasem emberek ellen, mindig emberekért. Még az ellenségeiért is harcolt, hogy Isten kiszabadíthassa őket az ellenséges gyűlölködésből, és Isten gyermekeivé legyenek. Pál nemes harcot vívott. A pozícióharc nem nemes harc. A még több pénzért való taposás nem nemes harc. Amikor valaki emberek ellen harcol, az soha nem nemes harc. Amikor Isten ellen harcol, akkor eleve bukásra van ítélve. De vannak nemes harcok is. Amikor másokért – különösen mások üdvösségéért – harcol valaki.

Azért volt nemes az apostol harca, mert azt a küzdelmet vívta, amit Jézus a küldetése elején rábízott, amit így olvashatunk a Szentírásban: *„Nyisd meg a szemüket, hogy a sötétségből világosságra és a Sátán rabságából az élő Istenhez térjenek; hogy azt az örökséget, amit Isten elkészített nekik, átvehessék.”* (ApCsel 26,18) Ő azért harcolt, hogy lehetőleg mindenki, akivel találkozik, eljusson oda, hogy megnyíljon a szeme, és a sötétségből a világosságra, az élő Istenhez térjen. Függetlenül attól, hogy kicsoda, hogy a római helytartó vagy egyszerű rabszolga, mint Onészimosz, teljesen mindegy, kicsoda, mindenkinek erre van szüksége. Ő a maga életéből tudta, mit jelent a változás. Azért harcolt minden eszközzel, hogy minél több ember eljusson ebbe az állapotba.

Kovács Pál testvérünk lelkipásztorként arra kapott elhívást, hogy az Isten ügyének ilyen harcosa legyen, és ő nem fáradt bele ebbe a jó harcba. Tudatosan vállalta az értelmes küzdelmeket. Közben öröme is telt benne. Fel nem adott harcok sora van mögötte, mert volt célja a harcnak. A szolgálat, a kutatás, a felfedezés és a közreadás öröme elvehetetlen volt tőle... Ez hajtotta, hogy futását elvégezze.

Visszatekintve életpályájának jóval több mint kilenc, csaknem tíz évtizedére, elmondhatjuk, hogy a kiszabott versenypályáról nem tért le, pedig a történelem fordulatai között hány és hány oldalról érkezett kísértés és nyomás! Mennyi harcot kellett lelkében Isten színe előtt állva megvívnia, hogy ma hitelesen hangozzon koporsója mellett az apostoli kijelentés: *„Futásomat elvégeztem.”*

Megelevenedett előttünk Pali bácsi életében az, amit Pál apostol az efezusi vénektől búcsúzva mondott: *„Semmivel sem gondolok, még az életem sem drága, csakhogy elvégezhessem az én futásomat örömmel, és azt a szolgálatot, amit vettem az én Uram Jézus Krisztustól.”* (ApCsel 20,24)

Ugye, kedves testvérek, mind tudjuk, hogy futás közben az embernek sokszor szúr az oldala, legszívesebben abbahagyná. Legjobb lenne most mindjárt megállni, félreállni. Ő azonban nem hagyta abba. Elvégezte a futását minden kellemetlenség, próbatétel ellenére és közepette is. Nem lődörgött ezen a világon, s nem futkosott összevissza, hanem futott. Valahonnan valahova meg akart érkezni. Ravatala mellett hittel előretételell haladt: megérkezett.

„A hitet megtartottam” – mondja továbbá az apostol. Miért nagy dolog ez? Azért, mert el akarták venni tőle állandóan. Ki akarták cserélni, jó cserét kínáltak. Isten helyett másban higgy. Mint ahogy ma is mondják: bízz magadban, vedd igénybe a nagy ígérető segítségét, higgy a szerencsédben, higgy a pénz mindenhatóságában. Pál azt mondja: én megtartottam, én tudom, kiből hittem, és nem cseréltem gazdát. Így érkeztem meg a halálom küszöbére is.

És amikor előretételell, azt mondja: el van téve számomra a győzelmi koszorú. Nem korona van itt az eredetiben, hanem koszorú, amit az olimpiai játékokon a győztesnek készítettek el. Még nem tudták, ki lesz a győztes, de ott várja a koszorú azt, aki végigfutja, aki majd befut. Pál erről meg van győződve, hogy az igaz bíró, Jézus Krisztus várja őt a futásának a végén azzal, amit nem érdemelt meg, de ajándékként mégis megkap tőle.

Milyen vigasztalóan ír az apostol Timóteusnak arról, hogy mit jelent a halál a hívő embernek: el-érkezett az én elköltözésem ideje. Átköltözöm innen a mennyi Jeruzsálembe. Ennyi. Ilyen egyszerű. Nem a szomorúság, végképp nem a kétségbeesés, nem a könnyes búcsú jellemzi, noha búcsúzkodik

Timóteustól, és mint láttuk, mély érzelmek is megszólalnak ebben a levélben, mert voltak az apostol szívében ilyenek is, de nem utoljára látjuk egymást, nem örökre búcsúzunk egymástól, hanem elköltözöm. Egy ideig te itt egyedül harcolsz, mintha nekünk mondaná, egy ideig ti még itt harcoltok, én meg már odaát lehetek boldog nyugdíjban. Aztán majd jöttök ti is utánam. De ugyanaz a Krisztus erősít benneteket itt, aki vár engem meg majd benneteket is odaát. Semmi kétségbeesztő nem történik. Elválni, búcsúzni mindig fájdalmas, de tudjuk, mi az egésznek az értelme, a célja, hogy hogyan megy tovább mindannyiunk élete, és éppen ezért még búcsúzkodva is tele van hálával, reménységgel, örömmel, békességgel, és a jövőről beszél. Részletesebben beszél a jövőjéről, mint a múltjáról, mert tudja, mi vár rá, s még inkább: ki vár rá.

Nem retteg a halálától Pál, ugyanakkor nem cinikus hányavetiséggel beszél róla, mint sokan, hanem a titkot tudó ember bizonyosságával és emelkedettségével. Mint aki pontosan tudja, mi történik most. Mert tud életének nehéz helyzetéről, földi kilátástalanságáról, erről az egészről, amiben van, tud az Isten! Hiszi, hogy még ezen keresztül is sokak javát szolgálja. És ha annak minden részletét nem is érti az apostol, akkor is bizonyos lehet ebben, és ez ad neki kiegyensúlyozottságot, derűt, még ott a börtönben is. Még a halál előszobájában, a kivégzése előtti napokban is. Tudja, mi és ki vár rá. Nekünk sem szabad erről elfeledkeznünk. Éppen ezért nem, mert az itt maradóknak mindig nehezebb a búcsú, fájdalmas a veszteség, a gyász. De olyan jó volt Pali bácsi fiával, Lacival, a mi lelkész testvérünkkel erre a nehéz órára készülve beszélgetni és tőle azt hallani, hogy minden fájdalom ellenére több a hála. Mert Isten olyan csodálatosan rendezett el mindent Pali bácsi egész életében, vezette őt és általa a rábízottakat.

Igen, a hit és a hivatás egészséges ötvözete és derűje jellemezte életét, szolgálatát és feleségét, Éva néniét is. A hiteles, minden lelki kényszer nélküli, mély hitből fakadó természetes öröm komoly hatással volt fiuk hitére és a lelkészi szolgálatba indulására. És így erősített bennünket is minden találkozás, lelkészi értekezleteken, gyülekezeti alkalmakon, baráti találkozásokban. Az élet, a lelkészi szolgálat napi nehézségei között is mindig átsütött rajta, hadd mondjam most így, hogy szeretett feleségével, Éva néniel együtt átsütött rajtuk a reménység, a humor és az Istenre hagyatkozó alázat.

Akik mindvégig kitartanak, azok a legnagyobb „versenydíjat”, az örök életet kapják. De nemcsak egyesek, hanem mindazok is, akik várva várják a Krisztus megjelenését.

Akkor élünk okosan a folyton nyíló sírok között, ha megértjük szeretettünk életének bizonyágtételét, és Krisztusba vetett reménységgel várjuk azt az estét, amely egy új élet hajnalába fordul. Ámen.

Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)

► Jn 20,19–29

A feltámadás testisége, azaz a látássá és szokássá lett hit

A vasárnap jellege

A húsvét utáni első vasárnap ősisége abból ered, hogy Krisztus Urunk feltámadásának ünnepe összeér e nappal. Húsvét nyolcadának, fehérvasárnapnak vagy kishúsvétnek is nevezik. A nagy ünnepen betértek és megkeresztelkedtek eddig a napig hordtak fehér ruhát. 1Pt 2,2 epistolai verse is ezt erősíti a 116. introituszszóltár soraival, a hagyománnyal, mely szerint szombaton letették a héten hordott „albát” (dominica in albis depositis) (JÁNOSSY 1944, 34. o.), és a gyülekezet többi tagjával részt vettek az istentiszteleten, és először éltek az úrvacsora szentségével. E napon tér vissza, illetve erősödik meg Péter apostoli tekintélye, és ígénkben hallhatjuk és láthatjuk Tamás hitetlenségét, majd hitét is talán. E nap az ősi keresztelezés, majd később a „komálás”, „komatálküldés”, „mátkálás” napja: a keresztszülők, keresztkomák „kiszemelése” napja. A moldvai csángóknál mátkaváltó vasárnapnak hívják. Két-két lány keres ilyenkor keresztyányát, és ekkor ezt mondják: „Ha ezen a világon voltunk barátok, virisorák (unokatestvérek), másik világon meg ezen a világon is legyünk mátkások.” A Galga menti falvakban ekkor kezdődtek a tavaszi „leányséták” (MOLNÁR 1998, 64. o.). Az utcán énekelve járó lányokat fiúk követték, majd táncra perdültek. Sok gyülekezetben a fehérvasárnap a gyermekek elsőáldozásának vagy a protestánsoknál a konfirmációnak az ideje is.

Textus, kontextus

János sasszemű evangélista. A szinoptikusoktól erősen eltérő írás szerzőségét illetően megoszlanak a vélemények. Evangéliumában sok az olyan részlet, amely négy szemközt történt meg Jézus és valamelyik szereplő között. Például csak Jézussal együtt hallgathatta meg János a Nikodémussal való éjszakai beszélgetést. Csak Jézustól értesülhetett a samáriai asszonnyal Jákób kútjánál váltott szavakról. Egyedül ő hallotta és jegyezte fel az utolsó vacsora asztala mellől elvonuló Jézus magányban eluttogott főpapi imáját, és csak ő ír a Feltámadott és Tamás találkozásáról. Húsvét után vagyunk, azaz a textus is a feltámadás utáni órákat és napokat mutatja be. Egészen pontosan egy hetet, hiszen az antik számolási szokás szerint a kezdő és a befejező napot is beleszámolták (BOLYKI 2001, 521. o.). Így a 26. versben említett nyolc nap valójában egy hét, azaz helyben vagyunk – Quasi modo geniti vasárnapján. Textusunk azonban a 19. verssel kezdődik. Az érthetőség szempontjából nem baj, ha a két részt, Jézus húsvéti megjelenését és a rá egy hétre Tamással való találkozását együtt olvasuk. Beesteledett. A cselekmény még aznap, a feltámadás napján folytatódik és a helyszín is adott. Ám az ajtók zárva vannak. Tudhatjuk is, hogy miért (διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων). Több írásmagyarázó is (R. Bultmann, R. Schnackenburg,

Bolyki J.) egyetért abban, hogy a zsidóktól való félelem motívuma utólagos betoldás, az evangélista kiegészítése lehetett (SCHNACKENBURG 1982, 382. o.). Valójában nem mint etnikumtól való volt a félelem, inkább a hatóságtól, hiszen semmilyen utalás nincs arra vonatkozóan, hogy Jézus „bűntársait” üldözték volna. A zárt ajtók lényege a jézusi csodás megjelenés. Bultmann megemlíti pár vallástörténeti párhuzamot: Hermészt falon áthaloló levegőként vagy kulcslyukon áthaloló ködként ábrázolják (BOLYKI 2001, 517. o.). Manapság ezek hologramos és egyéb trükkökkel megoldhatóak, de mi maradunk a csodánál, hiszen János is ezt teszi. Ám a lényeg mégsem ez a számunkra, hanem a vers vége: „megállt középén” (τὸ μέσον). Keresztyén istentiszteletünk, liturgiánk ősképe ez: Jézus áll a középén... és ekkor így szólt hozzájuk: „Békesség néktek!” (εἰρήνη ὑμῖν) Ezt a 21. versben megismétli. Ahol Jézus van a középén, ott ő a tanítványainak békességet és bizonyosságot ad. A 20. versben Jézus azonosítja magát. Végre felismerik őt sebeiről. Ez ellentmond minden doketizmusból adódó tannak. Ők és az antignosztikusok azt vallották, hogy Jézus nem támadt fel testben, csupán egy éteri vagy érzéki test lehetett. János itt összeköti a földi Jézust a feltámadottal. (SCHNACKENBURG 1982, 383. o.) Az „azonosítást” követően kiküldi őket, és rájuk lehel. A praesens igeidő a pillanatot jelöli, noha mindez a múltban kezdődött (2Kor 6,2). Ám a küldetéshez kellő erőt a tanítványok a Szentlélektől nyerik (ἐνεφύσησεν). Ez az ige az Újszövetségben csak itt fordul elő, de a LXX-ben is csak tizenegyszer. A Paraklétosz emlékezteti a tanítványokat Jézus szavaira, azaz bennünket is küldetésünkre. E szakaszt „jánosi pünkösdnek” is nevezik. A 23. vers az úrvacsorai liturgiában a feloldozásnál hallható. János összekapcsolja a Lélek ajándékát a bűnök bocsánatával. Tamás azonban nem volt jelen, nem is hiszi a történeteket (casus irreális). Mégis ő mondja ki az evangélium legfontosabb hitvallását a 28. versben. „*En Uram, én Istenem!*” Ez egyszerre bizonyosság és imádság is. A Kúriosz és a Theosz ige mondatban arra utal,

hogy Jézus a kezdetektől fogva volt. De itt már egy héttel később vagyunk. Jézus ismét középén áll, és Tamást szólítja. A hit és a látás összekapcsolódik. Ugyanakkor a hit és a boldogság is együtt jár. Jézus utolsó mondata Jánosnál a hitet és a jövőt is összekapcsolja (πιστεύσαυτες – aoristos participium).

A perikópa összefüggései

Textusunk a húsvéti és az azt követő egyhetes történések kivonata. Benne van a teremtéstörténet – ahogy a prológusban is. Ádám úgy kel életre, hogy Isten lehelete megeleveníti. A Feltámadott is így érkezik a félelem miatt bezárkózó, sötét szobában gyászoló és rettegő tanítványokhoz. A Lélek vétele összekapcsolja a jelenben a múltat a jövővel, karácsonyt pünkösddele, a feladat jelen pillanatát a történetekkel és a tervekkel. Közben a tanítványok és az olvasó is átalakul, hiszen nem a test feltámadása csupán a lényeg – ez is –, hanem az új ember születése (nem tudhatjuk pontosan, hogy a jézusi imperatívusz után Tamás valóban megérintette-e a sebeiket, csak 1Jn 1,1-ben olvashatunk erről) (SCHNACKENBURG 1982, 395. o.). A fehérvasárnap egyháztörténeti szerepe nem véletlenül alakult így. Az átalakulás (μετανοῖα) immár elsősorban nem testi, hanem lelki. A feltámadás nem Izrael képze, hanem Jézus ígérete, amennyiben Istenhez közeledünk általa. „*Az Úr pedig Lélek.*” (2Kor 3,17)

Az ige hirdetéshez – Isten keze és szeme

A vasárnapok Isten cselekvő szeretetének a jelei a mi kezeink és a mi szemeink által. Fehérvasárnap a húsvéti öröm és békesség ajándéka. Annak a bizonyossága, hogy minden vasárnap a feltámadás ünnepe is egyben. Ezekben a napokban épp a riói karneválra készülnek. A hírekben hallani, hogy fehér ruhás mágusok tisztítási szertartásokat végeznek az utcákon. Ez már több évtizedes szokássá vált náluk, melyhez keresztyén feleke-

zetek is örömmel kapcsolódtak. Szeretnék az ünnepet boldoggá és békessé tenni. Ehhez kell az áldás... A tanítványok is hasonlóra vágytak, de most mégis félelem járja át szívüket. Miért is? Azért, amiért mi sem tudjuk teljesen szabaddá tenni életünket az elvárásoktól. Ha túl vagyunk egy nehézségen, jön a következő. Ha túl vagyunk egy ünnepen, jön a következő... Most épp bőjtre készülünk, de mégis jó már húsvét felé tekinteni. Húsvét után pedig a cselekvő közösségbe lépni.

Fehérvásárnap Jézus ismét közénk lép, és kezét emeli felénk. Mit látunk rajta? „Egy ember halála után megállt a mennyország kapujában. Az angyal megkérte, hogy mutassa a kezét. Tiszta és hegek nélküli volt. »Hogyhogy nincsenek sebeid? Soha semmiről nem gondoltad, hogy érdemes érte harcolni?« – kérdezte az angyal.” (FERRERO 2012, 24. o.) Gyakran sebek, áldozat és fájdalom nélkül szeretnénk boldogulni. A Jézussal vállalt közösség nem tesz bennünket sebezhetetlenné, csak halhatatlanná. Ennek megértése nehéz. Szív és hit nélkül nem is megy... A kis herceg erre tudta a választ... Tamás elsőre nem. Csak akkor, amikor szemtől szemben ott állt előtte a zárt ajtó ellenére, és kezét nyújtotta. Mit kezdünk az ő kezével? „Egy kisfiút édesanyja egy listával boltba küldött. Pontos volt és figyelmes. A fűszeres, hogy megjutalmazza őt ezért, levett a polcról egy nagy cukros dobozt, és megkínálta. »Vegyél!« A megilletődött fiú kivett egy cukrot, mire a fűszeres bátorította: »Vegyél annyit, amennyi elfér a kezeden!« A fiú kerek szemével ránézett: »Ó, akkor vegyél Te!« »Miért?« »Mert a Te kezed nagyobb.«” (FERRERO 1998, 8. o.) Mikor meglátjuk az Úr kezét, akkor a sebeire vagy a nagyságára gondolunk?

A tanítványok a valóságos Feltámadott láttán megörültek. Ekkor ismét békességgel szól hozzájuk. Ezen a vasárnapon, ha van úrvacsorai istentisztelet és konfirmáció, többször is elhangzik ez a mondat: „Békesség néktek!” Nagy szükségünk van rá. Remélem, hogy addigra már szomszédunkban is elhallgatnak a fegyverek, és talán békesség lesz... Mert Воскресенье, vasárnap – azaz

oroszul: feltámadás. Jézus feltámadt, és erre bizonyítékul megmutatta kezeit. A napokban hozom el új személyigazolványomat – a régi lejárt. Az ujjlenyomatomat is rögzítették. Így tudom azonosítani magam... Jézus is azonosította magát. A tanítványok ezt felismerve megbékéltek. A velük együtt járó Mester immáron a Feltámadott is egyben. Húsvét után, de húsvéti hittel lehet Jézus kezét látni és fogni. Hogy ez valóságos, vagy csak érzés? Nem számít, fő, hogy higgyük el, mert akkor mégis valóságos.

Mikor gyermekeinket és unokáinkat járni tanítotjuk, akkor először felállnak, majd kapaszkodva mennek, majd kézen fogva is, ha bennünket figyelnek, minket látnak. Gyakorlatilag tudnak járni, de mikor elengedjük a kezüket, rögtön leülnek. Nem hiszik el, hogy tudnak járni. Érdemes becsapni őket. Kezükbé egy-egy kedves játékot kell adni, és abba kapaszkodva simán fognak menni. Húsvét után nem csak Emmaus felé megy velünk Jézus. Fogja kezünket, és békességgel biztat, utat mutat és szeretettel vezet. Gyülekezeteinkben, családjainkban, munkánkban és hazánkban egyaránt erre törekedhetünk, hiszen Krisztus által mi magunk is lehetünk az ő kezei, és szemünkben tükröződhet az ő tekintete.

Látni és látszódni, tervezni és tenni. Lelkész szolgálatunk fontos elemei ezek, melyek ebben az igében is megtalálhatóak. Jézus a Lélek által Isten országát tárja a tanítványok elé, akik hálások vagy éppen rémültek, de a kételkedés és a kishitűség János evangéliumára nem jellemző. Azonban jellemző rá az az egyéni szemlélet, amely őt a legidősebb kort megért és sasszemű apostolnak őrizte. Az ő látását a Lélek formálta, hogy ezáltal mi is tanítványokká legyünk, hitben járva és szeretetben cselekedve.

Javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Ézs 40,25–31; ApCsel 3,12–19; 1Pt 2,2; 1Jn 5,4–10

Énekek

EÉ 361; 364; 369; 393; 219

Ahol liturgiai használatban van alba, ott ennek a jelentéséről, üzenetéről is lehet szólni.

Illusztrációk

GONDOLATOK

„Az emberek nem azt látják, ami ténylegesen van, hanem aminek a látására tanították őket.” „Szemünk kinyílása egy életen keresztül tarthat. A látás egy pillanat műve.”

Anthony de Mello (1931–1987) indiai származású amerikai jezsuita szerzetes és pszichoterapeuta

„A szem olyan kéz, amelyet soha életében meg nem mos az ember, így az a piszkos szokása támad, hogy mindent megfogdos. Ezt nem lehet megakadályozni.”

Robert Musil (1880–1942) osztrák író, esszéíró, matematikus, filozófus és színikritikus

Ha jó barátokkal több autóval utazunk, és van nálunk walkie-talkie, akkor előfordul, hogy beláthatatlan kanyarban is előzünk, mert az elől haladó visszaigazolja: tiszta az út... Over, mert nem látásban, de hitben járunk...

Felhasznált irodalom

APOSTOL Imre. *János evangéliuma. A Trans Word Radióban elhangzott igehirdetések.* Evangéliumi Kiadó, Budapest.

BLOOM, Edwin A. 1997. János evangéliuma. In: John F. Walvoord – Roy B. Zuck: *1Thesszalónika – Jelenések.* Ford. Köves Gábor. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 8.)

BOLYKI János 2001. „*Igaz tanúvallomás*”. *Kommentár János evangéliumához.* Osiris Kiadó, Budapest. (Kommentárok a Szentíráshoz.)

FERRERO, Bruno 2012. *A csillagokat éjjel látod.* Ford. Nagy Brigitta. Don Bosco Kiadó, Budapest.

FERRERO, Bruno 1998. *Körök a vízen.* Ford. Szőke János. Don Bosco Kiadó, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása.* Szerzői kiadás, Sopron.

MELLO, Anthony de 2002. *Abszurd egypercesek.* Ford. Török Péter. Korda Kiadó, Kecskemét.

MOLNÁR V. József 1998. *Kalendárium. Az esztendő körének szokásrendszere.* Örökség Könyvműhely, Budapest.

SCHNACKENBURG, Rudolf 1982. *Das Johannes-evangelium.* Herder, Freiburg. (Herders theologischer Kommentar.)

SZATHMÁRY Sándor 1995. *Bibliaismeret.* 2. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

■ STERMECZKI ANDRÁS

Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)

► Ez 34,10–16.31

Vágyak és ígérek

A vasárnap jellege

Misericordia Domini – így hangzik a vasárnap régi egyházi neve, melyet az introitus 33. zsoltár 5b verséből kapott: „Az Úr *irgalma* (betölti a földet).” Méltán nevezi egyházi hagyományunk ezt a napot a jó pásztor vasárnapjának is (JÁNOSSY

2008, 35. o.), hiszen ezen a napon csendül fel az óegyházi evangéliumból (Jn 10,11–16) Megváltónk kinyilatkoztatása: „*Én vagyok a jó pásztor.*” Ez az alkalom a második állomása annak az ötven napból álló időszaknak, amely átvezet pünkösd ünnepéhez, amelynek kiemelkedő alkalma a mennybemenetel ünnepe, hat vasárnapja

pedig: Quasi modo geniti, Misericordia Domini, Jubilate, Cantate, Rogate, Exaudi. Ezekben a hetekben bontakoznak ki Krisztus halál feletti diadalmának hétköznapi életünkre ható legfontosabb következményei.

Amit a textusról tudni kell

Exegetikai megjegyzések

Ezékiel úgy mutatkozik be, mint a fogság prófétaja (1,1–3). A deportáltak első hullámával került Babilóniába, az először fogságba hurcolt körülbelül tízezer emberrel (előkelőségek, mesteremberekkel, papi személyekkel stb.). Igehirdetéseit több mint húsz évet ívelnek át.

Szakaszunkban különös hangsúllyal kerül elő Isten személyes cselekvése bárányai ügyében: „majd én magam” (11. vers), „Én legeltetem” (15. vers), „én keresek nekik pihenőhelyet”. Ennek a hangsúlyosan személyes cselekvésnek az értelme az előzményekkel együtt érthető csak igazán. Perikópánk ugyanis szinte antitézise a 34. fejezet 1–10. versében megjelenő üzenetnek, ahol Isten az igaz és szükséges cselekedetek hiányát rója fel a pásztoroknak: „Jaj Izráel pásztorainak, akik magukat legeltették! [...] A gyengét nem erősítettétek, a beteget nem gyógyítottátok, a sérültet nem kötöttétek be, az eltévedtet nem tereltétek vissza, és az elvesztettet nem kerestétek meg, hanem erőszakosan és kegyetlenül uralkodtatok rajtuk. Szétszóródtak, mint akiknek nincs pásztoruk, mindenféle mezei vad eledele lettek, úgy szétszóródtak.” (34,2–5) Mindezekkel szemben ígéri hűséges pásztori cselekedeteit az Úr: „...úgy legeltetem őket, ahogy kell.” (16. vers)

Mielőtt azonban azt gondolnánk, hogy csak pásztorok között kell rendet raknia Isten igazságának, a folytatásból kiderül, hogy erre a megtisztító munkára a nyájon belül is szükség van: „De köztetek is igazságot tesztek, juhaim – így szól az én Uram, az Úr –, bárány és bárány között, kosok és bakok között.” (17. vers)

A perikópa megértése

Pásztorok és a Pásztor

Az ószövetségi szóhasználatban olykor pásztor-ként jelennek meg a nép vezetői, királya, de a lelki vezetőkre is kiterjed a megnevezés. Néhány példa: 4Móz 27,16–17-ben, ahol Mózes imádsága kapcsán Józsué jelenik meg így. „Az legyen előttük jártukban-keltükben, vezesse harcba és vezesse haza őket, hogy ne legyen az Úr közössége olyan, mint a juhok, melyeknek nincsen pásztor.” Dávidot is így szólítják meg a segítségét kérő törzsek képviselői: „Azelőtt is, amikor Saul volt a királyunk, te vezetted harcba és hoztad vissza Izráelt, és ezt mondta neked az Úr: Te leszel népemnek, Izráelnek a pásztor, te leszel Izráel fejedelme.” (2Sám 5,2)

Igehelyünkben az Úr maga mutatkozik be mint pásztor. Az ő pásztorként való jellemzése visszamegy egészen a nomád életet élő ősatyák idejére. 1Móz végén kerül elő talán először, ahol az élettől búcsúzó Jákób megáldja fiait. Itt hangzik el a Józsefnek szóló szavak között: „...hisz Jákób Erőssége tartja a kezét, Izráel pásztor, kösziklája, atyád Istene, aki megsegít téged, a Mindenható...” (1Móz 49,24b–25a) Legemlékezetesebb helye pedig a 23. zsoltár: „Az Úr az én pásztorom...”

Egyébként a fogság korának Babilóniájától sem volt idegen az „istenség” pásztorként való ábrázolása. Maradtak hátra olyan akkád nevek, amelyek erre utalnak, és jelentésük így fordítható: „Shamash az én pásztorom” vagy „Marduk legeltet engem”.¹ Az élő Isten és bálványistenek pásztor volta közötti különbség igazán talán az Újszövetségben, Jézus Urunk szavaiban és tetteiben válik világossá: „A jó pásztor életét adja a juhokért.” (Jn 10,11) Ez páratlan! Nincs még egy ilyen pásztor, aki ezt megtenné az övéiért!

¹ NIV Cultural Backgrounds Study Bible – notes Ezk 34,12 (NIV CBSB Application – 2025 HarperCollins Version 1.07.324).

Az ígélet beteljesedése

A szakaszban megjelenő hazatérésről szóló ígélet a fogságból való szabadulásban csak részben teljesedett be. Hogy Isten pásztori tervei mennyire radikálisan új utakat tartogatnak, az talán a 36. fejezetben mutatkozik meg igazán (24–28.), ahol az új élet ígéleténél, az „új szív” és „új lélek” kapcsán már a megváltás műve és pünkösöd sejlik fel.

Újszövetségi központi hitünk, amely azt keresi, ami Krisztushoz űz, hajt bennünket, rögtön felismeri e szakaszban a magát János evangéliumában jó pásztorként kinyilatkoztató Jézust. Nemcsak megváltónk Jn 10-ben többször felcsendülő mondata és nemcsak az elveszett bárány példázata, vagy hogy tanítványi körét „kicsiny nyájnak” nevezte (Lk 12,32), de számos tettének vezérelve jelenik meg ezekben a szavakban: *„Az elvesztet megkeresem, az eltévedtet visszaterelem, a sérültet bekötözöm, a gyengét erősítem, a kövérré és az erőstre vigyázok; úgy legeltetem őket, ahogy kell.”* (34,16)

Érdekes párhuzam még, hogy Jézus földi küldetésének végén Izrael az ezékieli korszakra emlékeztető, pásztor nélküli társadalmi, történelmi helyzetben élt. Ekkor bukott meg Rómában Seianus konzul, Pilátus egyik támogatója. Pilátus, Kajafás és Heródes Agrippa lázasan igyekezett menteni saját pozícióját (BOLYKI 2001, 274. o.). Minden fontosabb volt a kijelölt pásztoroknak, mint saját nyájuk valódi vezetése. Ebben a helyzetben ér célba a régi ígélet, és szólal meg a kinyilatkoztatás: *„Én vagyok a jó pásztor.”*

Ígehirdetési vázlat

Pásztor utáni vágy

Nagyon mélyről feltörő vágya modern társadalmainknak a biztos, hiteles, megbízható hang utáni vágy. Az iránymutatásra, a kiszámítható gondoskodásra, a cél ismeretére irányuló vágy. Úgy is mondhatnánk: jó pásztorra vágyódik a modern lélek is.

Ezékiel korszakának vágya

Ugyanez a vágy hatotta át a fogságban várakozó, rossz pásztorai által elhagyott ószövetségi népet is. A szétszéledt, elrabolt nyáját vigasztalta először ez a gyönyörű prófécia, ahol Isten maga lép elő pásztorként. Jó hír, azaz evangélium az Ószövetség mélyén: van valaki, aki számontartja őket, aki ismer jó legelőt, aki látja a gyenge bárányt és az erős kost is. Akinek gondja van a nyájra, és jó terve van népével: lesz még szabadulás Babilon markából, lesz még visszatérés a régi hegyekhez, lesz még nyugalma és biztonsága Isten nyájának. Ugyanakkor az Úr felragyogtatja igazságát is, hiszen számonkéri a rossz pásztorok hűtlenségét is, és nem hagyja szó nélkül a nyáj tagjainak egy mással szemben elkövetett vétkeit sem.

Az ígélet beteljesül

Istenünk ószövetségi kijelentését olvasva meg elevenedhet bennünk számtalan újszövetségi történet, ahol Jézusra mint pásztorra ismerünk rá. Szinte sorról sorra haladva rajzolódik ki a Krisztus-portré, ahogy olvassuk az ezékieli próféciát:

„Az elvesztet megkeresem.” Egy samáriai város mellett talált rá az egyik elveszett bárányára, a samáriai asszonyra, aki teljesen irányt vesztett, és egyedül maradt, társaitól kiközösítve, szomjazó szívvel. Jézus szavai beszélgetésük végén – *„Én vagyok az...”* – mintha a pásztor vigasztaló szava lenne, ahogy rátalál bárányára.

„Az eltévedtet visszaterelem.” Azt hiszem, ezzel a lelkiüettel állt oda a Feltámadott a Damaszkusz felé nyargaló Saul elé, hogy egy Isten régi szavát ismerő, de azt félreértő, rossz irányba vágató, tehetséges, de eltévedt bárányát visszafordítsa.

„A sérültet bekötözöm.” Nemcsak testi gyógyulások tucatjai juthatnak eszünkbe ezeket a szavakat olvasva, hanem a lelki sérülései miatt földi poklot megjárt Magdalai Mária, akiből hét ördögöt űzött ki Megváltónk, hogy aztán egyik oszlopos tanítványává tegye.

„A gyengét megerősítem.” Tamás körvonala-zódhat emlékezetünkben, aki a feltámadástör-

ténetek legerőtlenebb hitű tanítványaként mutatkozik meg. Ahogy visszatér a Mester abba a jeruzsálemi felső szobába, és ahogy ráköszönt Tamásra, mintha lehajolna hozzá, és ezzel megerősítené.

„A kövérré és az erőstre vigyázok.” Azt hiszem, erőtől majd kicsattanó tagjai voltak a tanítványi körnek Zebedeus fiai. Olyan hevesen mentek előre, hogy készek voltak felöklelni másokat is. Volt úgy, hogy Jézus kénytelen volt a pásztor határt is szabó, dorgáló erejét is használni, hogy vigyázzon rájuk is: „...nem tudjátok, milyen lélek van bennetek.” (Lk 9,55)

Van Pásztorunk

Húsvét utáni életünk egyik nagy reménysége ez: van élő, a halál felett is győztes Pásztorunk, igazságos és irgalmas Gazdánk! Nem kell, hogy sodródjunk, nem kell, hogy a homályosan látott holnap miatt felemésszen az aggodalom, nem kell, hogy a ránk leselkedő sokféle veszély, mint utánunk sóvárgó farkasok, lebénítson minket. „Még ha a halál árnyéka völgyében járunk is”, tudhatjuk, hogy jó irányba vezet az, aki azt ígérte: „*Én vagyok a jó pásztor. A jó pásztor életét adja a juhokért.*” Bízhatunk benne, hogy bármelyik is vagyunk, a felsorolásban nekünk szól a biztatás: „*Az elvesztettet megkeresem, az eltévedtet visszatevelem, a sérültet bekötözöm, a gyengét erősítem, a kövérré és az erőstre vigyázok; úgy legeltetem őket, ahogy kell.*”

További javaslatok az istentisztelethez

További párhuzamos helyek lehetnek még Mt 9,36–38, amely a pásztor nélküli nyáj nyomorúságát megszánó Főpásztor gondoskodó szeretetét hirdeti. Zsid 13,20–21 pedig a halál felett is győztes

pásztorhoz való tartozás békességével áld. Kísérhetik istentiszteletünket az *Evangélikus énekeskönyv* 102., 334., 261. énekei. Önálló imádságként jelenhet meg a 23. zsoltár.

Illusztrációk

Tipikus városi elképzelés az, amely a pásztor munkáját csupán kedélyes, romantikus nyugalomként képzei. Jőmagam is így voltam ezzel addig, amíg segédlelkész koromban végre egész közlelől láthattam egy pásztor munkáiban: egy sérült bárány lábát akarta megszabadítani egy tövistől, ezért átölelve lefogta az állatot, hogy hozzáférjen a sérüléshez. Szegény bárány azonban – nem értve, miről van szó – teljes erejével szabadulni akart, és kétségbeesett bégetés közepette rugdosott, feszengett. Megdöbbenő volt látni a pásztor elszánt arcát, ahogy nyaki verőere majd kiszakadt, minden izma megfeszült, és ömlött róla a verejték, miközben menteni próbálta báránykáját...

Keresztény őseink is a pásztor alakjában ragadták meg Urunk szívének lényegét. Állítólag az egyik legkorábbi Jézus-ábrázolás a keresztény művészettörténetben éppen így, pásztorként mutatja őt egy katakombai falán (Callixtus): római mintára szakáll nélkül és rövid hajjal, de ő, a jó pásztor látszik, ahogy nyakában egy báránnyal, kezében egy vizeskorsóval vezeti nyáját...

Felhasznált irodalom

- BOLYKI János 2001. *Igaz tanúvallomás. Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest.
JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkeszek Községe, Veszprém.

■ SEFCSIK ZOLTÁN

Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)

► 1Móz 1,1–4(5–25)26–31; 2,1–4a

A teremtés öröme – világosság, kegyelem és megváltás

A vasárnap jellege

Húsvét utáni harmadik vasárnap, Jubilate vasárnapja az öröm témáját állítja a középpontba. Az ünnep elnevezése a 66. zsoltár első verséből ered: „*Örvendj, egész föld, az Istennek!*” Az egyházi év ezen időszaka a feltámadt Krisztus dicséretéről és a megváltás utáni örömről szól, amely túlmutat minden földi körülményen. Jubilate vasárnap a húsvéti öröm folytonosságát hangsúlyozza, amely Isten teremtő munkájával is összekapcsolódik. Ez az öröm az, amit soha nem szabad elfelejtenünk, ezért újra és újra vissza kell tekintenünk arra a tökéletes világra, amelyet Isten alkotott, és amelyet mi magunk emberi mivoltunkból, szabad akaratunkból fakadóan a romlásba taszítottunk. Húsvét után ez a romlottság elhalványodni látszik abban a reménységben, amelyet Krisztus feltámadása tesz teljessé rajtunk, még akkor is, ha ezt a reménységet a jövőben fogjuk csak megtapasztalni. Ez a jövő viszont a tökéletes teremtés helyreállításakor lesz részünk. A teremtéstörténet éppen ennek a reménységnek és ennek a jövőnek ad szilárd alapot azzal, hogy hálaadással és örömmel tekinthetünk vissza mindarra, amit Isten által teremtett mivoltunkból kaphatunk.

Az ünnep kialakulása az egyháztörténetben is megfigyelhető. Az ókeresztény egyházban a húsvéti időszak folyamatos örömteli ünneplést jelentett, amely a negyvennapos böjt után a feltámadás örömeiben való elmélyülést szolgálta. Jubilate vasárnapja kifejezetten arra irányítja a figyelmet, hogy a teremtés és a megváltás összetartozik, hiszen Isten világot teremtő és újjáteremtő munkája egyaránt megjelenik benne. A reformáció korában Luther Márton is hangsúlyozta, hogy a természet szépsége és rendje Isten teremtő jószágának bizonyossága (WA 24: 67).

A textusról

1Móz 1,1–2,4a a Biblia nyitánya, hitvallás arról az Istenről, aki a világot szépnek és jónak teremtette. A történet nyitó szavai arra utalnak, hogy Isten mindennek a kezdetén a semmiből teremtette a világot. Az elbeszélésben Isten az egyes napokon végrehajtott teremtő munkája után jónak mondja az alkotását, a hatodik napon pedig a mű elkészülte után „igen jónak” (1Móz 1,31). Mindezekből kifolyólag ez a textus az öröm és a hála teológiájának egyik alapja: a világ Isten szeretetéből létezik, és minden, amit alkotott, jónak teremtett. Az efelett érzett és megélt öröm Jubilate vasárnapjának alapja. Ez az az öröm, amely az evangéliumi lektióban (Jn 16,16–23a) is megjelenik, amelyet a Krisztus által teremtett és általa megváltott, majd újjáteremtett világban érzünk, éreztünk és érezni fogunk, ha őbenne maradunk.

Ha a szöveg szerkezetére tekintünk, láthatjuk, hogy az ismétlődő „*És mondta Isten...*” formula (1Móz 1,3; 1,6; 1,9; stb.) a teremtő ige erejére mutat rá. Az elbeszélés hétnapos szerkezete nem pusztán időrendi sorrendet követ, hanem teológiai jelentőséggel bír: a teremtés rendje egyben az emberi élet isteni rendjét is kifejezi (RAD 1972, 45. o.).

A kortörténeti háttér szerint a szöveg a babiloni fogság idején nyerte el végleges formáját, és válaszként is szolgált a babiloni *Enúma elis* mítosszal szemben, amelyben a világ káoszából és istenek közötti harcból jött létre. Ezzel szemben a Biblia teremtéstörténete rendezett, céllal teremtett világképet mutat be, amelyben Isten szuverén alkotóként jelenik meg (WESTERMANN 1984, 102–105. o.).

A Biblia visszatérő motívuma jelenik meg a teremtéstörténetben: Isten fényt hoz a sötétségbe. A történet elején a fizikai világ megteremté-

sét és átformálását láthatjuk, amint a fény megjelenik a sötétségben. Természetesen a történet nem természettudományos leírás, mégis a tudományban jártasabbak olykor szeretnek párhuzamokat vonni korunk tudományos elméletei és a Biblia leírásai között. Ahogyan az univerzum létrejöttének elmélete a sötétben hirtelen szétterjedő fényről beszél, úgy a teremtéstörténetben is előbb egy sötét világot képzelünk el, amelyet Isten szavára átjár a világosság. A világosság azonban nemcsak fizikai értelemben véve van jelen a történetben. János evangéliuma elején Krisztusról mint az Igéről olvasunk, aki által lett minden, aki fényt hoz sötét világunkba, ahol sötét gondolatok, cselekedetek próbálják meg eltakarni a lelki szemeink elöl ezt a világosságot. Ő az a fény, aki a homályba borult világunkban megmutatja a világosságot, azt, ahol a bűn sötétségéből Isten világosságába léphetünk, ahol öröm, békesség és reménység vár örökké. (Jézus Biblia, 4. o. [1Móz 1,3])

A leírásban nem kell keresnünk semmilyen tudományos magyarázatot, mert ha így teszünk, hamar tévútra kerülünk. Nem találunk a leírásban semmilyen utalást arra, hogy mi volt a módja a teremtésnek, egyedül annyit olvasunk, hogy Isten szava elég volt hozzá. A Biblia nyitánya azonban két fontos dolgot elmond nekünk:

1. A teremtés Isten műve.
2. A teremtett világ jó.

Ez a tökéletes világ keretezi a Bibliát, indít el bennünket arra az útra, amelyen a teremtés tökéletessége előbb megromlik, szétbomlanak az összetartozó dolgok, majd újra összeállnak Krisztus megváltó munkájában és a teremtés helyreállításában az idők végén (Magyarázatos Biblia, 4. o.).

A perikópa megértése

A világ alapvetően Isten szeretetéből és jóságából született, nem pedig káoszból vagy véletlenből. Az isteni rend a teremtett világ harmóniáját jelenti, ahol minden létezőnek megvan a maga helye és

szerepe. Bár a bűneset következményeként a világban megjelent a romlás és a szenvedés, a jóság nem veszett el teljesen, hiszen még a legnagyobb rossz közepette is volt legalább egy apró jóság (lásd Nőé és az özönvíz). Isten nem hagyta magára a világot, hanem továbbra is fenntartja, és gondoskodik róla. Ez a rend azonban nem pusztán fizikai vagy természeti törvényekben nyilvánul meg. Isten akarata az, hogy az ember és az egész teremtés a jó útján, a keskeny úton járjon.

A teremtés nem csupán egyszeri, hanem folyamatos isteni munka, amely a megváltásban teljesedik ki. Az ember bűnbeesése nem jelentette a teremtett világ végleges bukását, mert Isten Jézus Krisztusban megváltást hozott. Ahogy Pál apostol írja: „*Ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.*” (2Kor 5,17) Ez azt fejezi ki, hogy Krisztus által nemcsak az ember nyerhet új életet már a földi életében, hanem az újjáteremtésben a világ egészére is hatással lesz.

A megváltás tehát nem elszigetelt esemény, hanem egy új teremtési folyamat része, amelyben Isten helyreállítja a bűn miatt megtört kapcsolatokat.

A teremtésben az ember különleges helyet kapott: Isten saját képmására alkotta meg, és rábízta a világot. Az ember feladata kettős: Művelje a teremtett világot, vagyis alkotó módon vegyen részt benne, fejlessze és tartsa fenn azt. Őrizze, vigyázzon rá, védje meg a pusztulástól és kizsákmányolástól.

Ez a felelősség ma különösen időszerű, hiszen az emberiség gyakran inkább uralkodóként, semmint gondviselőként bánik a természettel. Az isteni szándék azonban az, hogy az ember harmóniában éljen a teremtéssel, és felelősséggel kezelje annak erőforrásait, tiszteletben tartva Isten eredeti tervét. Ez persze sokszor csak légből kapott álomnak tűnik, és mondhatjuk, hogy Krisztus eljövetelkor majd úgyis részünk lesz az új teremtésben, de Isten nem mondja nekünk azt, hogy hagyjuk ezt a világot, mert majd úgyis eljön az a nap. Miért is mondaná, hiszen ebben a világban van dolgunk, itt van szolgálatunk, itt adhatjuk át másoknak is azt a fényt, amelyet tőle kapunk.

Igehirdetési vázlat

Bevezetés: A teremtés csodája és az öröm forrása

Érdemes egy személyes élményt megosztani a teremtett világ szépségéről. Rávilágítani arra, hogy a világ szépsége nem véletlen, hanem Isten tudatos teremtménye és az örömünk forrása: hiszen ha felismerjük, hogy a világ jónak lett teremtve, ez hálára és örömmre indít bennünket. Ahogyan Krisztus feltámadásának öröme nem a külső körülményektől függ, úgy a teremtés öröme is független a világban tapasztalható nehézségektől.

A teremtés rendje: Isten összhangba hozza a káoszt

Isten a teremtés során a káoszból rendet hoz létre. A teremtés története nem csupán múltbeli esemény, hanem azt mutatja, hogy Isten ma is képes rendet teremteni életünk zűrzavarában.

A világban tapasztalható felfordulás (természeti katasztrófák, háborúk, személyes nehézségek) nem Isten eredeti akaratából fakadnak, hanem a bűn következményei, amely elhatalmasodott ezen a világon.

A teremtés jósága: Isten alkotásai és kegyelmének ajándéka
Isten minden teremtménye jó és értékes, mert az ő szeretetéből fakad.

Az ember méltósága különleges helyet foglal el a teremtésben. Ennek a méltóságnak a megbecsülése azt jelenti, hogy tisztelettel és szeretettel fordulunk embertársaink felé, függetlenül származásuktól, társadalmi helyzetüktől vagy bármely más tényezőtől.

Az öröm forrása: Isten állhatatos szeretete

A valódi öröm nem a külső körülményeken múlik, hanem azon, hogy felismerjük: Isten velünk van, és szeret minket. A zsoltáros is erre bátorít minket: „Örvendj, egész föld, az Istennek!”

Mindezt pedig Jézus Krisztus megváltó munkájában csúcsonodik ki, azáltal, hogy Isten nem hagyja magára a világot, hanem szeretetével fenntartja és újjáteremti azt. „Ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.” (2Kor 5,17)

Záró gondolatok: az öröm és hála életformája

Hogyan lehet a teremtés örömét a hétköznapiakban megélni? Mit jelent hálásnak lenni a teremtett világért? Milyen felelősséget hordozunk, hogy Isten alkotását megőrizzük és gondozzuk? Élünk hálával és örömmel, hogy tükrözzük Isten teremtő szeretetét a világban.

További javaslatok

Lekciók

Jn 16,16–23a; 1Pt 2,11–20

Ének

EÉ 49 (Dicsérjétek az Urat)

Illusztrációk

GONDOLATOK

„A csillagok Isten ujjlenyomatai. A Nap csak egy parányi része az ő ragyogásának. A hold arra emlékeztet minket, hogy ő nem alszik éjszaka. Az űr tágassága az ő bölcsességének végtelenségét hirdeti, míg a homokkavics az ő alaposágát jelzi a legapróbb részletekkel kapcsolatban. Az oroszán az ő rettenthetetlenségére, a medve az ő erejére, a sólyom az ő éleslátására utal. És mégis, ezek Isten mindenhatóságának és mindenütt jelenlétének csak egy falatját birtokolják. Minden fa az ég felé mutat, minden madárnak énekelni való dala van, még a szél is minden pillanatban valamilyen irányba tart. Nincs semmi kaotikus a mi gyönyörűen megtervezett világunkban. Minden teremtésnek üzenete van. Azt üzeni: »Figyeljetek, van egy Istenünk. Van Isten!«» (Brent D. Earles)¹

„Kit idéznél a világűrben?

1968 karácsonyán az Apollo 8 három űrhajósa megkerülte a Holdat, és hazafelé tartott. Hirtelen

¹ <https://sermoncentral.com/sermon-illustrations/100874/creation-shows-the-glory-of-god-by-dr-larry-petton>.

a Hold horizontja fölött feltűnt a kék-fehér Föld, amelyet a Nap csillogó fénye koszorúzott meg az űr fekete ürességével szemben. Ezek a tudományban és technológiában képzett, kifinomult emberek nem ejtették ki Einstein nevét. Még a költőkhöz, a lírikusokhoz vagy a drámaírókhoz sem fordultak. Csak egyetlen dolog tudta megragadni ennek a csodálatos megfigyelésnek a félelmetes izalmát. Milliók hallották a hangot az űrből, ahogy az űrhajós felolvasta: »Kezdetben teremtette Isten.« (Joseph McGaha prédikáció-jából: Valami a semmiből, 2009. aug. 12.)²

² <https://sermoncentral.com/sermon-illustrations/74684/who-would-you-quote-in-outer-by-sermon-central>.

Felhasznált irodalom

- BONHOEFFER, Dietrich 1933. *Schöpfung und Fall. Theologische Auslegung von Genesis 1–3*. Christian Kaiser Verlag, München. (45–50. o.)
- BRUEGGEMANN, Walter 2003. *Genesis*. Westminster John Knox Press. (78–82. o.) (Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching.)
- Jézus Biblia. Harmat Kiadó, Budapest, 2019.
- LUTHER, Martin: *Predigten über die Schöpfung (1535)*. (WA 24. kötet.)
- Magyarázatos Biblia. Harmat–Veritas, Budapest, 2014.
- RAD, Gerhard von 1972. *Genesis. A Commentary*. Westminster Press, Philadelphia. (Old Testament Library.)
- WESTERMANN, Claus 1984. *Genesis 1–11. A Commentary*. Augsburg Publishing House, Minneapolis.

■ FELEGYI-NÉMETH MIHÁLY

Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)

► Ézs 12,1–6

Önként dalolva...

A vasárnap jellege

A húsvéti ünnepkörben járva élvezzük a feltámasztás eseményének és ünnepének számos ajándékát. Ezekben a hetekben kibomlik minden, amit egyetlen ünnepen elmondani nem lehet. Ezért vasárnapról vasárnapra tovább közeledünk húsvét misztériumához, és számba vesszük annak következményeit. Most a negyedik ilyen állomásra érkezünk, Cantate vasárnapjára. A mottó sokat elárul a lényegből: Csodálatosan cselekedett: énekeljete! A névadó zsoltár támasztja alá, hogy az éneklés „csupán” következmény. Aki felfogja vagy megérzi húsvét örömét, az nem tud hallgatni. Annak a szívéből – no persze hallhatóan – ének fakad. Nem a saját nótáját fújja, hanem Isten dicséretét.

Jánossy Lajos megfogalmazása kerek egész: „A mennybemenetel ünnepe felé tartó tanítványgyülekezet igazi keresztény öröme megmaradásá-

nak az alapját – az Úr tulajdon igéjével – az ő eltávozásában és a Szentlélek elküldésében adja meg az ősi evangélium (Jn 16,5–15).” (JÁNOSY 1944, 36–37. o.)

A vasárnap eredetileg nem az egyházzene tematikus vasárnapja volt, hiszen az introituszsoltáron túl más nem szólt a zenéről.¹ A protestáns világban később „rakódott rá” ez a karakter. Ez arra figyelmeztet minket, hogy ne tévesszük szem elől az eredeti mondanivalót: a húsvéti hitből felszabadult istendicséret következik.

Amit a textusról tudni kell

Ézsaiás próféta könyve kiemelkedik az Ószövetség könyvei közül, hiszen korábban aktuális mondanivalójával és eszkatologikus üzenetével nemcsak a

¹ A katolikus egyházban az egyházzene ünnepe: Szent Cecília napja.

zsidóság számára jelentett sokat, hanem a kereszténységnek is. Különös tekintettel az Isten szolgájáról szóló énekekre, jövődölésekre, hiszen azokat az egyház közvetlenül Krisztusra értelmezhetette.

Textusunk szerzője a déli országrész első író-prófétája, akinek szolgálata Kr. e. 736 és 701 közé tehető. E korban zajlott III. Tiglat-Pileser birodalmának megerősödése, a szír-efraimi háború, Izrael elfoglalása és az Újasszír Birodalomhoz csatolása, majd lázadások sora. Ézsaiás átélte az asszír hatalom árnyékában zajló nehéz korszakot, s a diktatúra árnyékában és lelki válságban lévő ország számára prófétált, soha nem adva fel a reményt (BRIGHT 1977, 275–277. o.). A nehéz külpolitikai helyzet ellenére Júda számára ez egy gazdaságilag fellendülést hozó időszak, de egyben a szociális olló szétnyílásának is a korszaka volt. A könyv – mint legnépszerűbb prófétai irat – folyamatos használatban volt Ézsaiás kora után is úgy, hogy olvasásában és aktualizálásában hangsúlyeltolódások voltak, s mindezt még színezte a későbbi betoldások sora is (KUSTÁR 2004, 243–253. o.).

Ebben a helyzetben szólal meg a hálaadó ének a 12. fejezetben. Az előző fejezet a jól ismert messiási jövődölés arról, hogy békét hoz a földre. Ezt egészíti ki a vágyva várt ígélet, hogy ti. az Úr összegyűjti a szétszórt népet. Az új korszak hálaadásra és örömeinkre készíti a népet. A fejezet joggal nevezhető hálaadó zsoltárnak. A szöveg „életközeli” módon fogalmazza meg Isten nagyságát, vigasztaló, szabadító, nagy dolgokat végrehajtó tetteit, amelyek éneklésre indítják a megszabadított népet. Mindezt jóságából, irgalmából cselekszi, „*mert bár haragudtál rám, elmúlt a haragod, és megvigasztaltál*”.

Az első tizenkét fejezet a nagy, többszerzős kötet első kisebb egysége, ahol az ítélethirdetést üdvösség hirdetés egészíti ki. Az összefüggést a fogság utáni redakció alakította ki (RÓZSA 1996, 94. o.). Ennek a szakasznak a vége és kiteljesedése a hálaadó ének. A szakasz záró zsoltár mintegy felelet a gyülekezet (»Sion lakója«) részéről az első tizenegy fejezet próféciaira (CZANIK 1983, 193. o.). Ez

a gyönyörű szerkesztés már előre mutat az Újszövetség gondolkodásmódjára, ahol az összes anyag a megszabadítást jelentő kereszt és a feltámadás evangéliuma szemszögéből rendeződik össze.

A perikópa megértése

Igénk a Cantate vasárnapi textusok különleges darabja, hiszen – szemben az evangéliummal vagy az epistolával – itt valóban az éneklésről van szó. Az éneklés azonban nem fogalom, hanem esemény, s ennek végiggondolásában segítenek a lekción, illetve az evangélium. „Ha a Cantate vasárnapi tradíciót akarjuk értelmezni, azt mondhatjuk: a textusok és a liturgia rámutat a szent muzsika titkára, mozgatórugójára: a megváltás bizonyosságára és az üdvösség örömére.” (Vö. HAFENSCHER 2010, 364. o.) Erre az – éneklésre indokot adó – igazi öröme utal az *Agenda* és a *Liturgikus könyv* megegyező kollektaimádsága: „Mindenható Isten, vezesd egyetértésre híveidet, hogy szeressük, amit parancsolsz, és kívánjuk, amit ígérsz, szívünk pedig annál találjon nyugalmat, akinél igazi öröme vannak, az Úr Jézus Krisztus által, aki veled és a Szentlélekkel Isten, él és uralkodik mindörökkön örökké.”

Alapigénk jól jelzi azt az egymásnak látszólag ellentmondó kettősséget, amely mindig Isten kegyelmére utal: „...*mert bár haragudtál rám, elmúlt haragod, és megvigasztaltál*.” (1. vers)

Igazi ószövetségi evangéliummal van dolgunk, hiszen nemcsak Isten elmúló haragjáról (megbékéléséről) és vigasztalásáról van szó, hanem szabadításáról, a félelem megszüntetéséről, Isten erejének örömteli megtapasztalásáról. S ha evangéliumról, akkor meg kell és lehet húzni a párhuzamokat Krisztus nagy tetteihez, szabadításához.

Mennybemenetel ünnepe előtt tíz nappal azt sem feledhetjük, hogy a búcsúzó Úr arra hívja tanítványait: tanúim lesznek. Az ézsaiási textus egésze erről a tanúskodásról szól. A tanítványi élet alapvető mandátuma ez: továbbadni, hirdetni Isten nagy tetteit (akár énekkel is).

Igehirdetési vázlat

Vázlatunk háttereként álljon itt néhány alapvető megjegyzés:

Karasszon István ószövetséges teológus megjegyzése figyelemre méltó: „Az Ószövetség nemcsak egy ókori nép életének dokumentuma, hanem mai közösségek kanonikus szövege is. Minden magyarázata szükségszerűen arra irányul, hogy élő közösségek újra elevenné tegyék a már leírt betűt.” (KARASSZON 2020, 161. o.) Nem egy ősi szöveg szépségeiben gyönyörködünk ezen a vasárnapon, hanem húsvét eleven titkát csodáljuk, Isten nagyságának, szabadításának öröme tölti el a szívünk, s ebből fakad énekünk.

Érdekes kísérlet lenne, ha néhány bevezető mondat után a prédikáció egész időtartama alatt a gyülekezettel egymás után énekeltenénk fantasztikus húsvéti énekeket. A bevezető pár mondat után négy-öt ilyen ének, majd egyszerűen azt mondanánk: Ámen. *Dicsőség neked, Istenünk* (216), *Győzelmet vettél* (388), *Krisztus feltámadt* (213), *Jézus él, én is vele* (223), *Jézusunk feltámadt* (220). Micsoda lendület, erő, lelkesedés, öröm, boldogság van ezekben az énekekben! Dicsérik a bűntől-haláltól megszabadító Urat. Éneklük az Úr nagy tetteit.

A felszabadult ember megszabadul a görcsös félelmeitől is, hiszen bizalom éled a szívében (BRUEGGEMANN 2012, 573–574. o.). Ahogy mai igénk is egy zsoltár, úgy a Zsoltárok könyvében bőven találunk párhuzamot: „*Istenben, akinek igéjét dicsérem, Istenben bízom, nem félek, ember mit árthat nekem?!*” (Zsolt 56,4.12) Itt, Ézsaiásnál: „*Íme, Isten az én szabadítóm, bízom és nem rettegek...*”

A felszabadult ember hitben megerősödik, és bátran folytatja: „...*erőm és énekem az Úr, megszabadított engem.*” Biztonságban élhetek. Ezért nem hallgathatok. Hirdetem szavammal, énekemmel, életemmel. Embereknek népeknek, nemzeteknek. Elmondom, és emlékeztetem őket.

Éneklünk – ez természetes emberi megnyilvánulási mód! Az ember éneklő ember (*Homo cantans*). Még akinek nincs „hallása”, az is dudorászik

olykor-olykor. Hát még az, akinek van „vallása” – mert akkor az ének természetes módon fakad a szívéből. A magyar nép akkor is énekel, ha bána, fájdalma volt – ezek voltak a kesergők; de akkor is énekel, ha öröme volt, ha jó kedv köszöntött be, vagy valami nagy jó érte. Érdemes népdalainkat ilyen szempontból is végignézni.

A mai dalok is ilyenek – akár csak hallgatjuk, akár mi magunk is énekeljük. Egy-egy melankolikus dallamot tömegek tudnak együtt énekelni. Egy-egy ikonikus slágert évtizedekig éneklünk. Egyik-másik olyan időtálló, hogy évtizedeken-évszázadokon át énekeljük és adjuk tovább. A liturgiában is vannak ilyen énekeink, hiszen a háromszor szent Istent zengő Sanctus, a megváltó születését bejelentő, Betlehem mezején felcsendülő angyali ének, a Gloria in excelsis vagy az Isten bárányát megéneklő Agnus Dei évezredek óta megmaradt – ha más-más dallammal énekeljük is. Az ember szíve érzéseit, hite titkait, reményteli vágyait énekkel fejezi ki. Amire a szók kevés, arra ott van az ének. Ha tele a szív és a lélek, akkor az énekben túlcsordul a bánat és az öröm. *Ezen a vasárnapon szóljunk úgy húsvétról, hogy túlcsorduljon minden érzés – Krisztus feltámadásáért, új életet hozó szeretetért.* Nagy dolgot tett velünk az Úr! A legnagyobbat!

Szolgálatom elején egy falusi gyülekezetben furcsán nézett rám a hittanosom. Férfit még csak akkor látott énekelni, amikor ittas volt. Józan ember szégyell énekelni. Én nem szégyellem. Ha csak nem vállalom fel, hogy Isten szeretetétől „megittasultam”. Tanítsuk, biztassuk, segítsük a gyülekezetet énekelni! Ez nem lényegtelen adaléka az istentiszteletnek, a keresztyény együttléteknak vagy a hívő életnek. A lényegéhez tartozik. Azért éneklünk, mert nem tudunk hallgatni – tele a szívünk Isten szeretetével (vagy a hiányaink arról beszélnek, hogy arra lenne szükségünk).

Bevezetés: Éneklésre hívunk

Énekeljete az Úrnak, mert csodálatosan cselekedett! Az evangélikusság mindig éneklő egy-

ház volt. Ez nem formai kérdés, hanem hitünk, kereszténységünk tartalmi kérdése.

Éneklő emberek vagyunk, éneklő emberek legyünk!

Ez Isten ajándéka. Már a szavak és a beszéd is az ember kiváltsága. Az éneklés még inkább. Éljük meg a gyülekezetben és egyéni hitéletünkben ezt a lehetőséget. (Itt tényleg meg lehetne énekelteni a gyülekezetet – állva, lendületesen...)

Húsvét dalra fakaszt!

Páratlan esemény. Nem hasonlítható sem a tavaszhoz, sem más megújuláshoz. Jézus feltámadása jele Isten megbékélésének, újjáteremtő akaratának és jóságának, a mulandóságban való vigasztalásának, ezerféle megköztözöttségünkben való szabadításának, életet fenntartó, kiteljesítő erejének. Elég ez ahhoz, hogy énekeljünk...

Közöttünk nagy az Úr!

Húsvét nem ünnep, hanem hitünk középpontja („nélküle semmit sem ér a hitetek”²). Ha így éljük meg, akkor a hétköznapiak is gyökeresen mássá válnak. Ahogy Scholz László fantasztikus éneke mondja: „Ügy ébredj minden reggelen, / Hogy életed húsvét legyen.” (EÉ 225) Igénk kicsengése éppen ez. „*Kiálts és ujjongj, Sion lakója, mert nagy közöttetek Izrael Szentje.*” (12,6) Húsvéti énekünk erről szól. Dúdolgassuk hazafele – az otthonainkig vezető úton, hogy az az örök otthon felé vezető út legyen. Közöttünk legyen naggyá a Jézus Krisztusban megismert Isten.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Biztatok, bátorítok arra, hogy az ige egyházában ezen a vasárnapon se sajnáljunk plusz egy percet arra, hogy mindkét lekiót felolvassuk. S bár

ezek a leckiók – úgy tűnik – messze vannak az ünnep témájától (Cantate), próbáljuk olyan megilletődöttséggel, pásztori hangon és lelkesen felolvasni, hogy majd az igehirdetésben ráérezzenek arra, hogy mi minden motiválja az énekünket!

Ének

Az ajánlott énekek az *Útmutatóban* és a *Liturgikus könyvben* az *Evangélikus énekeskönyv* 233. és 318. énekei, de javasolom, hogy a főének a 225-ös legyen, a kezdőének pedig vagy az ajánlott énekek egyike, vagy a 70-es: *Szálljon az ének*. Záróéneknek is lehet az ajánlottak közül a 318-as. Ez tartalmilag is szépen keretezné a liturgia „összművészeti alkotását”.

Imádságok

A kollektaimádságot ezen a vasárnapon különösen is ízlelgetve, figyelemfelkeltően hangsúlyozva lenne érdemes felolvasni (inkább elimádkozni...).

Figyelmébe ajánlom minden szolgálattelvőnek a *Liturgikus könyv* kyrie imádságát – amelyet adott esetben, ha Pröhle-agendát használnak, a bűnvaló imádság folytatásaként is lehetne imádkozni: „*Úr Jézus Krisztus, akinek dicsőségét gyermekek és csecsemők ajka is hirdeti, Uram, irgalmazz! Úr Jézus Krisztus, akit a mennyei seregek és az üdvözültek kara szüntelen énekszóval dicsőít, Krisztus, kegyelmezz! Úr Jézus Krisztus, aki híveid ajkára Szentlelkeddel adsz új éneket, Uram, irgalmazz!*”

Az istentiszteletet gazdagító liturgiai elemek

Az úrvacsora nagy hálaadó imádságában idecsengő lehet a praefatio betétmondata: „*Méltó és igaz [...] az Úr Jézus Krisztus által, akit a halálon aratott győzelméért új énekkel dicsőítünk. Ezért az angyalokkal, az üdvözültek mennyei seregével...*”

Illusztrációk

A rómaiak azt vallották, hogy *navigare necesse est*, azaz hajózni szükséges. Köztudott, hogy az ének-

² „*Ha pedig Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, de hiábavaló a ti hitetek is.*” (1Kor 15,14)

lés feszültséget old, gubancokat simít ki, s lelki egészségünket táplálja. Így elmondhatjuk, hogy *cantare necesse est* – azaz énekelni szükséges.

Luther énekszeretete közismert. Bár írásos nyomát ebben a formában nem ismerjük, mégis szállóigévé vált a reformátor mondata: „Énekelni ha szeretsz, nagyon boldog lehetsz, mert az ének égi jó.”

Bárdos Lajos zeneszerzőről, zenetudósról, zenepedagógusról jegyzik a következő történetet: Kisdi Pál cserkész társ, Bárdos sógora, építész-mérnök mondta: építészre mindig szükség van, mert házakat kell építeni. A pékmesterre szükség van, mert kenyeret kell sütni. De zenészre nincs szükség. Zene nélkül lehet élni. Bárdos válasza: Igazad van, Palikám. Zene nélkül lehet élni, de minek? (BRÜCKNER 2017, 329. o.)

Kodály hívja fel a figyelmünket énekeink közösségépítő szerepére: „Nem sokat ér, ha magunkban dalolunk, szebb, ha ketten összedalolnak. Aztán mind többen, százan, ezren, míg megszólal a nagy Harmónia, amiben mind egyik lehetünk. Akkor mondhatjuk majd csak igazán: Örvendjen az egész világ.”

Felhasznált irodalom

- BRIGHT, John 1977. *Izrael története*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- BRUEGGEMANN, Walter 2012. *Az Ószövetség teológiája*. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- BRÜCKNER Huba 2017. *Egyenes úton. Bárdos Lajos élete*. Bárdos Lajos Társaság,
- CZANIK Péter 1983. *Ézsaiás könyvének magyarázata. 1–12. fejezet*. Budapest–Utrecht.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény isz-tentizmus protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Szerzői kiadás, Sopron. (Új kiadás: Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém, 2008.)
- KARASSZON István 2020. *Az ószövetségi teológia történetéhez*. KRE–L'Harmattan, Budapest.
- KUSTÁR Zoltán 2004. *Ézsaiás próféta könyve*. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- RÓZSA Huba 1996. *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest.

■ HAFENSCHER KÁROLY

Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)

► 2Móz 32,7–14

Határtalan kegyelem

A vasárnap jellege

Vasárnapunk hidat képez húsvét és mennybemenetel ünnepe között. Jézus feltámadásának csodája utat nyit Isten és ember között. Ami felé Rogate, az imádkozás vasárnapja tekintetünket fordítja. Arra hív, hogy bátran kérjünk (αἰτέω) Istentől, imádkozzunk hozzá, és így aktív istenkapcsolatú életet éljünk. Az evangéliumban (Jn 16,23b–27) a világot legyőző Jézus Krisztus maga biztat minket

az imádkozásra. Amit csak kérünk az Atyától az ő nevében, megadja nekünk, hogy örömünk teljes legyen. Az epistola a feltámadott által Isten kegyelmének teljességében elmerülő imádságos életről szól (Jak 1,22–27). Ezzel felülvizsgálja imaéletünket otthon és a templomban egyaránt (JÁNOSSY 1944, 37. o.). A hét igéje (Zsolt 66,20) és a kyrie is arról tanúskodik, hogy az Úr meghallgat minket. Nem utasítja el imádságunkat (תפלתנו), nem veti meg könyörgésünket (HAFENSCHER 2010, 365. o.).

Amit a textusról tudni kell

Izrael népe a Sínai-hegy lábánál van, míg Mózes fent, a felhő közepében van Istennel. Izrael népe az Úr dicsőségét emésztő tűzhöz hasonlónak látja, ami nem túl bizalomgerjesztő. Szembesülnek Mózes késlekedésével, és türelmetlenné válnak. Hamar elfordítják tekintetüket (סִר) az Úr (יְהוָה) által kijelölt útról. Nem tudták kivárni a negyvenedik nap utolsó perceit. Az Úr Mózes népének nevezi őket, amivel elhatárolja magát tőlük. Éppúgy, ahogyan ők a borjú öntésével eltávolodtak az Úrtól. Látható és kézzelfogható, jelen lévő istenre (אֱלֹהִים) vágytak. Ennek forrása egyiptomi szokás. Onnan hozott zsákmányból, ismeretlen módon Ápisz-bikára hasonlító szobrot öntenek. Az Ószövetségben elterjedt volt a kultuszszimbólum készítése, különösképp válsághelyzetben. Az Egyiptomból ismerthez imádkoznak és nem Mózes ismeretlen Istenéhez (ASSMAN 2003, 102. o.). Elfelejtik mindazt, amit Isten csodaként tett velük, értük. Így vált ez az emberi alkotás a „bűn és düh foglalatává” (ASSMAN 2003, 262. o.). Jero-boám kettőt is készíttetett Dánban és Bételben. A makacs, keménynyakú nép (קָשָׁה) által a kivonulás isteneként készített reprezentáció lehet Isten képmása, a láthatatlan Istennek talapzatul készült posztamens vagy Mózes helyettese (ALBERTZ 2015, 260–274. o.). Mindenesetre kivívja az Úr haragját (חֵרָה – az orr szava, mint amikor az ember orrlyukai mérgében kitágulnak, akár a bikáé), ami most (עַתָּה) azonnal fellángol.

Mózes tudja, hogy közbe kell avatkoznia. Visszakérdez az Úr 10. versben szereplő szándékára, ami személyes kötődésre és Isten megszólíthatóságára utal. Egészen felbátorodott az egykor nehezen kommunikáló vezető. Kegyelemért, irgalomért esedezik (חָנּוּן) az Úrhoz azzal a szóval, amellyel általában kegyet kértek királyoktól, nemesektől, magától az Úrtól. A szabaddítás a 8. versben a borjúra, a 11. versben az Úrra vonatkoztatva szerepel. Kiegészítve a nagy erő és hatalom jelzőkkel, amelyek Isten mindenha-

tóságára utalnak. Mózes érvei a kegyelem mellett Isten szavahihetőségére, hitelességére reagálnak. Az Úr az emberi közbenjárásért, Mózes önfeláldozó hozzáállásáért haladékat ad (2Móz 32,32). Szálamomra indul (נָחַם), mintha nagy lélegzetet véve megnyugodna. Visszafordítja (שׁוּב) azt a rosszat, amit tervezett. Bár később tettük elnyeri méltó büntetését.

A perikópa megértése

A népben van egy alapvető frusztráció, hiszen közvetítőre van szükség céljaik, vágyaik, álmaik eléréséhez. Hallják és látják Isten jelenlétének jeleit, de közelebb nem mehetnek. Mindez és a negyvennapos várakozás türelmetlenné teszi őket. Vágnak arra, hogy áttörjék a határvonalat. Függetlenedni kezdenek Mózesről. Amíg Isten a hegytetőn az egyre szorosabb kapcsolat kiépítésén dolgozik, addig lent a nép egyre csak távolodni kezd. Furcsa, hogy Áron nem tiltakozik. Kompromisszumkész vezetőként engedi, hogy a nép akarata elsodorja.¹ Sőt még oltárt is épít, és nagy, népszerű kultuszünnepet is szervez. Fontosabb neki a nép nyomásának való megfelelés, mint a teológiai korrektség (ALBERTZ 2015, 271. o.). Mózes közbenjárása enyhülést hoz. Isten érte megfékezi a haragját. Jézus példázatában a vincellér kér a terméketlen fügefának még egy kis haladékat a szőlősgazdától, „hátha” (Lk 13,9). Ez a mózesi és jézusi lelkiület összhangja. Isten kegyelmének határtalanságát jelzi, „hátha”...

Igehirdetési vázlat

Látható istenpótlék

A frusztrált nép istenpótléket keres. Fél, magányos, csalódott, türelmetlen. Hiába valósult meg

¹ <https://www.workingpreacher.org/commentaries/revised-common-lectionary/ordinary-28/commentary-on-exodus-32-14-6>.

addig az Úr minden ígérete, Mózes visszatéréseben már nem hisznek. Létbizonytalanságba kerülnek. Nem akarnak már tovább várni a láthatatlan, őket a hegy tetején zajló történetekből kizáró Istenre. Sem az őket magukra hagyó Mózesre, akivel ki tudja, mi lett. Más utat választva istenszobrot kérnek saját megnyugtatásukra. Így Isten látható, kézzelfogható módon lesz jelen közöttük. Céljuk csillapítani szorongásukat, helyhez kötni Istent, és emberi formába önteni az istenit. Az ember magányában és elkeseredettségében könnyedén talál, alkot magának istenpótlékot. Nehéz várni, hinni, kitartani. Az ember egyszerűen belefárad, és hajlamos azt gondolni, hogy Isten elhagyta vagy éppen elfelejtette. Könnyen elsodornak tőle a terveink, vágyaink megvalósulatlanságának hullámai. Inkább olyan személyeket, tárgyakat, ideálokat keresünk, amelyek gyors megnyugvást adnak. Ezekért akármikor, akármennyi érzelmi és anyagi erőforrást feláldoznánk. Elcsábítanak, de előbb vagy utóbb ráébredünk, hogy Isten nem pótolható. Luther Márton kéri, hogy az ember „se vagyonban, se dicsőségben, se bölcsességben, se hatalomban, se szentségben, se semmiféle teremtményben ne bízzék, hanem egyedül csak öbenne” (LVM 5: 664. o.). A láthatatlan Isten látható képe mindig torz és hiányos marad, hiszen a pillanatnyi szükségletek generálták. A kezdeti megnyugvás után maradó károkat is okozhat. Úgy tűnhet, mintha közelebb kerülnénk Istenhez, miközben egyre csak távolodunk.

Életmentő közbenjárás

A szabadító Isten a maga közelében szeretne tartani minket. Kötődik az övéihez, fontosak vagyunk számára. Terve van velünk. Örül az Úr, amikor hűséget fogad neki népe egy akarattal (2Móz 19,8). Viszont elszomorodik, amikor ezt a hűséget megszegik. Ugyanazt a lelki eledelt ették, ugyanazt a lelki italt itták, mégis elhullottak (1Kor 10). Eltávolodnak tőle, mert nem minden úgy alakult, ahogyan eltervezték. Kezükbe ve-

szik az irányítást, és az egykor megfogadott hűséget saját formára keretezik át a jól ismert *ha és de* kiegészítésekkel. Isten haragja jogos. A hűség megszegésének kell, hogy legyen következménye. Ha valaki, akihez kötődünk, csalódást okoz, annak hatását érezni fogjuk, sőt meg is fog látszani rajtunk. Ez a düh Mózes bátor kiállása hatására csillapodni kezd. Isten mély lélegzetvétellel kegyelmet ad, legalábbis haladékot. Értékeli a korábban félénk, beszédében akadályozott Mózes közbenjárását. A teremtmény Isten, aki aktív kapcsolatban van teremtményeivel, figyel, hall, ért minket. Kegyelme határtalan, amivel a legkeményebb nyakúakért is képes változtatni szándékán. Mindenhatóságán ezáltal nem esik csorba. Sokkal inkább meglátszik, hogy az Úr „*tűrelme hosszú, szeretete és hűsége nagy!*” (2Móz 34,6b)

Bensőséges kapcsolódás

Jézus Krisztus maga tanít és biztat minket az imádkozásra. Ő az út az Atyához, aki élő kapcsolatot szeretne velünk. Aktív jelenlétének bensőséges és személyes voltát mi is megélhetjük az imádságos életmódban. Jézus felszabadít minket arra, hogy bátran kérjünk. Megnyílhatunk előtte, önmagunk lehetünk, és hihetjük, hogy imánk nála meghallgatásra talál. Azonban könnyen jönnek „hamis, altató gondolatok” (LVM 5: 657. o.), amelyek fontosabbnak tűnnek az imádkozásnál, vagy akár rutinszerű, „szükséges jócselekedetté” (uo. 658. o.) teszik azt. Érdemes felülvizsgálni imádkozási szokásainkat és a bizonyágtételek által megerősödni abban, hogy Isten valóban meghallgat. Kéréseinket nem utasítja el. Az Úrnál van a mi ügyünk (Ézs 49,4b).

Ötletek gyermek- és családi istentisztelethez

Énekek

ZÉ 41 (Kis telefonom van nekem); 47 (Két kezünket összetéve); 132 (Ó, halld meg, Uram).

Javaslatok

Imádság írása, interaktív imaállomás készítése akár olyan bibliai szereplők élettörténetével, akik imakérése valósággá lett. Esetleg konfirmandusok, presbiterek bevonása a könyörgés egyes részeinek írásába, felolvasásába.

Imaösvény készítése. Kisebbeknek kövekre írt szavak, amelyekből imádság rakható ki.

Bizonyágtétel meghallgatása a közbenjárás erejéről: *Meggyógyul a beteg, akiért imádkozom?* (Kötőszó blog).²

Illusztráció

Antoine de Saint-Exupéry imája (részlet)

„Uram, időnként jeges a magányom.

És valami jelre vágyom

elhagyatottságom pusztájában.” (KINDELMANN 2018, 130. o.)

Mai imádság

Uram, néhány hete itt, a templomban így utasította el valaki az oltár előtti felolvasás szolgálatát: Én nem vagyok arra méltó!

Uram, ha belegondolok, melyikünk méltó arra, hogy szolgáljon téged? Melyikünk méltó arra, hogy oltárodhoz járuljon? Melyikünk méltó arra, hogy egyáltalán beléphessen ide, a te házádba?! Aki meggyónt? Hiszen mindannyian visszaeső, gyöngé, bűnös emberek vagyunk! Ha arra várnánk, hogy méltók lehessünk, talán senki se járna templomba.

² https://kotoszo.blog.hu/2024/10/24/meggyogyul_a_beteg_akiert_imadkozom.

Uram, adj nekünk erősebb hitet, hogy elfogadjuk és éljünk a te kegyelmeddel! Add megértenünk, hogy te bennünket minden mulasztásunkkal, minden tévedésünkkel, minden fogadtékosságunkkal együtt is hívsz, vársz és fogadsz!

Uram, segíts felemelni a fejünket! Segíts, hogy ne nyomasszon kicsinységünk, tökéletlenségünk, hanem méltatlanul és gyöngén is szolgálni merjünk neked, és fogadni merjük a te szüntelenül áradó kegyelmedet! Ámen. (DÖBRENTÉY 2011, 37. o.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

ALBERTZ, Rainer 2015. *Exodus*. 2. köt. 19–40. Zürcher Bibel Kommentare, Zürich.

ASSMAN, Jan 2003. *Mózes, az egyiptomi. Egy emléknyom megfejtése*. Osiris Kiadó, Budapest. (Osiris könyvtár.)

DÖBRENTÉY Ildikó 2011. *És képzeld, Uram... A 21. század zsoltáraiból*. Luther Kiadó, Budapest.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény isztentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. A szerző kiadása, Sopron.

KINDELMANN Győző (szerk.) 2018. *Híd az Égbe. A világ legszebb imái*. Szent István Társulat, Budapest.

LVM 5 = LUTHER Márton 2011. *Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 5.)

PORTIER-YOUNG, Anthea 2017. *Commentary on Exodus 32:1–14. Working Preacher*. <https://www.workingpreacher.org/commentaries/revised-common-lectionary/ordinary-28/commentary-on-exodus-321-14-6>. (Megtekintés: 2025. február 21.)

■ PÁPICSNÉ JAKAB JOHANNA JÚLIA

TARTALOM

Mécses a te igéd

BARTHA ISTVÁN: *Lángra lobbant szívek (Lk 24,32)* 181

Tanulmányok

A Tanulmányok rovatot
szerkesztette:
Percze Sándor

PERCZE SÁNDOR: „Földi angyalok és mennyei emberek”. Tűnődések spiritualitásról, lelkeszi identitásról és a szerzetesi életéről 183

CSEPREGI ANDRÁS: *Látható és láthatatlan ellenállás Dietrich Bonhoeffer élettörténetében* 193

Fórum

NOVOTNY DÁNIEL: *Kóan és példázat. A szerzetesi kontempláció távol-keleti és európai háttere* 204

Figyelő

Krisztusban mindnyájan életre kelnek
D. SZEBIK IMRE: *Emlékezés D. dr. Harmati Béla evangélikus püspök szolgálatára (1936–2024)* 213

KONDOR PÉTER: *Igehirdetés Harmati Béla (1936–2024) nyugalmazott püspök gyászistentiszteletén (Lk 2,29–30)* 216

KONDOR PÉTER: *Emlékezés Kovács Pál evangélikus lelkész szolgálatára (1928–2024)* 219

KONDOR PÉTER: *Igehirdetés Kovács Pál (1928–2024) temetésén (2Tim 4,7–8)* 220

Az igehirdető műhelye

STERMECZKI ANDRÁS: *Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti) (Jn 20,19–29)* 223

SEFCSIK ZOLTÁN: *Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini) (Ez 34,10–16.31)* 226

FELEGYI-NÉMETH MIHÁLY: *Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate) (1Móz 1,1–4[5–25]26–31; 2,1–4a)* 230

HAFENSCHER KÁROLY: *Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate) (Ézs 12,1–6)* 233

PÁPICSNÉ JAKAB JOHANNA JÚLIA: *Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate) (2Móz 32,7–14)* 237

